

Druhá směna

Jak využívat literaturu Romů
ve výuce na 2. stupni ZŠ

Druhá směna

Jak využívat literaturu Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ

Praha 2012

Druhá směna

Jak využívat literaturu Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ

Druhá směna **(Jak využívat dějiny a literaturu Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ)**

Editoři: Radka Steklá, Lukáš Houdek

Autoři textů: Vladimíra Neužilová, Marie Pavlovská (Metody práce s textem, Aktivity)
Helena Sadílková (Poznámky k literární tvorbě Romů v ČR, Medailony autorů)

Spoluautoři: Radka Steklá, Lukáš Houdek

Foto: Chad Evans Wyatt, Lukáš Houdek, sbírka Muzea romské kultury

Jazyková redakce: Dagmar Magincová

Návrh obálky: Petra Kolářová

Grafická úprava a sazba: Petra Kolářová

Koordinátor projektu: Radka Steklá

Vydalo ROMEA, o. s.

1. vydání

2012

ROMEA, o. s.

Žitná 49, Praha 1, 110 00, tel: +420 257 329 667, www.sdruzeniromea.cz

Náklad: 4200 kusů

Tisk: Studio Winter, s. r. o.

Publikace je ke stažení v elektronické podobě na www.romanovodori.cz.

ISBN: 978-80-904106-1-9

Publikace vznikla v rámci projektu „Vzájemnou spoluprací neromských a romských žáků k odstranění rasismu a xenofobie ve školách a ve společnosti“, financovaného Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

OBSAH

7	Proč si vzít Druhou směnu?
13	Metody práce s textem
	Poznámky k literární tvorbě Romů v ČR
23	K historii romské literární tvorby v Československu
28	K některým specifickým romské literární tvorby v ČR
	Medailony autorů
36	Tera Fabiánová
38	Vojtěch Fabián
40	Ilona Ferková
43	Andrej Giňa
46	Gejza Horváth
48	Elena Lacková
50	Erika Olahová
52	Vlado Oláh
54	Margita Reiznerová
56	Ceija Stojka
	Aktivity
	6. ročník
59	Tera Fabiánová (Těším se domů)
61	Margita Reiznerová (Náš strýček)
64	Ceija Stojka (Vzpomínky 1)
67	Romská lidová pohádka (Natahuj nohy podle toho, jak dlouhou máš deku)
	7. ročník
71	Gejza Horváth (Můj dědeček)
75	Elena Lacková (Válka skončila)
80	Vlado Oláh (Akáty)
83	Ceija Stojka (Vzpomínky 2)
87	Romská lidová pohádka (Co povídá ten pták)
	8. ročník
91	Ilona Ferková (Půjčka)
96	Margita Reiznerová (Čistota)
98	Margita Reiznerová (Chudá píseň)
101	Ceija Stojka (Vzpomínky 3)
	9. ročník
105	Vojtěch Fabián (Suchá pláňka)
107	Andrej Giňa (Ve vlaku)
110	Elena Lacková (Cikánský tábor)
117	Erika Olahová (Kar)
120	Ceija Stojka (Vzpomínky 4)
123	Seznam bibliografických odkazů na použité literární díla

Proč si vzít Druhou směnu?

Proč si vzít Druhou směnu?

Kniha s neobvyklým, leč symbolickým názvem je první svého druhu v nabídce publikací pro pedagogy 2. stupně základních škol. Seznamuje učitele, potažmo žáky s nepříliš frekventovaným tématem na půdě zdejších škol – s literaturou Romů. Pedagogové proto, zahrnou-li publikaci do rejstříku svých výchovných učebních materiálů, budou při jejím využití absolvovat vždy pomyslnou „druhou směnu“. Budou se totiž věnovat oblasti, která nemívá v běžné výuce prostor. Současně se s novým tématem budou muset dostatečně seznámit, a to patrně ve svém volném čase, protože se jedná o nepovinnou látku. Obdobná práce ovšem stojí i za literárními díly romských spisovatelů. Jejich tvorba jakožto neprofesionálů vznikala rovněž až po návratu z práce, kdy jim namísto chvil volna začínala „druhá směna“ u psacího stolu.

Předkládaná publikace prakticky ukazuje, jak z poznávání literatury Romů učinit zábavnou a běžnou součást výuky, která může žáky i pedagoga rozvíjet hned trojím způsobem. Jednak žáci prostřednictvím zařazování tohoto tématu do výuky uvyknou myšlence, že tak jako ve škole existuje prostor pro velikány české, francouzské, anglické či ruské literatury, je v ní se stejnou samozřejmostí kousek místa i pro romské autory. Dále četba jejich děl vedle těch od již známých a etablovaných osobností rozšiřuje repertoár podnětů a prožitků, které již od prvního kontaktu s literaturou formují žákův-čtenářův vztah k tomuto způsobu uměleckého vyjádření. Do třetice romská psaná tvorba poslouží žákům jako materiál pro upevňování učiva – a tak jako se na Skácelově poezii či cestopisných črtách Karla Čapka procvičují literární či slohové postupy, lze za tímž účelem pracovat i s díly romských literátů. Kniha dokazuje, že literatura Romů může být využita jako svébytné téma a jako nástroj k dalšímu poznání.

Téma multikultury obecně, včetně informování o Romech jako jedné z etnických menšin v ČR, patří dnes mezi povinná průřezová témata školní výuky. Snaha tomuto požadavku dostát však někdy vede k vyčleňování „multikultury“ do specifických hodin, projektových dnů a týdnů. Výuka multikultury tak vede paradoxně spíše k jistému oddělování menšin a menšinových témat a upevňování jejich strukturního, myšlenkového vydělování než k tomu, aby se tato témata (a menšiny) stávaly integrální součástí vzdělávacího procesu a uvažování o světě. Rádi bychom proto přispěli k posunu v začleňování této látky do výuky nabídnutím možnosti, jak k danému tématu obecně změnit přístup: a to posunem od „**pojďme si přečíst něco od Romů (protože považujeme za důležité je do výuky začlenit, nebo je dokonce do výuky začlenit musíme)**“, který podle našeho názoru vede k další separaci a dokonce může posílit již existující

averzi k „protežování“ menšin, k neustále zdůrazňovanému imperativu tolerance atp. na straně žáků, kteří se celkem logicky ptají „A proč (už zase) máme mluvit O NICH?“, k vybídnutí „**pojďme se zabývat touhle básní/povídkou, protože je podnětná jak z hlediska myšlenek, které evokuje, tak z hlediska toho, co se na ní o literatuře, jejím vnímání a postupech můžeme naučit**“, která na otázku žáků „Proč zrovna tohle?“ dává jasnou odpověď. To, že autorem dané básně nebo povídky je Rom, by se žáci měli dozvědět – ale spíše mimochodem, a třeba až na závěr. Etnický původ autora totiž není tím nejpodstatnějším důvodem, proč ukázkou jeho díla žákům nabízíme k soustředěnému přečtení. Materiálu, s nímž lze pracovat, je navzdory poměrně krátkému období existence romské literatury relativně mnoho. Pedagog by však k jeho vyhledání, prozkoumání, výběru a přípravě potřeboval mnoho hodin, které obvykle – běžně vystaven obrovskému časovému tlaku – nemá. Abychom tedy usnadnili pedagogovi přípravu, udělali jsme tyto kroky za něj (výběr textů a autorů, jejich utřídění a návrh aktivit jako inspirace). Doufáme, že knížka bude přínosem i pro pedagogy, kteří se nakonec rozhodnou pracovat s jinými texty než s těmi vybranými (nebo s texty romských autorů vůbec pracovat nezačnou). Ti totiž třeba využijí alespoň právě popisy různých aktivit a ukázky jejich konkrétních využití v hodině při práci s textem – ať už literárním, odborným nebo novinářským, a to nejen při výuce českého jazyka.

Co praktického tedy tato publikace pedagogovi přináší?

Literární část knihy je rozdělena do čtyř oddílů.

První (*Metody práce s textem*) je abecedním výčtem a popisem metod, jejichž využití při práci s textem navrhujeme a konkretizujeme v posledním, praktickém oddílu. Metody vycházejí z licencovaného programu Čtením a psaním ke kritickému myšlení, jejich využití může být inspirativní pro pedagogy hledající možnost, jak rozšířit jimi již využívané spektrum postupů aktivního učení.

Druhý oddíl (*Poznámky k literární tvorbě Romů*) poskytuje vyučujícím důležité kontextové informace: uvádí do historie literární tvorby Romů v Československu, upozorňuje na některá specifika jejího vzniku a recepce, strukturuje seznam připravených klíčových tematických okruhů a odkazuje na další texty, které případně pedagogům umožní hlubší vhled do témat týkajících se historie a kultury Romů na území bývalého Československa. Pomáhá uvědomit si pozici romské literatury, její funkci i zvláštnosti a nabídnout odpovědi na některé otázky, které její četba může otevírat.

Třetí oddíl (*Medailony autorů*) tvoří abecedně řazené portréty desítky romských autorů a autorek (včetně dílčích seznamů publikovaného díla), s jejichž vybra-

nou tvorbou dále pracuje poslední oddíl knihy. Výběr autorů je poměrně reprezentativní – zahrnuta je nejstarší generace působící na přelomu 60. a 70. let, dále ti, jejichž tvorba započala v 80. letech, a konečně také autoři, kteří se na literární scéně objevili po roce 2000. Ve výběru se ocitli básníci a prozaici převážně z Čech (přestože se mnozí narodili na Slovensku, jejich rodiny postupně přicházely do Čech, kde tito autoři zemřeli či dodnes žijí). Vedle nich byla do výběru zařazena Elena Lacková, autorka rovněž původem ze Slovenska, která na jeho území však prožila většinu života. Souboru jmen českého a slovenského kulturního prostředí se vymyká rakouská autorka Ceija Stojka. Její tvorba a témata jejích děl (nejen literárních, ale i výtvarných) popisují zejména válečnou historickou zkušenost, jež byla společná Romům na mnoha místech Evropy. Literární zachycení těchto dějinných okamžiků je v romském prostředí poměrně ojedinělé – i proto bylo autorčino nesmírně působivé dílo zařazeno mezi jména česko-slovenského regionu.

Poslední oddíl (*Aktivity*) je založen na praktických ukázkách práce s osmnácti texty – básněmi, pohádkami, povídkami, vzpomínkovými vyprávěními, dramatem, vhodně využitelnými v hodině českého jazyka a slohu, ale i občanské výchovy, částečně i v hodinách věnovaných mediální, etické či výtvarné výchově. Oddíl je řazen po ročnících (od 6. do 9.) a nabízí osmnáct zpracovaných metodik, s nimiž je možné jakožto s hotovými produkty přímo pracovat v hodině či je dle potřeby žáků dále variovat. Časová náročnost aktivit je různá, od těch, které zaberou část hodiny, až po návrh delší projektové práce.

S orientací v textu pomáhají glosy umístěné po vnějších stranách. Plní dvojí funkci – buď podávají doplňující informace, nebo slouží k provázání určitých míst výkladu literární části knihy s historickou, v níž lze najít další informace k vybranému tématu.

Přejeme si, aby publikace, dostupná též v elektronické verzi na webové stránce <http://www.romanovodori.cz>, přivedla pedagogy a jejich žáky nejen k objevování literatury Romů, ale i k dalšímu hledání a poznávání, přesahujícímu oblast (romské) psané tvorby, a rozvíjení těch intelektových schopností, které kritické poznávání a přemýšlení o světě, v němž žijeme a který společně utváříme, umožňují. Vyjádřeno slovy prozaičky Eriky Olahové: „Přála bych si, aby se při čtení lidé zamýšleli a nezůstávali jen na povrchu.“ Ať je v tom tato publikace pedagogům nápomocná.

O autorech:

PhDr. Vladimíra Neužilová (1951)

Absolventka oboru pedagogika – čeština na Filozofické fakultě MU v Brně. Působí jako učitelka na Základní škole Pozoříce. Současně lektoruje v občanském sdružení Přátelé angažovaného učení kurzy čtenářských dovedností, komunikační a slohové výchovy a je školitelkou koordinátorů RVP. Jako redaktorka publikuje v časopise *Komenský*, v *Učitelských listech* je autorkou řady článků. Rovněž je autorkou pracovního sešitu pro 6. ročník Český jazyk a komunikace.

PaedDr. Marie Pavlovská, Ph. D. (1954)

Absolventka oboru český jazyk a občanská výchova na Pedagogické fakultě UJEP v Brně. Působí jako odborný asistent na katedře primární pedagogiky a na katedře speciální pedagogiky Pedagogické fakulty MU v Brně. Je autorkou četných článků a publikací, věnujících se zejména využití dramatické výchovy v práci pedagoga či při práci se sociálně znevýhodněnými dětmi.

Mgr. Helena Sadílková, M. A. (1977)

Absolventka oborů anglistika – amerikanistika a romistika na Filozofické fakultě UK v Praze. Působí na semináři romistiky Filozofické fakulty UK v Praze a v redakci romistického časopisu *Romano džaniben*. Mezi témata, kterým se v poslední době věnovala, patří romská literatura, sociolingvistická situace romštiny, poválečná historie Romů na území bývalého Československa (viz www.romistika.eu, výzkumné projekty z let 2007–2010). Romskou literaturou a možnostmi přístupu k výpovědím romských pamětníků (druhá světová válka, poválečný vývoj) se zabývají také její kvalifikační práce (Filozofická fakulta UK, Praha; Středoevropská univerzita, Budapešť). Byla spolueditor-kou antologie prozaických prací romských autorů v ČR (*Čalo vodi / Sytá duše*, MRK, 2007) a stejnojmenné výstavy (Muzeum romské kultury v Brně, 2006), podílela se na přípravě vydání dvou českých překladů knih romských autorů ze zahraničí (M. Maximoff, Argo, 2007; C. Stojka, Argo, 2008). Spolupodílela se na přípravě metodické příručky k výuce o genocidě Romů za druhé světové války (*Ne/bolí – metodická příručka pro učitele, Člověk v tísni*, 2009).

O spoluautorech:

Bc. et Bc. Radka Steklá (1981)

Absolventka oborů žurnalistika na Fakultě sociálních věd UK v Praze a romistika na Filozofické fakultě UK v Praze. V občanském sdružení ROMEA vede projekt zaměřený na vzdělávání žáků a pedagogů 2. stupně základních škol (2009–2012). V roce 2010 se v témže sdružení spolupodílela na projektu *Šukar laviben le Romendar / Romové píší*, podporujícím literární tvorbu Romů a její zprostředkování veřejnosti. Pro občanské sdružení R-mosty lektoruje semináře o historii, jazyku a sociokultuře Romů, určené zaměstnancům ve školství, samosprávě a nevládním sektoru.

Mgr. Lukáš Houdek (1984)

Absolvent oboru romistika na Filozofické fakultě UK v Praze. Během studia se účastnil několika sociolingvistických a etnografických výzkumů v romských a dómských komunitách v ČR i zahraničí. Od roku 2009 pracuje pro sdružení ROMEA jako šéfredaktor časopisu pro mládež *Romano vođori*. V roce 2010 ve stejném sdružení koordinoval projekt *Šukar laviben le Romendar / Romové píší*, v rámci kterého byly publikovány desítky děl romských autorů na stránkách Romea.cz. Vedle toho se věnuje dokumentární fotografii, zejména záznamu života Romů. Je například autorem putovní výstavy portrétů romských spisovatelů *Lačo lav sar maro / Dobré slovo je jako chleba*, jež vznikla v rámci výše zmíněného projektu.

Poděkování

Děkujeme nakladatelstvím Argo, Fortuna a Triáda, Muzeu romské kultury v Brně, občanským sdružením Matice romská a Romano džaniben za možnost bezplatně přetisknout úryvky děl či celá díla jimi publikovaných romských autorů. Rovněž děkujeme fotografům Chadu Ewansi Wyattovi, Lukáši Houdkovi a Muzeu romské kultury v Brně za laskavé a bezplatné poskytnutí portrétů romských autorů a ilustračních fotografií.

Metody práce s textem

ASOCIAČNÍ ŘETĚZEC

Cíl:

- rozvoj slovní zásoby, tvořivosti, vytvoření zásoby slov a situací k zadané problematice

Postup:

Žák vychází ze zadaného slova, ostatní postupně přiřazují další výrazy, které s problematikou souvisejí. Vystřídají se všichni žáci.

ČTENÍ S OTÁZKAMI

Cíl:

- porozumět textu do hloubky, hledání podstatného, důležitého

Postup:

1. Dvojice pročítá text, odstavec.
2. Jeden klade otázky z textu, druhý odpovídá.
3. Dvojice se vystřídá.

DVOJITÝ DENÍK

Cíl:

- komentovat text
- spojit text s vlastními myšlenkami
- porozumět textu do hloubky

Postup:

1. Vyber z textu myšlenku, která tě zaujala, zapůsobila na tebe.
2. Napiš komentář, proč vybíráš tuto myšlenku. Co ti připomněla, jaké otázky vyvolala?

MYŠLENKA	KOMENTÁŘ (můj)

EXPERTNÍ SKUPINY

Cíl:

- naučit žáky učit se z textu, zapamatovat si hlavní myšlenky, říci je svými slovy
- vysvětlit ostatním nové učivo; pracovat samostatně, odpovědně a svědomitě

Postup:

1. Rozdělte třídu do 3–5 skupin (takzvané mateřské skupiny).
2. Každá skupina dostane podle počtu svých členů 3–5 různých studijních textů k prostudování (například číslovky základní, řadové, druhové a násobné).
3. Každý člen skupiny si vybere nebo dostane přidělený jeden text – 1 téma.
4. Všichni žáci, kteří si v mateřských skupinách vybrali číslovky základní, vytvoří novou skupinu, taktéž všichni s textem číslovky řadové, druhové, násobné. Z původních skupin tak vzniknou čtyři nové skupiny (takzvané expertní skupiny). Každá expertní skupina je zaměřena na 1 téma.
5. Členové těchto nových expertních skupin společně nastudují vybrané téma, připraví se tak, aby látku mohli naučit ostatní a splní všechny písemně zadané úkoly (například navrhnout zápis, vyhledat obrázky, modely, připravit nákres, test, otázky, čtyřsměrku, cvičení apod.)
6. Každý člen expertní skupiny se vrátí do původní mateřské skupiny a tam ostatní seznámí s problematikou, kterou nastudoval.
7. Mateřské skupiny provedou zápis, splní úkoly, které pro ně experti připravili, případně v této části práce postupují všechny skupiny společně.

I. N. S. E. R. T. (Vaughan & Estes, 1986)

Cíl:

- zpracovat text při prvním čtení, vnímat text pozorně a uvědomovat si, co čtu
- rozhodovat během čtení, jaký vztah k informaci mám
- nejdůležitější informace lze seřadit do tabulky INSERTu, která může sloužit místo zápisu

Postup:

1. Čti s tužkou v ruce a během prvního čtení se zamýšlej nad významem informací.
2. Zhruba jednou, dvakrát během odstavce označ informace **znaménky**:
 - ✓ Udělej „**fajfku**“ na okraji textu, jestliže něco z toho, co čteš, potvrzuje to, co jsi věděl/a nebo sis myslel/a, že to víš.
 - Udělej **mínus**, jestliže je informace, kterou čteš, v rozporu s tím, co sis myslel/a.
 - + Udělej **plus**, jestliže informace, kterou čteš, je pro tebe nová a důvěřuješ jí.
 - ? Udělej **otazník**, jestliže informaci nerozumíš nebo by ses o ní chtěl/a dovědět víc.

3. Značky dělej po pravém okraji a dbej na to, abys označoval/a opravdu konkrétní informaci (můžeš ji podtrhnout).
4. Prodiskutujte ve skupinách, na co jednotlivci při četbě narazili, vzájemně si vysvětlete.
5. Napiš zápis. Je možné využít tabulku INSERTu, kterou žáci vyplní individuálně. Čtení zápisů (tři žáci přečtou informace z 1. sloupce, tři žáci z 2. sloupce...).

Tabulka:

- do tabulky žák zapíše konkrétní informaci, zformuluje otázku
- tabulka může být napsaná na tabuli a v ní zaznamenané informace od všech žáků
- z tabulky lze usoudit, jak žáci odbornému textu porozuměli, nové informace si může žák zvýraznit jako nové učivo, slouží jako zápis.

✓	—	+	?

KOMUNITNÍ KRUH

Cíl:

- otevřeně prodiskutovat problémy žáků a ožehavá témata
- budovat u žáků občanské postoje a hodnoty
- učit žáky naslouchat, vcítit se do ostatních, dodržovat pravidla slušné komunikace

Pravidla:

- *Mluví jen ten, kdo má kámen.*
- *Zákaz kritiky, komentářů, posměšků a jiných reakcí.*
- *Z kruhu se nic nevynáší (jedině v případě, že by šlo o trestný čin apod., musíme informovat příslušné instituce).*
- *Když se někdo nechce vyjádřit, nenutíme ho.*
- *Učitel dodržuje stejná pravidla jako žáci.*
- *Chce-li někdo promluvit, když není na řadě, vyžádá si kámen.*

Postup:

1. Všichni žáci se posadí do kruhu.
2. Učitel nastolí otázku, téma, problém nebo se řeší problém, který vznikl v rámci skupiny (šikana, návykové látky, záškoláctví, zneužívané děti, dopravní nehoda, živelná pohroma).

3. Učitel nebo některý žák si vezme kámen a vyjádří se jako první k problému.
4. Kámen putuje po kruhu od jednoho k druhému a každý, kdo chce, se vyjádří.
5. Na závěr diskuse se shrnou názory, vyjádří se postoje, stanoviska.
6. Pokud se v průběhu diskuse odkryjí osobní problémy jednotlivců, řeší se individuálně.

PĚTILÍSTEK

Cíl:

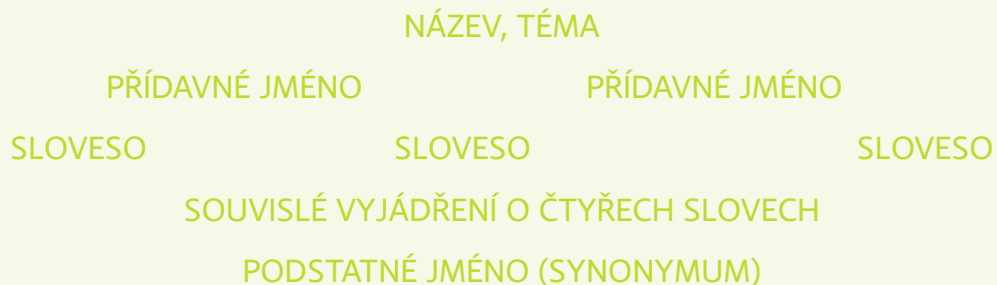
- evokace nového učiva; zjistit, byly-li nové téma, pojem pochopeny
- stručně shrnout téma, názor, postoj
- naučit se přesně formulovat myšlenky, neodbíhat od tématu

Postup:

1. Seznámit žáky se strukturou pětilístečku – napsat jim na tabuli, co píše na který řádek:

1. řádek – pište 1 slovo (podstatné jméno, název, námět, téma)
2. řádek – pište 2 slova (přídavná jména, vyjadřující jaký je?)
3. řádek – pište 3 slova (slovesa, děj, co dělá)
4. řádek – pište 4 slova (věta, souvislé vyjádření)
5. řádek – pište 1 slovo (synonymum, pointa, vyjádření podstaty, metafora)

2. Žáci podle instrukcí vytvoří svůj pětilístek. Je možné jim na tabuli načrtnout následující strukturu, do které žáci pouze doplňují co nejužitečnější slova k tématu:

3. Učitel může tvořit pětilístek společně se žáky.
4. Prezentace pětilístečků (dobrovolným přečtením, zveřejněním na nástěnce apod.).
5. Zpracování pětilístečků může být přípravou pro slohovou práci (např. charakteristika osoby), kdy v pětilístečcích získáme velkou zásobu vhodných slov, především sloves.

MYŠLENKOVÁ MAPA

Cíl:

- uplatnit vědomosti a zkušenosti, prohloubit poznání, zpřesnit vztahy mezi pojmy
- rozvíjet intelektuální dovednosti, učit srovnávat, hodnotit, vysvětlovat, interpretovat
- cvičit analýzu a syntézu, učit se učit

Podstata metody:

V odborné literatuře se setkáme jak s totožným chápáním pojmové a myšlenkové mapy, tak s tím, že pojmové mapy představují pouze „soupis“ všech pojmů k danému tématu, zatímco myšlenkové mapy tyto pojmy systematizují, logicky třídí, naznačují vzájemné vztahy atd.

Myšlenkové mapy cíleně kombinují klíčová slova a hlavní myšlenky s obrázky, prostorovými schématy, barvami, velikostí nebo tvarem písma atd.

Postup:

1. Napiš doprostřed velkého papíru problém (pojem) a zakroužkuj ho.
2. Uvažuj o dílčích problémech, které mají nějaký vztah k hlavnímu problému. Každý menší problém dej do menšího kroužku a přiřaď ho k hlavnímu problému, tvoř „podmnožiny“. Učitel může důležité pojmy napsat na kartičky, které žáci v první fázi pouze logicky třídí.
3. Hledej a vyznačuj vztahy mezi jednotlivými kroužky.

Zpočátku mají mapy podobu **brainstormingu** – pojmy se postupně nabalují okolo ústředního tématu. Pojmy se zatím nepropojují, děti neurčí souvislosti. Mapy u nejmenších dětí bývají **obrázkové**. K posunu vedou vhodné **otázky učitele** (K čemu slovo patří? Není tu už napsáno jiným výrazem? Jak říkáme slepici, kočce, psovi dohromady?). **Hledání souvislostí, třídění pojmů a přiřazování ke kategoriím** je další etapou ve zvládnutí tvorby myšlenkových map. Ve chvíli, kdy vědomě začínáme hledat souvislosti a vazby, je potřeba, aby se pojmy daly snadno ubírat, přidávat a přemísťovat. Zde se osvědčily **lepící kartičky** nebo **kartičky s magnety**. Na kartičkách mohou být nejen pojmy, ale i otázky, ke kterým se můžeme vrátit. Proto je důležité, aby mapa mohla být určitou dobu ve třídě k dispozici.

POSLEDNÍ SLOVO PATŘÍ MNĚ

Cíl:

- porozumět textu do hloubky

Postup:

1. Vyber z textu myšlenku, která tě zaujala, zatrhni nebo vypiš.
2. K myšlence napiš vlastní komentář.
3. Výpisek přečti nahlas.
4. Ostatní usuzují, proč jsem si vybral/a právě tento citát.
5. Přečti nahlas vlastní poznámky.

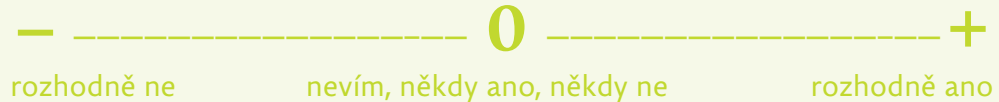
PŘÍMKA POSTOJŮ

Cíl:

- vyjádřit vlastní postoj, názor k jakékoliv problematice

Postup:

1. Učitel vymezí ve třídě pomyslnou přímkou (od okna ke dveřím):

2. Učitel čte připravené výroky, žáci se postaví na pomyslné přímce podle toho, jaké stanovisko k výroku zaujímají.
3. Žáky požádáme o ústní sdělení jejich názoru nebo stanoviska, zvláště těch v krajních pozicích. V průběhu objasňování mohou žáci svůj názor změnit, poopravit a přesunout se na jiné místo, které jejich názor lépe vyjadřuje.
4. Vyučující žáky za jejich názor nekritizuje, je však vhodné, aby se k problematice také vyjádřil. Žáci mají možnost srovnávat různé názory. Aktivita může sloužit jako výchozí bod diskuse.

ŘEKA / SNĚHOVÁ KOULE

Cíl:

- získat co nejvíce názorů na řešení určité úlohy nebo problému skládajícího se z více částí
- seznámit se s problémem z různých úhlů pohledu, inspirovat se názory ostatních
- zpracovat složitější úkol

Postup:

1. Třída je rozdělena do skupin. Každá skupina řeší jednu část úkolu, dohromady tvoří jeden celek. Nápady zapisují na papír.
2. Po určitém časovém intervalu se papíry posunou a další skupina dopisuje vlastní poznatky. Papíry kolují tak dlouho, až se dostanou zpět k původní skupině.
3. Skupiny prodiskutují svůj úkol, nyní obohacený o názory jiných skupin.
4. Každá skupina postupně prezentuje svoji část problematiky, tím dojde k prezentaci celého úkolu.

SKUPINOVÁ VÝUKA

Cíl:

- rozvoj kooperace mezi žáky (podněcuje žáky ke spolupráci, dělbě práce, vzájemné pomoci)
- řešení náročnější úlohy nebo problému
- rozvoj komunikačních dovedností (sdílení názorů, prezentace výsledků, argumentace)
- rozvoj sociálních dovedností, učení se skupinovému soužití; aktivizace žáků ve vyučování

Pravidla tvoření skupin:

a) heterogenní skupiny (různorodé)

Nejlépe je výběr žáků provést cíleně tak, aby výkonnost skupin byla vyrovnaná, aby každá skupina jako celek při řešení uspěla.

b) homogenní (stejnorodé)

- *podle výkonů* – vnitřní diferenciaci, ve skutečnosti nejde o skupinovou výuku
- *podle pohlaví* – nejčastější v tělesné výchově či pracovních činnostech

Žáci by v obou typech skupin měli střídat role ve skupině – mluvčí, zapisovatel, časomíra, vedoucí, ilustrátor, ten, kdo zhodnotí práci apod.

Postup:

1. Formulace úkolu, otázky nebo problému:

Skupiny mohou řešit stejný úkol nebo rozdílné úkoly tvořící stěžejní body učiva. Zadání by mělo být písemné, jasné a srozumitelné, stejně jako pracovní podmínky a pravidla.

2. Vlastní skupinová práce žáků:

Skupina spojenými silami analyzuje zadání, zpracovává materiál, hledá cesty k řešení, ověřuje jejich správnost, členové konfrontují názory, argumentují, logicky zdůvodňují. Učitel prochází mezi skupinami, sleduje činnost všech,

je připraven konzultovat, při velké hlučnosti jednotlivce individuálně ztišíme – ne před celou třídou, abychom nerušili.

3. Prezentace výsledků:

Skupiny prezentují svá řešení (ústně, schematicky na tabuli, písemně nástěnnou formou), proběhne analýza výsledků, diskuse a hodnocení (sebehodnocení skupin, hodnocení učitelem).

TROJITÝ DENÍK

Postup jako u dvojitého deníku, pouze ke komentáři jednoho žáka píše komentář někdo další.

MYŠLENKA	KOMENTÁŘ	KOMENTÁŘ KE KOMENTÁŘI

VOLNÉ PSANÍ

Cíl:

- objevit v sobě nečekané nápady, myšlenky, souvislosti, pomocí psaní se učit, reflektovat

Postup:

1. Polož tužku na papír a piš svým tempem souvislý text/věty, co tě napadá k danému tématu.
2. Neplánuj si dopředu, co a jak budeš psát, prostě pořád piš. Tužka musí být stále v pohybu.
3. Nevrať se k tomu, co máš napsané, neopravuj chyby (v této fázi je dovoleno chybovat).
4. Piš po celý stanovený čas (min. 3–5 minut) a stále usilovně mysl na dané téma. Když tě nic nenapadá, piš např.: „Co mám psát, když mě nic nenapadá, jak mám pokračovat...“
5. Rozhodni, jestli své volné psaní budeš prezentovat před spolužáky.

Rady:

- Ideální čas je 5 minut, minimální doba na psaní jsou 3 minuty (kratší doba nemá smysl). Na závěr tématu můžeme psát i 10 minut.
- Bude-li text podkladem pro zápis do sešitu, slohovou práci apod., musí žáci opravit chyby.
- Při zadání tématu je nutno zdůraznit, že se žáci vyjadřují ze svého hlediska, tedy co si myslí, jak to vidí, nač si vzpomínají. Vhodný začátek volného psaní je: „Když přemýšlím o..., napadá mě...“ Žáky ke zveřejnění nenutíme, učitel může psát současně se žáky a pak svůj pokus na ukázkou prezentovat.
- Zpočátku musíme uvádět mnoho příkladů, jak lze o daném tématu uvažovat, případně píšeme společně se žáky – na tabuli či počítači s dataprojektorem.
- Dbáme na to, aby se nikdo nikomu nesmál, aby žáci vzájemně oceňovali své nápady, názory.

ZVĚTŠENINA**Cíl:**

- obohatit text o další detaily, o nové nápady
- rozvíjení představivosti

Jedná se například o doplnění podrobného popisu místa, o rozvinutí vnitřního světa postavy, o doplnění barev nebo zvuků.

Postup:

Žák se zaměří na konkrétní část textu, obohatí jej podle vlastní fantazie. Řídí se zadáním.

Poznámky k literární tvorbě Romů v ČR

K historii romské literární tvorby v Československu

V srpnu roku 1969 se v Brně konal ustavující sjezd nově založené romské společensko-kulturní organizace Svaz Cikánů-Romů. Přípravy na jeho vznik probíhaly již od května předešlého roku, kdy byl na jednom z krajských aktivů k tzv. cikánské problematice v Jihomoravském kraji ustaven přípravný výbor této celospolečenské organizace, jehož členy byli Romové činní v řešení tzv. cikánské problematiky. Ti se přihlásili k reformnímu procesu, který probíhal ve společnosti, a prohlásili, že se probíhajících celospolečenských změn jako Romové chtějí aktivně účastnit – skrze nově zakládanou romskou organizaci. Bylo to přesně 10 let poté, co tehdejší komunistický režim rozhodl o asimilačním postupu vůči Romům, jenž ze strany těch, kteří státní politiku vůči Romům formulovali, znamenal potřebu „převychovat“, zbavit zbytků zaostalého způsobu života a jeho projevů, protože jedině tak bylo možné docílit jejich splynutí s tehdy budovanou socialistickou společností.

Svaz Cikánů-Romů usiloval o zlepšení situace Romů, zastával ale názor, že se na řešení svých záležitostí musejí podílet samotní Romové (a to na všech úrovních, od celostátních po místní úřady), že je nutné rozvíjet zároveň romskou kulturu a obojím tak přispívat k posilování sebevědomí Romů. Svůj program začal Svaz Cikánů-Romů skutečně poměrně záhy naplňovat. V důsledku postupné konsolidace poměrů po potlačení pražského jara však velmi rychle došlo k jeho zrušení – v roce 1973 byli delegáti sjezdu Svazu donuceni vlastní organizaci rozpustit pod pohrůzkou kriminalizace jeho čelných představitelů. Oficiálním důvodem pro jeho zrušení byla organizační a hospodářská pochybení. Historikové a pamětníci tehdejších událostí se ovšem shodují v tom, že uvedené důvody byly jen záminkou. Ve skutečnosti nebylo možné v podmínkách nastupující normalizace dále trpět existenci organizace, která pracovala na kulturní a společenské emancipaci Romů a trvala na jejich aktivní účasti na realizaci, ale i formulaci státní politiky vůči Romům. Přestože Svaz fungoval jen tak krátkou dobu, dal vzniknout aktivitám a procesům, které po jeho zrušení, byť v obtížných podmínkách, dále žily vlastním životem. Jedním z nich byla i romská literatura.

Hned od roku 1969 začal Svaz vydávat vlastní časopis – od roku 1970 pod názvem *Romano lil* (Romský list). Časopis byl zpravodajem Svazu, postupně v něm ale dostávaly místo i společenské a kulturní rubriky a v rámci nich se zde začaly objevovat příspěvky v romštině. Prvními romsky psanými články byly fejetony Tery Fabiánové. Jak k samotnému napsání a k publikaci těchto romsky psaných textů došlo, se už bohužel nedozvíme. Proč si ale vůbec klást

¹ Milena Hübschmannová (1933–2005) vystudovala indologii na pražské Filozofické fakultě UK, od 50. let se začala věnovat jazyku, kultuře a historii Romů. Sbírala jazykový materiál, etnografická data i takzvanou oral history, podporovala romské etnoemancipační hnutí, na kterém se sama účastnila, mezi Romy měla řadu osobních přátel. Od 70. let začala své poznatky publikovat, v roce 1991 založila na pražské Filozofické fakultě UK obor romistika, zde také po zbytek života přednášela. Velká část informací, které má dnes veřejnost o realitách a kultuře zejména takzvaných slovenských Romů k dispozici, pochází právě od ní.

² Mezi ně patří: Andrej Giňa, Elena Lacková, Tera Fabiánová, Vojtěch Fabián – s jejich díly pracuje i tato publikace (podrobnější informace k jednotlivým autorům viz v jejich medailonech). Mezi další patřili například Andrej Pešta, Bartoloměj Daniel a František Demeter.

³ Z autorů, kteří své básně ve sborníku představili, najdete v této příručce hned tři: Vojtěcha a Teru Fabiánovy a Elenu Lackovou.

takovou otázku? Z pohledu majoritního čtenáře novin a knih se totiž může zdát samozřejmé, že lidé, kteří každodenně ke komunikaci v rámci svého nejbližšího okolí používají určitý jazyk, jím také píšou a publikují, tedy pokud cítí potřebu se veřejně vyjádřit a pokud existuje platforma, na které je to možné. Psát a publikovat v romštině bylo v Československu na konci 60. let 20. století – řečeno s nadsázkou – malou revolucí. Už jenom proto, že do této doby fungovala romština pouze na osobní rovině a jako jazyk mluvený. Ten navíc postupně začínali Romové především v české a moravské části země opouštět – i pod tlakem dobového asimilačního názoru (opakovaného často právě učiteli a sociálními pracovníky), že romština není jazykem, nýbrž pouhou hantýrkou, jejíž používání jim (a především pak jejich dětem) brání v rozvoji.

Nevíme ani, jak se stalo, že se do redakce *Romano lili* začaly dostávat další literární a romsky psané příspěvky, v jakém množství a v jakém stavu. Milena Hübschmannová¹, která byla sama ve Svazu Cikánů-Romů činná, a lze předpokládat, že byla chodu redakce *Romano lili* nablízku, označila v jednom ze svých článků tuto reakci za spontánní „explozi“ tvůrčí aktivity. Sama ji vysvětluje pocitovanou nutností a touhou vyjádřit se k poměrně dramatickým změnám, které v romské společnosti začaly probíhat, a otevřenou možností tak nejen učinit, ale i následovat vzor těch, kteří se již pokusili tento pro tradičně orální společnost Romů radikálně nový způsob komunikace využít.

V *Romano lili* se začaly objevovat literární příspěvky dalších Romů. Vznikla tak jakási první generace romských spisovatelů, respektive lidí, kteří si psaní, ať už v češtině nebo romštině, jako formu veřejného vyjádření a komunikace vzali za své.² Se zrušením Svazu Cikánů-Romů v roce 1973 – a tedy i *Romano lili* – však přestala existovat platforma, kde mohli svoje myšlenky a práci publikovat. Nastalo poměrně dlouhé období, ve kterém v podstatě nebylo možné romsky psaná literární díla zveřejňovat běžným způsobem, a bylo nutné hledat alternativní způsoby publikace a udržování vnitřní komunikace.

Od roku 1973 do roku 1989, tedy v následujících 16 letech, se v celém Československu podařilo vydat pouze tři publikace, kde dostali pro svá díla prostor romští spisovatelé, z toho pouze jedna jim byla věnována cele. Šlo o výbor z romské poezie pod názvem *Romane gila / Romské písně* (1979), v níž se podařilo publikovat básně autorů, kteří začali psát přibližně právě v době existence Svazu a na jejichž vydání v *Romano lili* už nedošlo, nebo až po jeho zrušení.³ Pro mnohé z nich to bylo na dlouhou dobu, nebo skutečně poprvé a naposledy, kdy byly jejich básně publikovány. Například prozaické práce romských autorů nebyly vydávány v této době v podstatě vůbec. Ke konci 70. let sice Milena Hübschmannová připravila k publikaci obsáhlejší výbor, kde měly dostat větší prostor právě prozaické práce romských autorů, rukopis však odmítlo nakladatelství přijmout.

Stěžejním místem, kde se podařilo některé autory a jejich díla představit české veřejnosti, se v této době stal Český rozhlas, kde byla Milena Hübschmannová určitou dobu zaměstnána. V archivu této instituce jsou dnes k dispozici záznamy několika pořadů, v nichž z děl romských autorů čtou přední čeští herci. V roce 1988 také došlo na půdě Českého rozhlasu k nastudování divadelní hry Eleny Lackové⁴ *Žužika*, která byla oceněna prestižní rozhlasovou cenou Prix Bohemia. Pro komunikaci v rámci romské společnosti se staly důležitými romské folklorní hudebně taneční soubory, které začaly vznikat v 80. letech, kdy došlo i k jisté revizi dosavadní tvrdě asimilační politiky a kdy byla samostatná prezentace romské kultury jako kultury etnické skupiny Romů opět možná. Právě mezi lidmi angažovanými v těchto souborech se objevili další, kteří se začali literární tvorbě věnovat, často inspirováni příkladem předchozí generace spisovatelů a motivováni Milenou Hübschmannovou.⁵

Rok 1989 je pro historii romské literatury v ČR druhým důležitým mezníkem právě proto, že v této době Romové usilující o literární vyjádření získali nové platformy, na kterých se mohli veřejnosti prezentovat. Kromě poměrně velkého množství romských časopisů, které se po roce 1989 začaly vydávat⁶, vzniklo i samostatné romské nakladatelství pod názvem *Romaňi čhib* (Romský jazyk)⁷, povídky a básně romských spisovatelů začalo vydávat i několik dalších českých nakladatelství. Z dnešního pohledu je na nakladatelských počinech z této doby problematické především zajištění distribuce jimi vydávaných knížek a periodik. Zaujmout a prorazit na knižním trhu s titulem romského autora bylo v první polovině 90. let, v době všeobecné ignorace zhoršujících se sociálních a ekonomických podmínek určité části Romů, radikalizujících se xenofobních postojů a množících se brutálních útoků vůči Romům, poměrně obtížné. Značná část vydavatelů (v té době dosud spíše amatérských), kteří tehdy zveřejňovali práce romských autorů, včetně organizací vydávajících časopisy, kde jejich díla vycházela především, však rezignovala například i na distribuci do knihoven a některé z tehdy vydávaných publikací jsou dnes poměrně obtížně dostupné.

Kolem přelomu tisíciletí situace, co se týče publikačních možností, vykrystalizovala do této podoby: ubylo romských časopisů a celkem i časopiseckého prostoru, který je věnován pracím romských autorů, zato po roce 2000 přibýlo autorů, kterým se podařilo vydat výběry ze svých prací u zavedených nakladatelství (Triáda, G plus G, Argo). V této době se také na literární scéně objevili noví autoři, z nichž někteří nejsou s předcházejícími autorskými generacemi (a osobností Mileny Hübschmannové) nijak úžeji spojeni, jako tomu bylo v případě výše zmíněné generace autorů 80. let 20. století.⁸

⁴ Více o Eleně Lackové v medailonu na straně 48–49.

⁵ Z autorů, s jejichž díly pracuje tato publikace, do této skupiny patří Margita Reiznerová a Ilona Ferková (viz jejich medailony). Mezi dalšími to byli například Jan Rusenko, Helena Demeterová a jiní.

⁶ Mezi ně patřily tyto romské časopisy: *Romano lav* (Romské slovo; 1990); *Lačho lav* (Dobré slovo; 1990), později transformovaný do časopisu *Amaro lav* (Naše slovo; 1991–94); *Romano gendalos* (Romské zrcadlo; 1992), později přejmenováno na *Nevo romano gendalos* (Nové romské zrcadlo), *Gendalos* (Zrcadlo) a *Amaro gendalos* (Naše zrcadlo; vycházelo do r. 2005); *Romano kurko* (Romský týden; 1991–2002); *Kereka* (Kruh) – vychází od r. 1998 dodnes; *Romano hangos* (Romský hlas), vychází od roku 1999 dodnes. V první polovině 90. let také začaly vycházet dva odborné romistické časopisy: *Romano džaniben* (Romistika / Romské vědění; vychází od roku 1994, romská literatury a romským autorům se pravidelně věnuje po celou dobu existence) a *Bulletin Muzea romské kultury* (vychází od roku 1992, literární tvorbě Romů věnuje prostor pouze posledních několik let).

⁷ Vedla jej již zmíněná Margita Reiznerová.

⁸ Z těchto autorů v této publikaci pracujeme s texty Gejzy Horvátha a Eriky Olahové. Mezi další patří například Irena Eliášová a Roman Erös.

⁹ První obsáhlá antologie prozaických textů romských autorů z ČR, napsaných od 60. let 20. století do současnosti, vyšla v roce 2007 pod názvem *Čalo vodi / Sytá duše*. (Muzeum romské kultury, Brno, 2007).

¹⁰ Internetový projekt je dostupný na adrese <http://www.romea.cz/index.php?id=rubrika&rubrika=Literatura>

Omezení možnosti publikovat v časopisech je ovšem zvláště pro začínající a méně plodné autory velmi citelné – nemají dost materiálu na to, aby se pokusili vydat vlastní knihy, publikování výběru z prací několika autorů nebo antologií není běžné.⁹ Důležitou součástí podpory romských autorů (nejen co se týče jejich představení veřejnosti, ale i možnosti komunikovat mezi sebou a získat na svoje díla nějakou konkrétní odezvu) se tak stávají i veřejná čtení, pořádaná při nejrůznějších příležitostech. Neproměněnou šancí se z hlediska podpory romských autorů stala soutěž „Literární cena Mileny Hübschmannové“, poprvé vyhlášená již několik měsíců po smrti Mileny Hübschmannové v roce 2005, která se však dočkala pouze druhého ročníku. Pro podporu děle tvořících autorů i těch, kteří teprve s vlastní literární tvorbou začínají, se v současné době zdá být nadějnější internetový projekt *Šukar laviben le Romendar / Romové píší ...*¹⁰ Jedná se o internetovou platformu pro zveřejňování prací zavedených i nových romských autorů, kde se díky snadné dostupnosti znásobuje nejen počet čtenářů, ale i rychlost, s jakou se k nim literární práce dostávají. Internet je jako médium mnohem přístupnější jak pro neromskou, tak i pro romskou veřejnost – a to je z hlediska možnosti prezentace romských autorů a budování čtenářského okruhu zejména důležité.

Více k Svazu Cikánů-Romů, Romano lilu a počátkům psané romské literatury viz:
Milena Hübschmannová, 1998. *Počátky romské literatury*. In: *Žijeme spolu, nebo vedle sebe? Sborník z konference o literatuře a kultuře národnostních menšin v České republice*. Praha: Obec spisovatelů, s. 59–66.
Petr Lhotka, 2009. *Svaz Cikánů-Romů 1969–1973: doprovodná publikace k výstavě Muzea romské kultury „Svaz Cikánů-Romů (1969–1973) – z historie první romské organizace v českých zemích“*. Brno: Muzeum romské kultury.
Alena Scheinostová, 2005. Význam časopisectví v romské literatuře (Zpravodaj Romano lil, 1970–1973). In: *Svět literatury* 31/2005, s. 207–212. Dostupné též elektronicky: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23601/vyznam-casopisectvi-v-romske-literature>.

Více k poválečné historii Romů v Československu a změnám probíhajícím v romské společnosti v důsledku poválečného historického vývoje a asimilačních tlaků viz:
Milena Hübschmannová, 1998a. Několik poznámek k hodnotám Romů. In: *Romové v České republice (1945–1998)*. Praha: Socioklub, s. 16–66.
Milena Hübschmannová, 1998b. Od etnické kasty ke strukturovanému etnickému společenství. In: *Romové v České republice (1945–1998)*. Praha: Socioklub, s. 115–136.
Eva Davidová, 2000. *Poválečný vývoj a osudy Romů v letech 1945–1989*. In: *Černobílý život*. Praha: Gallery, s. 67–76.

Nina Pavelčíková, 2004. *Romové v českých zemích v letech 1945–1989.* Sešity – Svazek 12, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Praha: UDVZK. Dostupné též elektronicky:
<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/policie/udv/sesity/index.html>

Více k vývoji a historii romské literatury od r. 1969 viz:

Milena Hübschmannová, 1998. Počátky romské literatury. In: *Žijeme spolu, nebo vedle sebe? Sborník z konference o literatuře a kultuře národnostních menšin v České republice.* Praha: Obec spisovatelů, s. 59–66.

Milena Hübschmannová, 2000. Slovesnost a literatura v romské kultuře. In: *Černobílý život.* Praha: Gallery, s. 123–146.

Helena Sadílková, 2006. Nalézání prastarých i nových romských hodnot (Historie a základní východiska romské literatury v České republice). In: *Host* 4/2006, s. 29–33.

Helena Sadílková, 2007. Slovo úvodem. In: *Čalo vod'í / Sytá duše. Antologie prozaických textů romských autorů z ČR.* Brno: Muzeum romské kultury, s. 11–16.

K osobnosti Mileny Hübschmannové viz:

Milena Hübschmannová, 1993. *Šaj pes dovakeras / Můžeme se domluvit.* Olomouc: Pedagogická fakulta UP Olomouc.

Lenka Nádvorníková, Radka Steklá (eds.), 2006. *Milena Hübschmannová ve vzpomínkách.* Praha: ROMEA.

Romano džaniben, říj 2006. Číslo věnované památce Mileny Hübschmannové.

K některým specifickým romské literární tvorby v ČR

¹ Pro úplnost je nutné zmínit ještě alespoň dvě další subetnické skupiny Romů. V první řadě jsou to tzv. čeští a moravští Romové, původní autochtonní romské skupiny v českých zemích, kteří se stali obětí rasového pronásledování za druhé světové války. Přestože válku přežili jen někteří z nich, byli to právě lidé pocházející ze skupiny moravských Romů, kteří se stali vůdčími postavami výše zmíněné společensko-politické organizace Svaz Cikánů-Romů usilující o pozvednutí situace Romů a jejich emancipaci. Až na tři publikovaná autobiografická vyprávění se však na popisovaném literárním hnutí příslušníci této skupiny Romů dosud nijak významněji nepodílejí. Dále je nutné zmínit skupinu olašských Romů – jednu z tradičně kočovných romských skupin na území bývalého Československa, jejíž členové začali do českých zemí přicházet také po druhé světové válce. Dnes se odhaduje, že tvoří zhruba 10–15 % současné romské populace u nás. Kočování bylo v Československu zakázáno v roce 1958, ovšem i poté, co se museli usadit, nepřestali být olašští Romové silně semknutou, uzavřenou skupinou, jejíž vnitřní život se řídí vlastními tradičními, často velmi konzervativními normami. Co se týče literatury, až na jednu výjimku dosud v Česku žádný olašský Rom veřejně se svými literárními pracemi nevystoupil.

Okolnosti vzniku a dalšího rozvoje literatury psané Romy v Č(SS)R ovlivnily a do jisté míry dodnes ovlivňují charakter samotných literárních prací. Které faktory je pro pochopení tohoto vlivu nutné brát v úvahu především? Na prvním místě je to samotná doba, ve které v Československu první romská literární vyjádření začala vznikat, přesněji řečeno specifická situace, ve které se Romové v české a moravské části Československa na konci 60. let nacházeli. Na okraj je ještě nutno podotknout několik slov k subetnickému složení romské menšiny v Č(SS)R. Již v době, kdy první literární příspěvky teprve začaly vznikat, většinu této různorodé menšiny v českých zemích tvořili Romové, kteří se do Čech a na Moravu přistěhovali po válce ze Slovenska. Ani na Slovensku netvořili Romové před válkou homogenní společnost, i tam se romská menšina skládala z různých subetnických skupin Romů, jejichž způsob života a kulturně společenské normy se navzájem více či méně lišily. V obou případech však většinu v rámci zvenčí nazírané romské menšiny tvořili (a dodnes tvoří) dlouhodobě usídlené skupiny tzv. slovenských a maďarských Romů. A právě touto skupinou Romů se naše pojednání zabývá.¹

Poválečná migrace těchto dlouhodobě usídlených romských rodin z místních komunit určitým způsobem zakotvených v lokálním venkovském slovenském prostředí (jakkoli tento po staletí utvářený vztah mezi romskou menšinou a místní majoritní společností v mnoha případech drasticky narušila válečná zkušenost) do převážně městského, průmyslového prostředí v Čechách a na Moravě vyvolala hluboké změny v dosavadním způsobu života těchto dosud zhusta izolovaných, ale obecně vnitřně funkčních romských komunit. Tyto změny v uspořádání a fungování jejich společenství navíc ještě prohlubovaly zásahy politiky násilné asimilace, kterou se československá vláda hledající řešení „cikánské otázky“ ke konci 50. let 20. století rozhodla uplatňovat. Kulturní normy, pravidla a způsoby sociální kontroly života jedinců v komunitě se začaly měnit nebo úplně mizet. Milena Hübschmannová ve svých textech dokládá, že tyto kulturní změny vnímali alespoň někteří z Romů – a často právě lidé, kteří byli později činní v kulturním a společenském dění – jako ztrátu. A právě touha tuto ztrátu kompenzovat, ať už explicitně nebo implicitně vyjádřená, byla zejména pro Romy, kteří začali literárně tvořit v 60. a později v 80. letech, jednou z jejich hlavních motivací. Podobnou motivaci lze ale předpokládat i u některých autorů, kteří začali literárně tvořit celkem nedávno, i když samozřejmě ne u všech a ve všech směrech jejich tvorby. Výše nastíněné společenské a kulturní změny měly za následek i úpadek dříve

pěstovaných žánrů ústní slovesnosti, jako byla například pravidelná vyprávění pohádek určená dospělým, při nichž se setkávala celá komunita. Ústní lidová slovesnost, jak ukazuje Hübschmannová, neměla v romských komunitách jen funkci estetickou či psychohygienickou, ale i funkci sociálního korektivu a byla jednou z důležitých forem veřejné komunikace. S postupným rozpadem nebo přinejmenším radikální změnou dřívějšího způsobu fungování jednotlivých romských komunit však ztratila svoje místo. Úpadek ústní slovesnosti podle Hübschmannové vedl k hledání jiné formy komunikace a objevení možností literárního vyjádření. To, že Romové literární tvorbu vůbec mohli objevit a začít rozvíjet, bylo dáno dobou a vznikem Svazu Cikánů-Romů, jak již bylo vysvětleno výše.

K dobovým vlivům, tentokrát nejen na samotný vznik romské literatury v ČR, ale spíše na charakter tvorby, je nutno připočítat i silný emancipační étos. Lidé, kteří začali literární formu vyjádření využívat, totiž sdíleli i pocit kulturního ohrožení, který je vedl k potřebě zaznamenat (a tak uchovat) vytrácějící se prvky romské kultury.² Literatura se jim do určité míry stala prostředkem emancipace. Kromě potřeby podělit se o příběh, případně pobavit atp., viděli v literatuře způsob, jak uchovat a dále rozvíjet některé prvky svojí kultury, a to nejen v širokém smyslu hodnot a způsobu fungování jejich společenství, na kterých by mohli Romové při obrodném procesu stavět, ale i ve zcela konkrétním smyslu, například rozvoje romského jazyka. Je také důležité připomenout, že někteří autoři při své tvorbě nemyslí pouze na romské publikum. Ve vztahu k neromům vnímají literaturu jako možnost ukázat jim Romy v jiném světle a jiných situacích, než je běžné pro neustále se prohlubující „žití vedle sebe“, bez skutečného poznání „těch druhých“ a reality jejich života.

Dalším důležitým faktorem, který ovlivňuje dodnes charakter literárních prací Romů vznikajících v ČR, je bezprecedentnost fenoménu psané literatury v rámci historie romské menšiny na území bývalé ČSSR. Absence nějakého vlastního literárního kánonu, stejně jako minimální zkušenost se psáním (alespoň v počátcích) a relativně omezená zkušenost se čtením literárních textů znamenala, že v podstatě jedinou tradicí, na kterou mohli Romové pokoušející se o vlastní literární vyjádření navázat, pomineme-li jejich osobní zkušenost s literaturou psanou neromy, byla již výše zmíněná ústní slovesnost. Jednalo se především o některé její méně formalizované žánry (každodenní vyprávění o událostech, zážitcích a zkušenostech, vyprávění o předcích, vyprávění o setkání s duchy mrtvých atp.). Tyto žánry pak dále rozvíjejí, s jejich pomocí se posouvají k vlastnímu, autonomnímu vyjádření.

Na tomto místě je třeba připomenout několik nesamozřejmých faktů: většina z lidí, kteří se do literární tvorby postupně pustili, má pouze základní vzdělání a pochází z rodin, jejichž členové se živili manuální prací; nikdo z nich není profesionálním spisovatelem v tom smyslu, že by se svojí tvorbou živil

² Andrej Giňa začal svou literární kariéru zapisováním pohádek, které znal z vyprávění matky. První publikace Ilony Ferkové obsahuje velký podíl vyprávění, která se tradovala v její rodině a komunitě. Častým žánrem romské literární tvorby jsou různé pojaté portréty lidí, kteří byli nějak důležitými postavami v romských komunitách na Slovensku, z nichž jednotliví autoři pocházeli. Skrze jejich portréty autoři zachycují i způsob, jakým jejich komunity fungovaly.

a na vydání svých prací od začátku spolupracoval s určitým nakladatelstvím. Někteří z nich se dodnes za spisovatele ani neoznačují; osvojení psaní, jako formy veřejné komunikace, bylo pro ty, kteří začali psát v 60. a 80. letech, něčím naprosto novým, možnost psát v romštině pak zpočátku něčím téměř nepředstavitelným.

Milena Hübschmannová též poznamenala, že literární nezkušenost romských autorů je pro ně výhodou v tom smyslu, že jim poskytuje volnost v oblasti literárních forem (což činí jejich díla z formálního hlediska někdy obtížně zařaditelnými). Na druhou stranu tato formální nezařaditelnost ještě podtrhuje to, co je jedním z nejzřetelnějších společných rysů romské literární tvorby – upřímnost vyjádření, respektive upřímná snaha vyjádřit se.

Volba námětů jednotlivých prací i způsob jejich zpracování vyplývají z reality života autorů jako členů určitých místních společenství a komunit, a zároveň jako Romů. Dosud neexistuje silnější romská čtenářská obec, tím méně kritika, a můžeme se tedy jen dohadovat, co a jak by na jednotlivých dílech romských autorů hodnotili především jejich romští kritici jako lidé sdílející podobnou (historickou) menšinovou zkušenost a kulturu. Literární díla romských autorů hodnotí v současné době především neromské publikum. Tedy nejen běžní, různě literárně zkušení a nároční čtenáři, ale i redaktori, nakladatelé a literární kritici, kteří jejich díla nemohou hodnotit jinak než skrze svoje vzdělání, zkušenosti a kulturu. Určitá specifická samotných prací romských autorů nebo taková specifická, která se vymyká čtenářově představě o jinakosti romské literatury, tak někdy zůstává nerozpoznána a konkrétní práce romských autorů jejich neromští čtenáři-kritici někdy úplně zavrhnou. Dosud nejpřesněji na některá specifika romské literární tvorby poukázala právě Milena Hübschmannová. Kromě již zmíněné upřímnosti zdůraznila především jistou bezpointovost některých romských prací a specifický humor, který autoři užívají i při popisu jinak vážných, někdy tragických příběhů.

V neposlední řadě je nutné vyjádřit se též k jazyku, kterým romští autoři v ČR píšou. V Česku se od dob *Romano lili* vyvinula určitá tradice dvojjazyčných publikací romských literárních prací – v romštině a češtině. Volba romštiny jako jazyka vlastních literárních textů však nebyla samozřejmá. A to ani na konci 60. let, kdy se teprve začínal projevovat proces jazykové směny, ke které docházelo vlivem doby a za výrazného přispění asimilační politiky. Například Andrej Giňa začal své literární pokusy zapisovat v češtině, později se mu ale nezdálo přirozené nechat promlouvat svoje romské hrdiny česky a od používání obou jazyků přešel k romštině jako k přirozenému jazyku svého vyprávění. Jiné autory, jako například Teru Fabiánovou, přiměla k psaní v romštině Milena Hübschmannová. Vedla autory k používání romštiny proto, že pro ně byla rodným jazykem, který jim dovoľoval vyjadřovat se co nejpřesněji a nejpřirozeněji.

V přístupu romských autorů k jazyku vlastní tvorby je v současné době situace velmi různorodá. Existují autoři, kteří se drží zavedené tradice, píší romsky a texty si do češtiny nechávají překládat, zároveň tu však jsou i takoví, kteří své práce píší česky, jindy romsky, v závislosti na náladě a tématu. Není též neobvyklé, že sami pracují na překladu svých prací z/do romštiny, přičemž se pak jejich překlady někdy stávají spíše přepracovanými verzemi původního originálu. Někteří autoři také chápou kultivaci romského jazyka jako jeden z dalších přínosů romské literatury a při hledání co nejlepších (a nejpůvodnějších) slov a formulací se obrací na (zejména starší) členy svých rodin.

V současné době se objevují lidé, kteří již romštinu neovládají natolik, aby jim jako prostředek literárního vyjádření mohla plnohodnotně sloužit, a píší proto česky. Anebo píší česky (přestože romštinu rovněž ovládají), protože se snaží bez zprostředkování oslovit co největší okruh čtenářů.

Co se týče dvojjazyčného publikování původně romsky psaných děl, je ovšem možné spekulovat o tom, že jejich český překlad neslouží pouze čtenářům, kteří romštinu neovládají. Většina z těch Romů, kteří navzdory postupující jazykové směně romštinu dosud každodenně používají, ji zná pouze jako mluvený jazyk. Neznají někdy dokonce ani její základní gramatickou strukturu – což je pro majoritu, která je v současné době už po několik generací, minimálně od prvních školních let, soustředěně vedena k praktickému osvojení psané formy svého rodného jazyka a jeho gramatické struktury, situace v podstatě nepředstavitelná. Stává se, že aktivní pedagogové ve třídě vyzvou svoje romské žáky, aby nahlas přečetli v romštině úryvek z textu, který se objeví v čítance či jiném doplňkovém materiálu, a jsou překvapeni, že plynulé četby, natož přednesu textu jejich romský žák není schopen nebo četbu rovnou odmítne. Nemusí to být proto, že romsky neumí anebo že se za ni stydí. Lze předpokládat, že pro poměrně velký okruh romských (i romsky mluvících) čtenářů je čeština v případě čtení bližším, rychlejším prostředkem, protože se čtením v romštině nemají dostatečnou (nebo dostatečně pěstovanou) zkušenost. Samostatnou kapitolou by pak bylo pojednání o publikačním využívání různých subdialektů romštiny a jejich způsobu zápisu na straně těch, kteří romskou literaturu publikují, a na ně navazující otázka zkušenosti a ochoty k mezidialektní komunikaci na straně potenciálních (romsky mluvících) čtenářů. Poznamenejme na okraj, že dosud se v převážné míře používal v tisku víceméně jeden z dialektů tzv. severocentrální (slovenské) romštiny a pravopis (byť ne vždy striktně dodržovaný) sestavený v roce 1971 právě pro tento dialekt jazykovou komisí Svazu Cikánů-Romů. I tento fakt může (ale nemusí) komplikovat porozumění, nebo lépe řečeno přijetí a ztotožnění se s romským textem pro mluvčí jiných, byť ne vždy radikálně odlišných dialektů romštiny.

„Ale vždyť to je, jako by si dvě ženské vykládaly u kafe!“ Takto reagoval jeden ze studentů navštěvujících přednáškový cyklus věnovaný kultuře Romů na brněnské Masarykově univerzitě po přečtení jedné z povídek Ilony Ferkové. Bylo to pro něj poprvé, kdy si přečetl něco z „romské literatury“, přičemž měl jistá očekávání, a to, co si přečetl, je nenaplnilo. Mimochodem ve svém zklamání vlastně velmi dobře vystihl literární styl zmíněné autorky, která čerpá inspiraci v osobních příbězích sdílených mezi jejími příbuznými a známými, často právě ve všedních situacích „v kuchyni“, „ve vlaku“ nebo „nad kávou“. Přijetí nebo odmítnutí jakékoli literární práce je věcí vzdělání, vkusu, životní zkušenosti a v neposlední řadě osobního rozpoložení čtenáře. Jakkoli je možné souhlasit s tezí, že každé literární dílo musí obstát především samo o sobě, je vhodné být na jinakost/odlišnost literatury psané Romy, která v ČR vznikala od 60. let 20. století, připraven a být obeznámen s okolnostmi a podmínkami, ve kterých se rodila a dodnes funguje. Snad k tomu čtenářům pomůže i tato stručná stať a texty, na které odkazuje.

K historii českých a moravských Romů viz:

Jana Holomková-Horváthová, 1994. Možnosti integrace na příkladu moravských Romů. In: *Romano džaniben* 3/1994, s. 8–19.

Jana Horváthová, 2000. Kdo byli čeští Romové? In: *Černobílý život*. Praha: Gallery, s. 47–64.

Ctibor Nečas, 1999. *Holocaust českých Romů*. Praha: Prostor.

Ctibor Nečas, 2005. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno: Matice moravská.

Ke kulturním specifikům skupiny olašských Romů viz:

Eva Davidová, 1995. *Cesty Romů 1945–1990 / Romano drom. Změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Karel Holub (ed.), 2000. *Dúral me avilem / Z dálky jsem přišel: výbor z olašské písňové poezie*. Praha: Ars Bohemica.

Margita Lakatošová, 1994. Některé zvyklosti olašských Romů. In: *Romano džaniben* 3/1994, s. 2–13.

Peter Stojka, Rastislav Pivoň, 2003. *Náš život / Amáro Trajo*. Bratislava: sd studio.

K formám a funkci různých žánrů ústní lidové slovesnosti u tzv. slovenských Romů viz:

Milena Hübschmannová (ed.), 1999. In: *Romské pohádky*. Praha: Fortuna.

Milena Hübschmannová, 2000. Slovesnost a literatura v romské kultuře. In: *Černobílý život*. Praha: Gallery, s. 123–146.

Milena Hübschmannová, 2006. Moje setkání s *romano šukar laviben*. In: *Romano džaniben*, říjen 2006, s. 27–60.

K etnoemancipačnímu náboji romských literárních děl viz:

Milena Hübschmannová, 2006. Moje setkání s romano šukar laviben.

In: *Romano džaniben*, ňilaj 2006, s. 27–60.

Alena Scheinostová, 2006. *Romipen: literaturou k moderní identitě*. Praha: Athinganoi.

K motivacím jednotlivých autorů viz:

Milena Hübschmannová (ed.), 1990. *Kale ruži / Černé růže*. Hradec Králové: Krajské kulturní středisko.

Milena Hübschmannová, 2006. Moje setkání s romano šukar laviben.

In: *Romano džaniben*, ňilaj 2006, s. 27–60.

K specifikům romského literárního vyjádření viz:

Milena Hübschmannová, 2006. Moje setkání s romano šukar laviben.

In: *Romano džaniben*, ňilaj 2006, s. 27–60.

K jazyku Romů na území bývalého Československa a ČR viz:

Viktor Elšík, 2003. Interdialect contact of Czech (and Slovak) Romani varieties. In: *International Journal of the Sociology of Language* 2003, 162, s. 41–62.

Rukopis dostupný z: http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/elsik/veda/Elsik_2003_Interdialect_contact_of_Czech_and_Slovak_Romani_varieties.pdf

Milena Hübschmannová, 1976. K jazykové situaci Romů v ČSSR (Sociolingvistický pohled). In: *Slovo a slovesnost* 3/1976, s. 328–336.

Pavel Kubaník, Jan Červenka, Helena Sadílková, 2010. Romština v České republice – předávání jazyka a jazyková směna. In: *Romano džaniben* 2/2010, s. 11–40.

K problému standardizace a pravopisu romštiny viz:

Jan Červenka (ed.), 2005. *Jekhtaňarđa čhibaha. Sjednoceným jazykem. Sborník z 2. semináře o romském jazyce Luhačovice 2005*. SRNM, FF UK, Signeta: Brno, Praha.

Samostatná čísla časopisů věnovaná romské literatuře:

Host – měsíčník pro literaturu a čtenáře, 4/2006.

iLiteratura – internetový literární časopis. Samostatná sekce věnovaná romské literatuře (genda – Romové). Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Sekce/519/genda-romove>

Plav – měsíčník pro literaturu, 11/2011.

Medailony autorů

Tera Fabiánová, 2001
Foto: Chad Evans Wyatt

¹ Publikace věnované tvorbě romských autorů vycházející na území Č(SS)R od 70. let 20. stol. byly zhusta koncipovány jako dvojjazyčné. Publikace, které vyšly pod dvojm, romským a českým názvem, uvádíme pod plným titulem (*Romane gila / Romské písně*), publikace, které vyšly pouze v romštině, případně romská jména dobových romských časopisů, uvádíme pod jejich romským názvem s doplněním českého překladu, viz. např. *Romano lil* (Romský list).

Tera Fabiánová

1930 (Žihárec, okres Šaľa, Slovensko) – 2007 (Praha)

Tera Fabiánová prožila dětství na jižním Slovensku, v obci Vlčany (okres Šaľa), na území, které v roce 1938 zabralo Maďarsko. Její otec byl odveden do maďarské armády bojující na straně nacistického Německa a později odvelen na východní frontu, starší bratr byl odvečen na nucené práce do Německa. Tera Fabiánová, tehdy osmiletá, v důsledku války vychodila jen tři třídy obecné školy (svoje zážitky z této doby později zpracovala do životopisného vyprávění *Sar me phiravas andre škola / Jak jsem chodila do školy* (1992)).¹ V roce 1946 odešla celá její rodina za prací do českých zemí (stejně jako další obyvatelé Vlčan a mnoho dalších romských i neromských rodin z celého Slovenska). V této době se v Čechách seznámila se svým manželem, který pocházel z kulturně odlišného prostředí Romů z východního Slovenska.² V Čechách zůstala s vlastní rodinou i poté, co se většina jejích blízkých příbuzných odstěhovala zpět na Slovensko. Již od pěti let Tera pracovala – nejprve ve Vlčanech u sedláků, potom v Čechách na stavbách a v zemědělství, později absolvovala jeřábnický kurz a pracovala jako jeřábnice v ČKD. Po třiceti pěti letech náročné práce ve zdravotně závadném prostředí továrny musela odejít do invalidního důchodu. Nadále si ale přivydělávala pomocnými pracemi v domácnostech a na úřadech, v posledních letech života jí již zdraví nedovolovalo ani pracovat, ani tvořit.

Tera Fabiánová patří do generace nejstarších romských spisovatelů v Československu. Byla první z těch, kteří se rozhodli využít ke svému literárnímu projevu romštinu. Začala publikovat na konci 60. let 20. století v časopise *Romano lil* (Romský list), výběr z jejích básní vyšel ve sborníku *Romane gila / Romské písně* (1979). V její tvůrčí činnosti ji intenzivně podporovala romistka Milena Hübschmannová. Kromě básní a fejetonů psala a časopisecky publikovala též povídky. Knižně byly její prozaické práce, s výjimkou zmíněné autobiografie a dětského vyprávění *Čavargoš / Tulák* (1991), publikovány až posmrtně v antologii *Čalo voďi / Sytá duše* (2008). Některé z jejích prací, zejména básní, přímo inspirovaly k vlastní tvorbě hned několik dalších Romů, kteří se později literární tvorbě začali věnovat soustavněji.

Většina jejích básní i povídek je poměrně úzce spjatá s jejím vlastním životním osudem a emancipovanými postoji. Zatímco v povídkách se pomocí vyprávěného příběhu často vyjadřuje k obecnějším společenským tématům, její básně jsou mnohem intimnější výpovědi o pocitech osamocení, kterými Tera Fabiánová v jí cizím prostředí Čech a rodiny svého manžela trpěla.

Tera Fabiánová získala v roce 2003 zvláštní ocenění za prozaickou tvorbu v soutěži Roma Literary Awards od Open Society Institute v Budapešti.

Naléhala jsem na ni, aby mi báseň ještě jednou nadiktovala. Trvala na tom, že to není báseň, že je to její sen. I později často svoje básně charakterizovala jako čáči-*pen* (pravdu, skutečnost, náhlé vnuknutí), *kamáhi nek avka te ovel* (chtěla bych, aby to tak zase bylo), *mro pharipe* (můj žal). Když jsem jí řekla, že musí tu svou báseň – nebo co to bylo jiného – publikovat, oponovala mi s tím, že by ji nikdo neotiskl, a i kdyby, nikdo by si ji v romštině nepřčetl.

[M. Hübschmannová: Moje setkání s *romano šukar laviben*. In: *Romano džaniben*, ňilaj 2006, s. 43]

Paní Dudi-Koťová mi vyprávěla, že jednou přistihla svou devítiletou dceru, jak se chce ráno nepozorovaně vytrazit z domova a jít do školy bosá. Když na to její matka přišla, nařídila jí, aby se obula, ale hned se také ptala, co ji to napadlo, chodit do školy bosá? Její holčička jí odpověděla, že si přečetla povídku Tery Fabiánové „Jak jsem chodila do školy“ a bylo jí Tery, která jako malá do školy bosá chodit musela, tak strašně líto, že to ze soucitu k ní také chtěla zkusit.

[M. Hübschmannová: Moje setkání s *romano šukar laviben*. In: *Romano džaniben*, ňilaj 2006, s. 51–52]

Knihy:

Čavargoš / Tulák. Praha: Apeiron, 1991.

Sar me phiravas andre škola / Jak jsem chodila do školy. České Budějovice: ÚDO, 1992.

Ačhilom Romňi (Zůstala jsem Romkou)³. *Romano džaniben* 1–2/2000, s. 107–111.

So džalas o Miškus sune / Co se Miškovi zdálo. *Romano džaniben* 3/2000, s. 79–87.

Vybrané básně a povídky:

Romane gila / Romské písně. Sborník romské poezie. Obvodní kulturní dům v Praze 8, 1979.

Romano džaniben 1–2/2003, s. 107–119; *Romano džaniben* 3/2000, s. 79–89.

Čalo voďi / Sytá duše. *Antologie romské prozaické tvorby v ČR*. Brno: Muzeum romské kultury, 2008.

Použitá literatura:

Scénář k výstavě *Čalo voďi / Sytá duše: Romská literatura v ČR* (J. Kramářová, H. Sadílková), Muzeum romské kultury, Brno 20. 5.–15. 9. 2006.

Romano džaniben 1–2/2000, s. 100–106; *Romano džaniben* 3/2000, s. 72–79.

M. Hübschmannová: Moje setkání s *romano šukar laviben*. In: *Romano džaniben*, ňilaj 2006, s. 27–60.

² Obě skupiny Romů – takzvaných maďarských, ze kterých pocházela rodina Tery Fabiánové, i takzvaných slovenských, ze kterých pocházela rodina jejího manžela – sdílejí zásadní historickou zkušenost dlouhodobě usídleného života menšiny izolované v malých komunitách v prostředí především venkovských slovenských, maďarských, případně rusínských lokálně dominantních společenství na Slovensku. Tato historická zkušenost je zásadním způsobem odlišuje od třetí nejpočetnější skupiny Romů žijících jak na území Slovenska, tak i v českých zemích, takzvaných olašských Romů, kteří v Československu až do roku 1958 žili kočovným způsobem života. Ke specifickým rysům vzájemného soužití obou výše jmenovaných skupin usídlených Romů s lokálním majoritním obyvatelstvem patřil vztah vzájemné potřeby, respektive závislosti, projevující se především v ekonomické sféře. Dlouhodobý, regulovaný, nicméně intenzivní kontakt s majoritou měl určitý vliv i na sféru kulturní (v širokém smyslu toho slova). Navzdory této určující historické zkušenosti se ale zároveň kulturně obě skupiny odlišují, mluví například odlišným dialektem romštiny; odlišnosti se projevují i v jiných, subtilnějších formách života obou těchto společenství.

³ Povídka zde vyšla pouze v romském originále.

Vojtěch Fabián, 2001
Foto: Chad Evans Wyatt

Vojtěch Fabián

1949 (Vlčany, okres Šaľa, Slovensko) – 2009 (Praha)

Vojtěch Fabián byl nejstarším synem romské spisovatelky Tery Fabiánové. Narodil se v jihoslovenských Vlčanech u Nových Zámků. Vyrostl a žil však v Praze. Spíše než jako spisovatel se prosadil jako hudebník a textař. Některé verše složil původně právě jako texty k písním, romsky nápaditě přetextovával i některé dobové české a zahraniční hity populární hudby.

V romštině začal tvořit též pod vlivem svojí matky. Takto jeho reakci na jednu z prvních romsky psaných básní Tery Fabiánové popsala Milena Hübschmannová: *Prvním, kdo tuto báseň slyšel, byl Terčín syn. Přečetla jsem mu ji, protože nemohl rozluštit moje písmo, jak jsem předtím báseň rychle v autě naškrabala. Když jsem dočetla, stály mu v očích slzy. A tenhle mladík byl také prvním, kdo se Terčinou básní inspiroval. Ani ne za měsíc mi poslal hned několik svých básní, napsaných v romštině.* [M. Hübschmannová: Moje setkání s romano šukar laviben. In: *Romano džaniben*, ňilaj 2006, s. 43]

Výběr z jeho básní vyšel knižně pouze jednou, v dnes obtížně dostupném sborníku *Romane gila / Romské písně* (1979). Některé jeho písně byly zařazeny do zpěvníku *Romane gila / Zpěvník romských písní* z nakladatelství Fortuna (1999). Jeho básně byly dále publikovány v časopise *Romano džaniben* (4/2000), ale i v některých zahraničních médiích.

Fabiána formovalo většinu jeho života město. [...] pro Fabiánovy básně je charakteristická [...] snaha o aktualizaci romského folkloru v městském prostředí. A ta se mu dařila i díky jeho pozici romského písničkáře známého mezi Romy i Čechy, kterou budoval celý život.

[L. Jandáková: Dozpíváná píseň Vojty Fabiána. In: *Romano voďi* 9/2009, s. 17]

Těžko dostupné jsou také další bližší informace o něm. Za jeho života s ním nebyl publikován žádný rozhovor ani obsáhlejší medailon.

Od dětství jsem vyrůstal s hudbou. Ve třech letech mi dal můj táta tahací harmoniku. Chodíval jsem ven a vysedával jsem pod okny hospody, kde se sedělo, pilo a lidi tam zpívali poslední hity pop-music. A já jsem seděl venku a ty písničky jsem se takhle učil hrát. Znal jsem všechny hity rock-n-rollu.

[D. Vaughan, S. Evans: We Still Breathe Their Air. <http://romove.radio.cz/en/article/20312> (22-01-2005)]

Vybrané básně:

Romane gila / Romské písně. Praha: Obvodní kulturní dům v Praze 8, 1979.

Použitá literatura:

Romane gila / Romské písně. Praha: Obvodní kulturní dům v Praze 8, 1979.

M. Hübschmannová: Moje setkání s *romano šukar laviben*. In: *Romano džaniben*, ňilaj 2006, s. 27–60.

E. Manuš: *Jdeme dlouhou cestou*. Praha: Arbor vitae, 1998.

D. Vaughan, S. Evans: We Still Breathe Their Air. <http://romove.radio.cz/en/article/20312> [22-01-2005].

L. Jandáková: Dozpívaná píseň Vojty Fabiána. In: *Romano voďi* 9/2009, s. 17.

Ilona Ferková, 2010
Foto: Lukáš Houdek

Ilona Ferková

1956 (Rokycany, okres Plzeň)

Ilona Ferková pochází z početné rodiny, ve které zastávala velmi důležitou úlohu. Vzhledem k vážné nemoci otce ležela starost o obživu všech devíti členů rodiny na matce a Ilona ji již jako dospívající dívka musela zastat. Po ukončení základní školní docházky začala hned pracovat. Přesto na dětství v Rokycanech ráda vzpomíná, především pak na vyprávění svého tatínka a na pravidelná nedělní setkání Romů v romské vagonové kolonii v Rokycanech, kde se vyprávělo, hrálo, zpívalo.

V 80. letech založila na popud své maminky, vynikající zpěvačky, v rodných Rokycanech ženský pěvecký soubor *Amare neni* (Naše tety). Repertoár souboru tvořily výhradně staré romské písně, které se tradovaly v rodinách jeho členek. Ilona Ferková pro soubor mimo jiné textově dotvářela i některé staré nápěvy, jejichž původní texty už byly zapomenuty. Ty na jednom z koncertů zaujaly romistku Milenu Hübschmannovou, která Ilonu Ferkovou podpořila v další literární tvorbě.

V 90. letech pracovala Ilona Ferková jako koordinátorka speciální mateřské školy v Rokycanech, založené na individuálním přístupu k dětem a zaměřené na přípravu předškolních (romských i neromských) dětí. V roce 1999 emigrovala s celou rodinou do Velké Británie, odkud se po čtyřech a půl letech vrátila zpět do Rokycan. Zde v současné době žije a dále tvoří. V roce 1999 převzala jako předsedkyně občanského sdružení Asociace romských žen Rokycany poděkování Nadace dobré vůle, v rámci udělení Ceny Olgy Havlové.

Ilona Ferková píše výhradně povídky, jejichž náměty čerpá z vyprávění a osudů lidí, kteří žijí okolo ní. První knížka krátkých povídek jí vyšla v roce 1992 v romštině pod názvem *Mosarđa peske o dživipen anglo love* (Zkazila si život kvůli penězům), další práce vydala opět knižně, tentokrát dvojjazyčně v roce 1996 (*Čorde čhave / Ukradené děti*). Své povídky publikovala hojně i časopisecky. Většina jejích prvních povídek ze sbírky čerpá z tradice ústní slovesnosti a folklorních vyprávění tradovaných v jejím okolí, pozdější povídky ve sbírce *Čorde čhave / Ukradené děti* (1996) jsou již pevně zakotvené v realitě 70. a 80. let 20. století. Ztvárňují dilemata, před kterými romské rodiny v Česku stály v době, kdy docházelo v důsledku vývoje doby a prosazování státní politiky asimilace k dramatickým změnám v jejich životě. V povídkách publikovaných v antologii *Čalo vodi / Syta duše* (2008) Ilona Ferková zpracovává svoje zážitky ze života v emigraci. Ilona Ferková se v roce 2010 zúčastnila projektu sdružení ROMEA *Šukar laviben le Romendar / Romové píší ...*, v jehož rámci na webových stránkách Romea.cz publikovala několik povídek ze série *Kaštankus / Kaštánek*.

Nikdy se mi ani náhodnou nesnilo, že bych mohla dál studovat. Byli jsme vychová-
váni a udržováni v přesvědčení, že po základce půjdeme rovnou dělat – do továrny,
jako uklízečky. O tom, co bychom rádi dělali, se doma vůbec nevedla řeč. Když se nás
ptali ve škole, co budeme dělat po ní, řekla jsem: „Začnu pracovat.“ Učitelka se tomu
smála a české děti taky. Pro mě to bylo jasné jako facka. V patnácti jsem šla dělat do
továrny. Pak jsem myla nádobí. Pak jsem dělala na jatkách. Byla to hrůza. Proč dělá-
me jenom my tu nejhorší práci? Proč nemůžeme pracovat v kancelářích, ve školách?
[...] Došlo mi, že se musíme učit, studovat. Ale naši rodiče nám v tom nijak nemohli
pomocť. Moje maminka neuměla číst ani psát, tatínek jenom ve slovenštině. Chodil
do školy jenom v zimě, protože v létě pásł husy. Byl ale chytrý a bystrý, takže se naučil
číst a psát. Ale když jsem tyhle základy překonala, nemohl mi už nijak pomocť.
[D. Vaughan, Ilona Ferkova – stories that capture Roma life in the Czech Re-
public today. <http://romove.radio.cz/en/clanek/20268> (12-12-2004)]

Já vám řeknu jednu příhodu. Když vyšla ta knížka [Čorde čhave / Ukradené děti,
1996], dala jsem ji přečíst své ředitelce ve školce. Přečetla si ji a řekla mi, že znala
Romy jenom tak, že jsou to ti, co nechodí do práce, děti se jim potulují venku, že
píjou, hrajou [na automatech]... Řekla mi: Já jsem neznala tu druhou stranu, až
teď, když jsem si přečetla tvoji knihu, tak znám i druhou stranu [...] bolest, láska,
všechno tam je. Život, jak jste žili, jak žijete, já jsem si to nikdy nedovedla předsta-
vit, až jsem si to přečetla. Takže jsem pochopila i tu druhou stranu, že vy se taky
bavíte jinak, že vy žijete jinak. Že jsme taky lidi, že nejsme zvířata, víš?
[I. Ferková, Chudlóm te gondolinel pal o romipen, kana me man zgejlóm la Mile-
naha / Začala jsem uvažovat o romipen, když jsem se setkala s Milenou. In: Ro-
mano džaniben, nilaj 2006, s. 314–315]

4 otázky

Jak důležitou součástí vašeho života literární tvorba je, co pro vás znamená?

Když jsem byla malá a ve škole jsme četli úryvek z nějaké knížky, vždycky jsem
si chtěla přečíst celou knihu. Jenže to nešlo. Rodiče by mi knihu nekoupili,
nebylo u Romů zvykem knihy kupovat. Rádi ale vypravovali různé příběhy a já
jejich vyprávění nadšeně poslouchala. Když jsem už byla starší, chodila jsem
si knihy půjčovat do městské knihovny. Měla jsem moc ráda pohádky Boženy
Němcové, ve kterých dobro vítězí nad zlem. Sama Němcová chodila po krajích
a sbírala příběhy, které potom napsala. Myslím, že mě v tom hodně ovlivnila.
Když jsem o mnoho let později začala sama psát, byly to stejně tak příběhy,
jaké jsem slyšela v romských vyprávěních. Nemohla jsem věřit tomu, že se dá
romsky psát. A o to víc jsem byla překvapená, když jsem romsky začala psát
i já. Najednou jsem začala být na svůj jazyk pyšná. Psaní v mém mateřském
jazyce mi dodávalo sebeúctu.

Kterou ze svých prací máte nejraději a proč?

Nejvíce se mi líbí povídka *Váleček na nudle*. Je to pravdivý příběh rodiny, která v době, kdy se příběh odehrává, neměla šanci se dovolat spravedlnosti. Pykala za zločin, který se uměle vykonstruoval. A proto mi právě tento příběh uvízl hluboko v paměti.

Co byste chtěla vzkázat žákům a učitelům, kteří budou s vašimi texty pracovat?

Vzkázala bych jim, aby hlavně mluvili o Romech jako o lidech se svým vlastním jazykem, kulturou a osobitostí, tak jako je tomu u každého dalšího národa. Přála bych si, aby žáci měli zájem se o Romech, jejich historii a kultuře něco nového dozvědět.

Který moment, zážitek nebo událost byl pro vás další život stěžejní?

Nejdůležitější moment v mém životě bylo setkání s Milenou Hübschmannovou, docentkou z Karlovy univerzity. Ta mi ukázala k literární tvorbě v romštině cestu. Byla to právě ona, kdo mi řekl: „Piš tak, jak to vyprávíš!“ A já ji poslechla. Myslím, že tato událost byla v mém životě stěžejní.

Knihy:

Mosarda peske o dživipen anglo love (Zkazila si život kvůli penězům). Praha: Romaňi čhib, 1992.

Čorde čhave / Ukradené děti. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996.

Vybrané povídky:

Kalo, či parno / Černý, nebo bílý. In: *Romano džaniben* 4/2000, s. 40–58.

Vakeriben pal e Anglia / Povídky z Anglie. In: *Romano džaniben*, říj 2008, s. 221–229.

Kašťánek. In: *PLAV – měsíčník pro světovou literaturu*, 11/2011.

Použitá literatura:

Scénář k výstavě *Čalo voďi – Sytá duše: Romská literatura v ČR* (J. Kramářová, H. Sadílková), Muzeum romské kultury, Brno 20. 5.–15. 9. 2006.

I. Ferková: Chudfom te gondofinel pal o romipen, kana me man zgejľom la Milenaha / Začala jsem uvažovat o romipen, když jsem se setkala s Milenou. In: *Romano džaniben*, říj 2006, s. 301–315.

M. Hübschmannová: Předmluva. In: *Čorde čhave / Ukradené děti*, Brno: SRNM, 1996.

I. Ferková: Duj lava pal mande / Pár slov o sobě. In: *Čorde čhave / Ukradené děti*, Brno: SRNM, 1996.

David Vaughan: Ilona Ferkova – stories that capture Roma life in the Czech Republic today. <http://romove.radio.cz/en/clanek/20268> [12-12-2004].

Andrej Giňa

(1936, Šarišské Sokolovce, okres Prešov, Slovensko)

Andrej Giňa se narodil v roce 1936 jako nejmladší ze tří dětí. Celá rodina žila v malé romské osadě ve vesnici Tolčemeš. Tatínek pana Gini, který se živil jako kovář a hudebník, měl přirozený respekt mezi Romy v osadě i mezi lidmi z vesnice. V roce 1942 byli všichni Romové z osady na základě státního nařízení přestěhováni 3 kilometry za vesnici – jejich vlastní sousedé, nyní členové Hlinkovy gardy, je donutili rozbít si vlastníma rukama svoje domy. I na základě těchto drastických zážitků se celá rodina Giňových rozhodla hned po válce přestěhovat do Čech. Nejprve bydleli v Praze, později se přestěhovali do Rokycan, kde žije Andrej Giňa dodnes.¹

Vyučil se jako tavič, živil se také jako řidič nákladního vozu. Aktivně se zapojil do činnosti Svazu Cikánů-Romů (1969–1973), respektive jeho krajské pobočky v západočeském kraji.² V organizování romského společenského a politického života pokračoval i po jeho zrušení. Na počátku 80. let 20. století například v Rokycanech uspořádal tajnou policií přísně sledované setkání romských aktivistů a spisovatelů. V době existence Svazu Cikánů-Romů hrál na basu v cimbálové muzice z Rokycan (rodina Giňovců), která vyhrála i první místo v celostátní soutěži romských hudebních skupin v roce 1972. V roce 1984 založil spolu s dalšími členy svojí rodiny romskou kapelu Rytmus 84, která hrála moderní romské písně. Po roce 1990 začal Andrej Giňa podnikat. Vlastní firmu, která dodává Romům po celé republice vepřová střívka na oblíbené tradiční jídlo – *goja*.

Andrej Giňa je jedním z prvních romských spisovatelů v ČR. Se psaním začal již v polovině 60. let 20. století. Přivedl ho k tomu lékař Jágr, rodinný přítel, který rád poslouchal vyprávění jeho maminky. Andreje navedl k tomu, aby její vyprávění zaznamenal. Pohádky zapsal Andrej Giňa česky, svou sbírku poslal do Západočeského nakladatelství, rukopis mu ale byl po několika letech vrácen. Sbíral pohádky a vyprávění dál a postupně je začal zapisovat i romsky. Vlastní povídky, psané již výhradně v romštině, Giňa publikoval především časopisecky. V roce 1991 mu nakladatelství Apeiron vydalo zatím jediný výbor povídek *Bijav / Svatba*. Rozsáhlejší výbor z díla připravuje k publikaci nakladatelství Triáda.

Začal jsem psát česky, protože jsem si nedovedl představit, že by se romsky dalo také psát. Jenomže to, jak lidé v osadě spolu mluvili, jejich žerty, průpovědky, kletby i žehnaní mi zněly v uších romsky – a když jsem to napsal česky, bylo to jako stín, nemělo to tu živou šťávu... Romština je krásný, živý jazyk a byla by škoda, kdyby se měl ztratit... Ve svých povídkách chci ukázat Romům i Čechům, jak dříve žili Romové, jak se

Andrej Giňa, 2003
Foto: Chad Evans Wyatt

¹Osudy autorovy rodiny za války, i jejich život před válkou a po ní, jsou zachyceny ve vyprávění jeho sestry, Ireny Tomášové, publikovaném v knize *(Ne)bolí*, Praha: Člověk v tísni, 2005.

²Společensko-kulturní organizace Romů v Československu, v době její existence vycházel časopis *Romano lil*, ve kterém Romové v Československu poprvé získali veřejnou platformu pro publikaci svých literárních děl, též v romštině. Více v oddíle Poznámky k literární tvorbě Romů v ČR.

dovedli bavit a smát – i když hladověli, jak dovedli jeden druhému prokazovat úctu, jak drželi pospolu, dovedli si odpouštět a jeden ve druhém viděl člověka. Měli jsme sice hladový žaludek, ale duše byla sytá.

[A. Giňa, *Kale ruži / Černé růže*. Krajské kulturní středisko v Hradci Králové, 1990, s. 26–29]

Tvorba Andreje Gini má několik podob: zapisuje a autorsky upravuje romské pohádky, jak si je pamatuje z vypravování maminky a dalších romských pohádkářů. Dále beletristicky zpracovává historiky o nejrůznějších postavách z rodné romské osady i o současném životě v Rokycanech. Další žánr, kterému se spisovatel věnuje, představují historické črty zachycující jeho vlastní zážitky a vzpomínky z dětství. Součástí jeho tvorby jsou i krátké humorné příběhy založené na tradici vzájemného žertování.

V roce 2003 získal Giňa za svou prozaickou tvorbu zvláštní ocenění v romské literární soutěži Roma Literary Awards pořádané organizací Open Society Institute v Budapešti.

4 otázky

Jak důležitou součástí vašeho života literární tvorba je, co pro vás znamená?

Dlouho jsem vůbec netušil, že bych se mohl věnovat něčemu takovému, jako je psaní. Navedl mě k tomu vedle Mileny Hübschmannové také rokycanský lékař pan Jágr, který mě přesvědčil, že by byla obrovská škoda, kdyby se časem ze světa ztratily všechny ty romské pohádky a vyprávění. Psát jsem začal od osmnácti. Od té doby uběhlo víc než padesát let a záliba v psaní se mě drží dodnes. Mám ho spojené s většinou svého života.

Kterou ze svých prací máte nejraději a proč?

Je pro mě dost těžké odpovědět. Ale nejspíš nějaké z těch prvních – povídky *Phuro / Dědek, Škiparis / Škypar*. Vyprávějí skutečné příběhy lidí, které jsem osobně znal. Možná proto mají pro mě speciální význam.

Co byste chtěl vzkázat žákům a učitelům, kteří budou s vašimi texty pracovat?

I v povídce *Ve vlaku*, se kterou se žáci a učitelé setkají, vystupují reální lidé. Jedním z nich je dokonce můj tchán a dalším třeba můj dobrý přítel a muzikant. Chtěl bych, aby si čtenáři uvědomili, že vyprávění vychází ze skutečného života.

Který moment, zážitek nebo událost byl pro váš další život stěžejní?

Za zlom ve mém životě považuji seznámení s Milenou Hübschmannovou. Přijela tehdy za mou mámou, která uměla skvěle vyprávět příběhy ze života i staré pohádky. Velmi na mě zapůsobilo, jak si spolu o tom povídaly. Jednou se paní

Hübschmannová na mě obrátila a říká: „Tvoje máma umí tak krásně povídat a tolik toho prožila, co kdybys to zachytil na papír?“ A dodala, abych to zapisoval romsky. Poslechl jsem. Začal jsem psát tak, jak jsem to slyšel, a časem se to upravovalo do správných tvarů. Teď píšu v romštině, jako kdybych psal česky – je to už ve mně vžitě.

Knihy:

Bijav / Svatba. Praha: Apeiron, 1991.

Vybrané povídky a pohádky:

Pal o Jančus / O Jančovi. In: *Romano džaniben*, říjen 2005, s. 153–160.

Pal o Dilino / O Hlupákovi. In: *Romano džaniben* 3–4/1999, s. 112–118.

Pal o Preparudo. In: *Romano džaniben* 3–4/1999, s. 118–122.

Tři vejce.

<http://skola.romea.cz/cs/literatura/literarni-dila/andrej-gina-tri-vejce/Maruška>. In: *PLAV – měsíčník pro světovou literaturu*, 11/2011.

Jsme hloupí nebo nemocní? In: *PLAV – měsíčník pro světovou literaturu*, 11/2011.

Použitá literatura:

Scénář k výstavě *Čalo vodi – Sytá duše: Romská literatura v ČR* (J. Kramářová, H. Sadílková), Muzeum romské kultury, Brno 20. 5.–15. 9. 2006.

Rozhovor s A. Giňou (H. Sadílková, P. Wagner), leden 2006 (videofond Muzea romské kultury, Brno).

Andrej Giňa. In: *Romano džaniben* 3–4/1999, s. 112–122.

M. Hübschmannová (ed.): *Kale ruži / Černé růže*. Krajské kulturní středisko v Hradci Králové, 1990.

J. Kramářová (ed.): *(Ne)bolí*, Praha: Člověk v tísni, 2005.

Gejza Horváth, 2010
Foto: Lukáš Houdek

Gejza Horváth

1948 (Písečná, okres Jeseník)

Gejza Horváth se narodil v Čechách, vyrůstal však v romské osadě ve východoslovenských Kolinovicích (okres Košice). Se svým dědečkem a otcem, kteří byli oba hudebníky, začal již v dětství hrát a zpívat. Po absolvování vojenské služby se přestěhoval se ženou do Brna, kde žijí dodnes. Od roku 1980 se začal živit jako profesionální hudebník, účastnil se mnoha domácích i zahraničních hudebních festivalů a přehlídek. Spolupracoval s různými romskými soubory, též s Českým rozhlasem a Českou televizí. Hudbě se věnuje dodnes jako interpret i autor písní. V roce 2008 se podílel na lektorování kurzů romského jazyka v Muzeu romské kultury v Brně, kde také v rámci brněnské Noci muzeí pořádal velmi úspěšné hudební dílny.

Od konce 90. let začal spolupracovat s romským týdeníkem *Romano hangos* (Romský hlas) jako přispěvatel, několik let též jako redaktor. V něm začal publikovat svoje povídky, které vyšly knižně ve výboru *Trispras* (2000), který měl relativně velký mediální ohlas. Většina jeho povídek vychází ze vzpomínek na rázovité postavy romských osad, ve kterých žili jeho prarodiče, a život v nich, který často popisuje s humornou nadsázkou. Mezi specifické rysy jeho projevu patří i to, že se nezděráhá mezi jazykovými prostředky využívat i peprnější výrazy. Gejza Horváth se v roce 2010 zúčastnil projektu sdružení ROMEA *Šukar laviben le Romendar / Romové píší ...*, v jehož rámci na webových stránkách Romea.cz publikoval několik humorných povídek.

Sám sebe považuje především za hudebníka, zděráhá se označovat za spisovatele. Při knižním debutu také odmítl být představován primárně jako romský spisovatel – ne proto, že by se jako Rom nechtěl veřejně prezentovat, ale spíše z obavy z reakcí publika, z možného onálepkování a zařazení do určité škatulky, ze kterého pak vyplývá i jistý druh očekávání v souvislosti s tvorbou. Ohled na čtenářské publikum je také jedním z důvodů, proč postupně upouští od autorské tvorby v romštině a dvojjazyčných edicích svých děl. Přestože je romština jeho rodným jazykem a přestože zpočátku své povídky zveřejňoval dvojjazyčně, jeho jediná kniha vyšla pouze česky a v poslední době též preferuje publikování povídek v češtině. Právě psaním v češtině se snaží oslovit širší čtenářskou obec.

4 otázky

Jak důležitou součástí vašeho života literární tvorba je, co pro vás znamená? Prostřednictvím psaní se mohu svobodně vyjádřit o životě, který jsem prožil. Dává mi možnost předat Romům to, co je jim blízké, v čem se oni sami najdou. Současně chci většinové společnosti ukázat také běžný život lidí, kteří jsou sice

vystrčení ze společnosti a nejsou jí přijímáni, ale jsou to obyčejní lidé se svými city a radostmi. Chci ukázat, že i Romové jsou normální lidé, s normálními životními osudy a prožitky. Chci ukázat všem, že Romové jsou jako každý jiný národ. Mám rád humor, a proto jsem se zaměřil na humorné příběhy Romů, či spíše příběhy, které se mohou zdát tragické, ale dají se podat humornou formou.

Kterou ze svých prací máte nejraději a proč?

Nejradši mám povídku o mých vnoučatech s názvem *Já a moje radosti*.

Co byste chtěl vzkázat žákům a učitelům, kteří budou s vašimi texty pracovat?

Přál bych učitelům i dětem, aby se jim mé povídky líbily. Byl bych velice rád, kdyby jim dokázaly Romy přiblížit a třeba i změnit jejich názor na nás. Ocenil bych, kdyby v nich našli to obyčejné lidské a zajímavé, co na nás Romech je.

Který moment, zážitek nebo událost byl pro váš další život stěžejní?

V mém životě bylo mnoho důležitých událostí a zážitků, které mě ovlivnily. Důležité pro mě ovšem je, že ještě stále můžu něčím přispět k lepšímu soužití nás Romů a majoritní společnosti v této zemi. Mám rád svoji rodinu, svoje děti a vnoučata. Chtěl bych být nápomocen tomu, aby všichni žili v lepší a tolerančnější společnosti. Taky se kochám tím, když jedu tramvají a lidi mi hrají divadlo.

Knihy:

Trispras. Praha: G plus G, 2006.

Vybrané povídky:

Miro papus / Můj dědeček. In: *Romano džaniben* 1–2/2001, s. 112–114.

O Drilkus / Drilko. In: *Romano džaniben* 1–2/2001, s. 115–120.

Já a oni. <http://skola.romea.cz/cs/literatura/literarni-dila/gejza-horvath-ja-a-oni/>

Já a Vánoce. <http://skola.romea.cz/cs/literatura/literarni-dila/gejza-horvath-ja-a-vanoce/>

Použitá literatura:

J. Kramářová: Duj trin lava pal o Gejzas / Pár slov o Gejzovi. In: *Romano džaniben* 1–2/2001, s. 108–111.

Gejza Horváth: *Trispras*. Praha: G plus G, 2006.

C. E. Wyatt: *Roma Rising – romské obrození*. Praha: Argo, 2005, s. 72.

J. Kramářová, H. Sadílková (eds.): *Čalo vodi / Sytá duše. Antologie prozaických textů romských autorů z ČR*. Brno: Muzeum romské kultury, 2007.

Elena Lacková, nedatováno
Foto: František Sysel
(ze sbírky Muzea romské
kultury)

Elena Lacková

1921 (Velký Šariš, okres Prešov, Slovensko) – 2003 (Košice, Slovensko)

Elena Lacková je nejstarší romskou spisovatelkou na území bývalého Československa. Svou první divadelní hru napsala již v roce 1946. Tehdy ještě psala slovensky. Později, v době působení Svazu Cikánů-Romů (1969–1973)¹ přešla k psaní v romštině. V posledních letech svého života tvořila opět ve slovenštině – to když své povídky a pohádky diktovala slovenské zapsavatelce. Jejím hlavním životním posláním, za které byla na konci života oceněna i prezidentem Slovenské republiky, však byla práce pro Romy, ne od úřednického stolu, ale přímo v terénu. Narodila se v romské osadě ve Velkém Šariši, její tatínek byl hudebníkem. Ten měl v osadě mezi Romy respekt, uznávali ho jako svou autoritu a zástupce pro jednání s neromským okolím. Jako jediná z osady vychodila měšťanskou školu, což bylo pro romskou dívku v té době něco zcela výjimečného. V roce 1942 příslušníci Hlinkovy gardy násilně vystěhovali celou romskou osadu daleko za obec, v obtížné době přišla Elena Lacková o dítě. Dramatické, tragické zážitky z této doby se staly inspirací právě pro její první divadelní hru *Horiaci cigánsky tábor* (1945)², kterou Elena Lacková v roce 1948 i se svými příbuznými v osadě secvičila. Hra měla velký úspěch jak mezi Romy, tak mezi neromy, skupina uspořádala s hrou dokonce i delší turné po západočeském kraji. Díky úspěchu hry a pozornosti úřadů, kterou na sebe Elena Lacková přitáhla, jí bylo nabídnuto absolvovat tříměsíční kurz kulturní pracovníce. Později pracovala mezi Romy jako kulturní inspektorka na Krajském národním výboru v Košicích. V roce 1961 se Elena Lacková se svým mužem a dětmi přestěhovala nakrátko do Ústí nad Labem, v té době také začala studovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze obor vzdělávání dospělých, který v roce 1970 úspěšně dokončila. Stala se tak první romskou ženou v tehdejší Československu s vysokoškolským diplomem. V letech 1969–1973 se Lacková zapojila do činnosti Svazu Cikánů-Romů. Po jeho zrušení pracovala až do odchodu do důchodu v roce 1980 v kulturním středisku v Lemešanech u Prešova.

*Na svá „úřednická“ léta spojená s pochůzkami po osadách vzpomínám nesmírně ráda. Vracívala jsem se pozdě večer, unavená, nejraději bych padla do postele, ale začínala mi druhá směna: domácnost. Někdy jsem si říkala: má to všechno cenu? Stojí to zato? Ale obvykle v tu chvíli někdo zaklepal na dveře: „Ilonko, pomoz ... Ilonko, zaříd' ... Když nepomůžeš ty, tak už nám nepomůže nikdo!“ Anebo mě přišli pozvat na hostinu za to, že jim vyřídili žádost, kterou jsem napsala, že jim zavedli elektriku do osady, že se podařilo najít práci, kde si vydělali. Měli radost, usmívali se a říkali: „Naše Ilonka!“ A já byla šťastná. Protože opravdové štěstí zažije člověk, když udělá šťastným druhého. [E. Lacková, *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda, 1997, s. 236]*

¹ Společensko-kulturní organizace Romů v Československu, v době její existence vycházel časopis *Romano lil*, ve kterém Romové v Československu poprvé získali veřejnou platformu pro publikaci svých literárních děl, též v romštině. Více v oddíle Poznámky k literární tvorbě Romů v ČR.

² Úryvek z divadelní hry včetně návrhu práce s textem na stranách 110–114.

Literární činnosti se znovu začala věnovat až v 80. letech, psala divadelní hry, pohádky, povídky, pravidelně publikovala v časopise *Romano nevo lil* (Romský nový list). Knižně vyšly výběry z její pohádkové i povídkové tvorby v 90. letech (*Romane paramisa / Rómske rozprávky*, 1992; *Holocaust v povídkách Eleny Lackové*, 2001 ad.). Úspěch zaznamenala její rozhlasová hra *Žužika*, zdramatizovaná v Československém rozhlasu v roce 1985 a oceněná prestižní cenou Prix Bohemia.

Knihou, která ji však proslavila celosvětově, je její biografie *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* (1997), na jejíž přípravě a vydání s ní úzce spolupracovala romistka Milena Hübschmannová. Knížka byla od té doby přeložena do několika jazyků (francouzštiny, angličtiny, maďarštiny).

Jedním z nejdůležitějších aspektů této působivé knihy je to, že není pouhým životním příběhem jedné ojediněle nadané Romky [...] ale že je hluboce zakotvená v kolektivní zkušenosti jejího lidu. Knihu od počátku až do konce prostupuje „romipen“ (hodnoty romství) a zejména „čačipen“. Výraz „čačipen“ lze přeložit slovem pravda – ale má i další významy, „skutečnost“, „spravedlnost“.

[W. Guy, in *European Business*, r. 12, č. 6, 2000, s. 355, cit. dle *Romano džaniben*, 1–2/2001, s. 13]

Elena Lacková za svou celoživotní práci věnovanou Romům převzala i vysoké státní ocenění – Řád Ludovíta Štúra III. třídy (2001) a pamětní medaili za celoživotní úsilí přiblížit hodnoty romského národa majoritní společnosti a za umělecké ztvárnění holocaustu Romů (2000).

Knihy:

Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Praha: Triáda, 1997.

Romane paramisa / Rómske pohádky. Praha: Radix, 1992.

Holocaust v povídkách Eleny Lackové. Praha: Fortuna, 2001.

Použitá literatura:

M. Hübschmannová: Portréty – Elena Lacková. In: *Romano džaniben* 1–2/1997, s. 69–87.

M. Hübschmannová: Osmdesáté narozeniny Ilony Lackové – Uliľom tel bachtali čercheň. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. In: *Romano džaniben* 1–2/2001, s. 12–15.

Elena Lacková: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda, 1997.

J. Šustová: Mgr. Elena Lacková, 1921–2003. <http://romove.radio.cz/cz/clanek/19623>

Erika Olahová, 2007
Foto: Lukáš Houdek

Erika Olahová

1957 (Zvolen, Slovensko)

Narodila se na Slovensku, v době, kdy její rodina už začínala žít v Čechách, kam odešli rodiče i s dětmi za prací poprvé již v roce 1953. V roce 1965 se natrvalo usadili v České Třebové, kde žije Erika Olahová dodnes. Od patnácti let pracovala, mimo jiné v uranových dolech ve Stráži pod Ralskem, později v továrně a v pohostinství. Erika Olahová pochází z pěti sourozenců, jejím bratrem je Eduard Oláh, který se 90. letech živil jako kameník a sochař. V té době též vyhrál konkurz brněnského Muzea romské kultury a stal se autorem památníku obětem romského holocaustu v Hodoníně u Kunštátu (1997).

Erika Olahová začala publikovat v 90. letech 20. století, z povídek, které dlouhá léta psala „do šuplíku“. Věnuje se výhradně krátkým povídkám, které se jí z větší části podařilo vydat knižně v zavedeném pražském nakladatelství Triáda (*Nechci se vrátit mezi mrtvé*, 2004; *Matné zrcadlo*, 2007). Navzdory faktu, že píše proti vůli některých členů své rodiny, kteří dodnes její literární aktivity nepřijímají, a navzdory vážným zdravotním potížím Erika Olahová stále tvoří a účastní se autorských čtení, kde zaznívají její povídky v jejím velmi sugestivním přednesu. Erika Olahová se v roce 2010 zúčastnila projektu sdružení ROMEA *Šukar laviben le Romendar / Romové píší ...*, v jehož rámci na webových stránkách Romea.cz zveřejnila dvě ze svých dosud nepublikovaných povídek.

Povídky Olahové, které byly dosud publikované, se pohybují na hranici hororu a fantazie, osobitě naléhavým způsobem zhusta zpracovávají závažná témata, jako je domácí násilí, smrt, vina, bezmocnost, strach v mezních situacích i z odvrácených stran vlastního vědomí.

Erika Olahová píše česky. V její rodině byla dominantním jazykem slovenština a čeština, romština se používala pouze sporadicky. Přestože ji sama ovládá, především díky svojí babičce, není pro ni primárním vyjadřovacím jazykem.

Rom má v Česku umět česky už kvůli tomu, že se musí prvně naučit řeč tam, kde má domov, kde chodí do školy. A pak si myslím, že je důležité, aby znal svoji mateřštinu. Ale není to povinnost, aby uměl romsky. Romština sice je takový základ, který se mají naučit doma, ale jestliže je to doma nechtějí učit, tak to nemusejí umět. Ale určitě musejí znát svůj původ, o to jde. A o to, jestli se za něj stydí nebo nestydí. To je pro mě velice důležité. [rozhovor s Erikou Olahovou, zaznamenal Lukáš Houdek, 18. 11. 2007]

4 otázky

Jak důležitou součástí vašeho života literární tvorba je, co pro vás znamená?
Psát jsem začala docela pozdě, takže bych se neoznačila vyloženě za spisova-

telku. Psaní mě ale velmi uspokojuje a hrozně baví. Znamená pro mě mnohem víc než jen obyčejný koníček. Pomáhá mi ze sebe dostat pocity. Bohužel kvůli zdravotním problémům je teď pro mě psaní obtížné.

Kterou ze svých prací máte nejraději a proč?

Nedá se říct, že bych měla nějakou svoji povídku radši než ostatní. Každá je jiná a vypovídá jiný příběh. V poslední době jsem přitvrdila a cítím posun od svých začátků. Kdybych si ale měla skutečně vybrat jen jedinou povídku, byla by to asi jedna z těch prvních – *Nový dům*.

Co byste chtěla vzkázat žákům a učitelům, kteří budou s vašimi texty pracovat?

Nejdůležitější je vůbec snaha o pochopení obsahu, a to jak ze strany žáků, tak učitelů. V povídkách mohou jít do hloubky a hledat základ toho, co jim vypráví. Většinou ho tvoří téma rodiny, která je šťastná, nebo naopak nešťastná. Přála bych si, aby se při čtení lidé zamýšleli a nezůstávali jen na povrchu.

Který moment, zážitek nebo událost byl pro váš další život stěžejní?

V poslední době mě i celou rodinu hodně ovlivňuje nemoc mého dvanáctiletého vnuka, který podstupuje chemoterapii. Silně nás to zasáhlo a odráží se to i v mojí poslední knize. Napsala jsem jednu báseň, kterou jsem poslala na onkologické oddělení do motolské nemocnice a věnovala jsem ji nejen svému vnukovi, ale všem dětem s touto nemocí.

Knihy:

Nechci se vrátit mezi mrtvé. Praha: Triáda / Společná budoucnost, 2004.
Matné zrcadlo. Praha: Triáda, 2007.

Vybrané povídky:

Dítě. In: *Romano džaniben 1–2/2001*, s. 105–107.

Bludná cesta. In: *Ty, která píšeš. Čítanka současné české ženské povídky*. Praha: Artes Liberales, 2008.

Sedmé patro. <http://skola.romea.cz/cs/literatura/literarni-dila/erika-olahova-sedme-patro/>

Útěk. <http://skola.romea.cz/cs/literatura/literarni-dila/erika-olahova-utek/>

Použitá literatura:

J. Kramářová, H. Sadílková (eds.): *Čalo voři / Sytá duše. Antologie prozaických textů romských autorů z ČR*. Brno: Muzeum romské kultury, 2007.

Medailon: Erika Olahová, Praha, 3. 1. 2011 12.53, (ROMEIA) http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_9172

E. Olahová: *Nechci se vrátit mezi mrtvé*, Praha: Triáda / Společná budoucnost, 2004.

E. Olahová: *Matné zrcadlo*, Praha: Triáda, 2007.

Vlado Oláh, 2010
Foto: Lukáš Houdek

Vlado Oláh

1947 (Stropkov, okres Svidník, Slovensko) – 2012 (Praha)

Vlado Oláh se narodil ve východoslovenském Stropkově, se svojí maminkou a dvěma bratry žili u prarodičů, kteří se velkým dílem podíleli na jejich výchově, protože maminka Vlada Oláha svou rodinu živila tvrdou prací na stavbě. Po dokončení základní školy krátce studoval báňskou střední školu v Banské Štiavnici. Vzhledem k finanční situaci rodiny ale musel školu opustit a začít pracovat v dolech. Později vystudoval střední vojenskou školu a ve studiu pokračoval na Filozofické fakultě Univerzity P. J. Šafaříka v Košicích, kde absolvoval obor výchova a vzdělávání dospělých. Od roku 1986 žil v Praze.

Vlado Oláh se významně angažoval v křesťanském romském hnutí. V roce 1991 založil romské křesťanské sdružení Matice romská, jemuž předsedal. Dlouhodobě se také věnoval překladům křesťanských textů do romštiny. Byl členem Obce spisovatelů.

Debutoval ve sborníku *Kale ruži / Černé růže* (1990) třemi krátkými povídkami. Vlastní tvorbu se mu podařilo uveřejnit téměř celou, kromě časopisů také ve třech básnických sbírkách (*Khamori luluďi / Slunečnice*, 1996; *Le khameskere čhave / Děti slunce*, 2003; *O khamutno kamiben / Žár lásky*, 2005). Jedním z hlavních témat a zdrojů inspirace jeho tvorby je prostředí romské osady a přírody v kraji, kde vyrůstal a s nímž jsou spojeny jeho vzpomínky na bezstarostné dětství a rodinu. Dalším výrazným okruhem Oláhovy tvorby je křesťanská víra a láska k Bohu. Oláh – sám praktikující křesťan – Boha hledá a nachází nejen ve svém srdci, ale také všude kolem sebe, v přírodě a všech živých bytostech. Vlado Oláh se v roce 2010 zúčastnil projektu sdružení ROMEA *Šukar laviben le Romendar / Romové píší ...*, v jehož rámci na webových stránkách Romea.cz publikoval několik svých dosud nepublikovaných básní.

Staří Romové [...] dovedli lépe poslouchat vlastní srdce i srdce toho druhého. Když třeba moje babička chtěla vidět svou sestru, která bydlela osmdesát kilometrů daleko, nenapsala „přijed“ – neuměla psát, neposlala telegram – neměla peníze, nezaželefonovala, a sestra přesto přijela, protože zaslechla babiččino srdce. Ale ve městě člověk neví, že vůbec existuje slunce, měsíc ztratil své místo a lidé si úplněk pletou s tečkou za neonovou reklamou. Tranzistorová, kamenná, betonová, železná, chemická, civilizace nás ohlušila a roznemohla.

[V. Oláh, *Kale ruži / Černé růže*. Krajské kulturní středisko v Hradci Králové, 1990, s. 87]

4 otázky

Jak důležitou součástí vašeho života literární tvorba je, co pro vás znamená?

Literární tvorba je pro mě neodmyslitelnou součástí života, jelikož mi umožnila mé myšlenky a pocity vnést do psané reality. Myslím si, že literatura by měla být součástí života každého člověka, protože jakákoliv kniha jej ovlivní, a umožní mu tedy širší náhled na život samý.

Kterou ze svých prací máte nejraději a proč?

Kdybych měl vybírat z vlastní tvorby, i když si cením všech svých děl, mou oblíbenou je sbírka próz a básní *Slunečnice*, protože zachycuje nejkrásnější období mého života.

Co byste chtěl vzkázat žákům a učitelům, kteří budou s vašimi texty pracovat?

Rád bych vzkázal těm, kteří se dostanou k mé tvorbě, aby ji vnímali nejen po obsahové stránce, ale i jako odkaz romské kultury a třeba i jako inspiraci pro vlastní tvorbu.

Který moment, zážitek nebo událost byl pro váš další život stěžejní?

Stěžejním momentem mého života byl pro mne odchod z armády. Byl to okamžik, ve kterém jsem si uvědomil, že mé kroky mají jít jiným směrem – cestou víry, literatury a vzdělávání Romů.

Knihy:

Khamori luludži / Slunečnice. Praha: MMM, 1996.

Le khameskere čhave / Děti slunce. Praha: Matice romská, 2003.

Khamutno kamiben / Žár lásky. Praha: Matice romská / Sdružení Dženo, 2005.

Vybrané básně a povídky:

O Lajošis baro partizanos / Lajoš velkým partyzánem. <http://skola.romea.cz/cs/literatura/literarni-dila~1/vlado-olah-lajos-velkym-partyzanem/>

Odešla mi moje milá. <http://skola.romea.cz/cs/literatura/literarni-dila~1/vlado-olah-odesla-mi-moje-mila/>

Neplačte Romové. <http://skola.romea.cz/cs/literatura/literarni-dila~1/vlado-olah-neplacte-romove/>

Použitá literatura:

Scénář k výstavě *Čalo vođi / Sytá duše: Romská literatura v ČR* (J. Kramářová, H. Sadílková), Muzeum romské kultury, Brno 20. 5.–15. 9. 2006.

M. Hübschmannová (ed.): *Kale ruži / Černé růže*. Krajské kulturní středisko v Hradci Králové, 1990.

I. Vyskočilová: *Poezie V. Oláha (v kontextu autorské poezie slovenských Romů)*, BP, Seminář romistiky UJCA FF UK Praha, 2007.

Margita Reiznerová, 1990
Foto: autor neznámý
(ze sbírky Muzea romské
kultury)

¹ Ani jeden ze zmiňovaných časopisů v současné době už nevychází.

Margita Reiznerová

1945 (Malý Bukovec, okres Bardejov, Slovensko)

Margita Reiznerová se narodila na východním Slovensku jako jedno z jedenácti dětí, od útlého dětství žila v Praze, kam se po válce celá rodina ze Slovenska přestěhovala. Později (v polovině 80. let 20. století) členové její rodiny vytvořili jádro romského folklorního souboru *Perumos* (Hrom), v němž Margita Reiznerová účinkovala jako sólistka. Soubor se zúčastnil také několika zahraničních přehlídek.

Margita Reiznerová, jedna z velmi výrazných postav romského literárního hnutí v ČR, tvoří od konce 80. let 20. století, píše poezii i prózu. Začala psát v romštině, povzbuzena příkladem romské spisovatelky Tery Fabiánové. Hojně publikovala periodicky, knižně vydala útlý výbor z prozaické tvorby *Kalī – Paramisa / Kalī – Pohádky* (1992) a sbírku poezie *Suno / Sen* (2000). V roce 1991 spoluzaložila Sdružení romských autorů, kterému později sama předsedala. Stála u zrodu nakladatelství *Romaňi čhib* (Romský jazyk), které na začátku 90. let 20. století vydalo práce několika romským spisovatelům (první z nich pouze romsky, později v česko-romské edici). V 90. letech 20. století též spoluzakládala romské časopisy *Amaro lav* (Naše slovo) a *Romano gendalos* (Romské zrcadlo), kde působila jako redaktorka.¹ V polovině 90. let 20. století spolu se rodinou emigrovala do Belgie, kde žije dodnes.

Margita Reiznerová vyrostla v prostředí, kde bylo vyprávění každodenní součástí života, způsobem zábavy a společenského vyžití. Takto na jejich otce a dětství strávené v Praze vzpomínala sestra Margity Reiznerové Helena Demeterová, sama autorka krátkých fantaskních próz:

Večer co večer se u nás doma [v pražských Modřanech] scházeli Romové a povídaly se pohádky. Náš tatínek vyprávěl historky, nad kterými každý žasl. Ptali se ho: „Človče, a kde se tohle stalo?“ „Tam a tam,“ odpovídal tatínek. Ve skutečnosti si všechno sám vymýšlel. Číst a psát neuměl, ale fantazií ho nikdo nepředčil. My děti jsme jeho příběhy milovaly. [...] Náš tatínek byl vlastně skrytý spisovatel, který se spisovatelem nestal jen proto, že neuměl psát.

[H. Demeterová, *Kale ruži / Černé růže*, Krajské kulturní středisko v Hradci Králové, 1990, s. 97]

Pohádkové motivy a legendy jsou také součástí prozaické tvorby Margity Reiznerové. Jiné její povídky se týkají dobově aktuálních témat souvisejících s postavením Romů ve společnosti. V básních kromě intimnějších témat zaznívá též jistá dobová angažovanost a snaha o povzbuzení Romů samotných k většímu zájmu a aktivitě ve věcech veřejných, aktuální právě na počátku 90. let

20. století. Takto se Margita Reiznerová sama vyjádřila k dalšímu tématu, které se v její prozaické i poetické tvorbě objevuje:

Všem lidem chci říct, aby si cenili života a měli soucit s tou naší černou Zemí, která nám dává jíst. Mnoho lidí kouká jenom na to, aby měli. Aby měli čím dál víc. Jenomže se říká: kdo chce moc jíst, nikdy nebude sytý, dřevý sud se nikdy nenaplní. Každý od země jenom bere, ale co jí dáváme zpátky? Někdy je mi těžko, když se zamyslím nad tím, co s námi bude, nebudeme-li si umět vážit života. Co bude s lidstvem?

[M. Reiznerová, *Kale ruží / Černé růže*, Krajské kulturní středisko v Hradci Králové, 1990, s. 107]

Knihy:

Kaři / Káli. Praha: Romaňi čhib, 1992 (2. rozš. vyd. 1994).

Suno / Sen. Praha: Triáda / Společná budoucnost, 2000.

Vybrané básně a povídky:

Angličanos / Angličan. In: *Romano džaniben* 1–2/1995, s. 42–47.

Le dadeskero bovero (Tátova pícka). In: *Romano džaniben* 1–2/1996, s. 97.

E žamba (Žába). In: *Romano džaniben* 3/1998, s. 18–24.

Ukázky z básnické tvorby. In: *Romano džaniben* 4/2000, s. 19–21.

Použitá literatura:

Scénář k výstavě *Čalo voďi / Sytá duše: Romská literatura v ČR* (J. Kramářová, H. Sadílková), Muzeum romské kultury, Brno 20. 5.–15. 9. 2006.

M. Hübschmannová (ed.): *Kale ruží / Černé růže*. Krajské kulturní středisko v Hradci Králové, 1990.

M. Hübschmannová: Moje setkání s *romano šukar laviben*. In: *Romano džaniben*, říj 2006, s. 27–60.

Ceija Stojka, 2001
Foto: Lukáš Houdek

Ceija Stojka

1933 (Kraubath, Rakousko)

Ceija [čaja] Stojka se narodila do rodiny kočovných olašských Romů (Lovarů) v době, kdy její rodina ještě mohla žít skutečně kočovným způsobem. Rodina Stojků byla jednou z těch, které odolávaly stále silnějšímu tlaku na jejich usazení, k němuž nakonec muselo dojít v roce 1939. V době nacismu byli všichni nejbližší členové její rodiny postupně zavlčeni do různých koncentračních táborů. Otec byl uvězněn v Dachau, kde byl zavražděn. Ceija s matkou, sestrou a třemi bratry byli transportováni nejdříve do Osvětimi, kde kromě dalších příbuzných zemřel i jejich nejmladší bratr Ossi. Ceija s matkou a sestrou prošly později koncentračními tábory v Ravensbrücku a Bergen-Belsenu, oba bratři pak tábory Buchenwald a Flossenbürg. Po konci války se všichni shledali ve Vídni, kde žijí dodnes.

Konec války ovšem Romům v Rakousku nepřinesl uznání za rasové oběti nacistické perzekuce a s ním spojenou společenskou rehabilitaci či přímo materiální odškodnění. Ceija i její rodina si tak museli znovu vybudovat svoje životy bez jakékoli vnější podpory a pomoci, navíc v atmosféře, kdy si neromská i romská společnost nechtěla hrůzy války z různých důvodů připomínat.

Kniha *Žijeme ve skrytu* (*Wir leben im Verborgenen*, 1988, česky 2008), která Ceiju proslavila, je autobiografickým vyprávěním o nejtragičtější době Ceijina života. Zřejmě by nevyšla, nebýt Ceijina pevného rozhodnutí dopsat ji navzdory přezíravému, skeptickému postoji nejbližšího okolí a nebýt podpory editorky knihy Karin Berger. Když byla nakonec v roce 1988 publikována, způsobila velké pozdvižení. Veřejným se poprvé stalo dosud ignorované téma holocaustu Romů, které navíc otevřela žena. To znamenalo prolomení zásadního tabu i v rámci komunity olašských Romů, kde žena nemá právo veřejně vystupovat, pokud ji o to některý z jejích mužských příbuzných nepožádá.

Kromě literárního talentu v sobě Ceija (i její bratři Karl a Mungo) objevila i talent výtvarný a hudební. Navzdory svému věku a bolesti, kterou v ní vzpomínky na události druhé světové války nutně i po letech vyvolávají, se Ceija Stojka neúnavně účastní veřejných debat, čtení a vzdělávacích pořadů.

Měla jsi nějaký konkrétní důvod, když ses rozhodla, že to všechno začneš sepisovat?

Chtěla jsem s někým mluvit. Ale neměla jsem nikoho, kdo by mi naslouchal – no a papír je trpělivý. [...] Jakmile jsem jednou začala, tak se ze mě vzpomínky jen řinuly. [...] Často bylo dost těžké psát, protože můj partner pro to neměl pochopení. Ani by ho nenapadlo, že bych vůbec brala tužku do ruky, maximálně když se pode-

pisuju. Jednou [...] jsem [část rukopisu] vzala a šla za svým bratrem. Karli, buď tak hodný a přečti si tohle. – Prosím tě, takový škrabopis? Zahod' to! [...] Nakonec jsem se ale nedala ničím odradit. I když mi říkali, že mám jít do kuchyně vařit, neposlechla jsem. [...] Zažila jsem toho tolik a musela jsem se tím probojovat. Aby mi Aušvic nemohl ublížit. [...] A tak jsem to dokázala. Ale Aušvic jsem prožila podruhé. [...] Mám hrozný vztek, když musím pořád poslouchat: „osvětimská lež“. To je pro nás, co jsme koncentrákem prošli, i pro pozůstalé, dost hrozné. [...] Mám se pokusit vysvětlit něco člověku, který řekne: Osvětím – to celé je nesmysl. Když to bylo tak hrozné, tak jak to, že jsi tady? Jak to, že žiješ? Nedá se jim to vysvětlit, je to nemožné. Podívám se na takového člověka a odhaduju, kolik mu je asi let. Když je mladší, tak si řeknu, no jo, ten to nemůže vědět. Ale nechápe to ani hodně lidí, kteří tu dobu zažili.

[z rozhovoru Ceiji Stojky s Karin Berger, *Žijeme ve skrytu*, 2008, s. 63–67]

Knihy:

Žijeme ve skrytu. Vyprávění rakouské Romky. Praha: Argo, 2008.

Wir leben im Verbogenen. Erinnerungen einer Rom-Zigeunerin, Wien, 1988.

Reisende auf dieser Welt. Aus dem Leben einer Rom-Zigeunerin, Wien, 1992.

Použitá literatura:

C. Stojka: *Žijeme ve skrytu*. Praha: Argo, 2008.

M. F. Heinschink, M. Teichmann: The Stojka Family, <http://romani.uni-graz.at/rombase/>

E. Thurner: Bez státní příslušnosti (téměř) až do konce života. Zvláštní úpravy práva na získání státního občanství pro „Romy“ („Cikány“). In: *Romano džaniben*, ňilaj 2009.

6

Aktiviti

Tera Fabiánová

Těším se domů

Těším se domů
za maminkou,
těším se
na krásné léto.
Sednu si na zem a budu se dívat,
jak táta s bratrem
šlapou jíl na nepálené cihly.
Maminka uvnitř peče koláče,
pak utře ruce do zástěry
a vyhlédne z okna, aby věděla,
co dělá otec.

Romano džaniben, 1–2/2000

1. Žáci zavřou oči, vytvoří si představu domova, obrazy nechají plynout před očima jako film.
2. Jednotlivé obrazy vlastního domova převedou ve slova a zapíší – například ranní vstávání, narozeniny, příchod domů apod.
3. Vlastní představy si navzájem sdělí ve dvojici nebo před třídou.
4. Žáci výběrem ze dvou možností popíší činnost, kterou lze provádět v létě:
 - a) Co děláte v létě nejraději?
 - b) Z připravených lístečků, na kterých je napsán název činnosti, si jeden vytáhnou, popíší, jak se činnost provádí.

Počet lístečků si učitel připraví podle počtu žáků ve třídě tak, aby vznikly skupiny po třech až čtyřech žácích. Příklady činností: plavání, jízda na kole, cestování, grilování, sbírání hub, stavění stanu, opékání špekáčků, opalování, putování podle mapy, sbírání ovoce.

Je možné pracovat metodou Řeky/Sněhové koule.
5. Žáci si přečtou báseň polohlasem, po přečtení uvedou:
 - a) Postavy, které v básni vystupují.
 - b) Činnosti, které zde provádějí.
 - c) Do které roční doby situace patří.
 - d) Kdo v básni promlouvá.

Cíl:

- Žáci si uvědomí hodnoty domova.
- Seznámí se s popisem činnosti.
- Pochopí volný verš.
- Seznámí se s životem autorky.

Využití:

- český jazyk
- rodinná výchova

Pomůcky:

- papírové kartičky s názvy činností (aktivita č. 4)
- slovník literárních pojmů, učebnice (aktivita č. 10)

- e) Ve které době básně asi vznikla, dále uvedou argumenty z básně.
6. Žáci se navzájem seznámí s tím, jak prožívají léto, prázdniny, volný čas, ke komu jezdí na návštěvu apod.
7. Žáci ve skupinách:
- a) Popíší výrobu nepálených cihel, postup zakreslí, mohou využít vysvětlení pod čarou nebo najít ve slovníku, na internetu.
- b) Zjistí recept na pečení koláčů (z kuchařky, internetu). Následuje prezentace práce.
8. Žáci utvoří další sloku básně – mohla by vyjadřovat společný život, odjezd, vzpomínku na setkání, rozvedení situace, začátek příběhu.
9. Žáci najdou v medailonku autorky momenty, které se objevují v básni.
10. Žáci vysvětlí, co je volný verš, a poté ho najdou v básni. Pracují s učebnicí, slovníkem literárních pojmů.
11. Najdou v básni slova, kterými je vyjádřeno, že se vše teprve stane.
12. Ve skupině zahrají etudu (krátkou scénku) na téma:
NÁVRAT; SETKÁNÍ; LOUČENÍ.
13. Vytvoří živé obrazy na téma:
RODINA JE SPOLU; VYPRÁVĚNÍ ZÁŽITKŮ; LOUČENÍ.
Skupina žáků se domluví a začne pantomimicky vytvářet obraz, jak mohla situace vypadat. Po určité době (učitel počítá například do pěti) žáci zkamení, vytvoří sousoší.
- Poznámka pro učitele:**
Výroba nepálených cihel patřila k tradičním řemeslům Romů na Slovensku, vyráběli je jak pro vlastní potřebu, tak na prodej místním obyvatelům. Surovinami pro výrobu byla hlína, sláma, plevy apod. Hmota se naplnila do forem a po vyklopení se cihly sušily na slunci. Více k tématu výroby nepálených cihel v publikaci *Černobílý život*. Praha: Gallery, 2000, s. 96. Obrazová ukázka sušení nepálených cihel na straně 52 historické části.
Volný verš – v básni se nerýmují slova na konci řádků.

Margita Reiznerová

Náš strýček

Chtěla bych vám povědět o jednom hodném člověku. O svém strýčkovi. Říkalo se mu Jankus. Už nám umřel, kéž mu dá Pánbůh lehkou zem. Byl to moc hodný člověk, poctivý, všichni Romové ho měli moc rádi. A on sám taky moc rád chodil mezi mladé.

Jednou jsem ho potkala na Žižkově: „Strýčku, kampak jdete?“

„Jaj, děvenko, hledám svoji ženu. A vy jdete kam?“

„My taky někoho hledáme,“ povídám. „Ty hledáš, my hledáme. Každý hledá svoje.“

„A koho hledáte?“ ptá se strýček.

Podívali jsme se s mužem na sebe a on povídá: „Ale, koupili jsme jehně a hledáme, kdo by nám ho zabil.“

„A vy to neumíte?“ Hned nám začal povídat, jak se zabíjí takové jehně.

„Proč byste nám to tady vykládal, pojďte, strýčku, s námi, a zabijete nám ho vy.“ Těšili jsme se, že budeme poslouchat, jak strýček povídá pohádky, protože uměl dělat legraci a uměl překrásně vyprávět. Nemuseli jsme mu říkat dvakrát, hned šel s námi. Bydleli jsme kousek za Prahou, měli jsme tam dům.

Dovezli jsme strýčka k sobě domů, muž šel pro vodku, já jsem uvařila, strýček se najedl, napil a povídá:

„A kde máte to jehně?“

A muž na to: „Někde se asi ještě pase.“

Dobře. Popíjeli jsme dál a strýček nám začal vyprávět, jak se žilo dřív, a my jsme ho poslouchali, celým srdcem, celou duší, protože ve vyprávění nad něj nebylo. Kam se na něj hrabala televize, kam se na něj hrabal rozhlas. Za chvíli se zase ptá: „Tak kde máte to jehně?“

„Jen, strýčku, ještě zůstaňte, kdo ví, kde je, jen nám ještě chvíli vyprávějte, jak bylo dřív.“

A strýček zase vykládal dál, ale už taky pokukoval po dveřích, protože nepřišel jen kvůli nám, ale taky kvůli jehněti.

„No tak, lidi, kde je to jehně?!“

Jen to dořekl, otevřely se dveře: „Už jsem tady!“ Jenže to nebylo žádné jehně, ale můj švagr.

Začali jsme se smát. Strýček pochopil, že jsme si z něj udělali legraci. Povídá: „Tak já už půjdu.“

„Ještě nechodte, strýčku, posadte se ještě na chvíli, vyprávějte nám ještě chvíli.“

„Jdu, jdu, protože ta moje je úplně blázen. Koupila někde dva kartony kuřat, že prý se slevou. A přitom jsme doma sami dva. Co s nima budeme dělat? Upeče je a pak je vyhodí.“

Muž mu povídá: „Tak to bysme k vám mohli přijít.“

„No vidíš, to je pravda! Zítra je sobota, tak přijďte, uděláme vám hostinu.“

Druhý den jsem ani nevařila a vyrazili jsme, vzali jsme s sebou ještě tetičku. K strýčkovi to od nás bylo pěkný kus cesty, bydlel až v Bohnicích, v paneláku. Dorazili jsme k nim přesně v poledne. Zvoníme, čekáme, že nám přijdou otevřít. Nikdo ale nejde. Máma povídá: „Asi si jen někam odskočil a hned přijde. Ví přeci, že přijdeme, tak na něj počkáme.“

Čekali jsme jednu hodinu, čekali jsme druhou, a ten chlap nejde a nejde. Hlady nám kručelo v břiše, tetička už necítila nohy. Máma pochopila: „Tak to on si z nás vystřelil.“ Celí hladoví jsme se vrátili zase domů.

Asi za týden – koukám, kdo to k nám nejde? Strýček. Už ode dveří se smál. Povídá: „Vy jste na mě čekali?“

Musel jsem odejít, ale ty kuřata jsem vám poslal poštou, v balíku. Už jste ho dostali? Ještě ne? To ho museli ztratit. Škoda, škoda, protože se ženě moc povedly. To vám je asi snědli gádžové.“

Povídám mu: „Strýčku, vy jste nás ale nachytl!“

Rozesmál se. „Kdo ví, možná, že si ty moje kuřata teď někde hezky vykládají pohádky s tím vaším jehnětem.“ To už jsme se smáli všichni.

*Čalo voďi / Sytá duše, Muzeum romské kultury 2007
(z romštiny přeložila Helena Sadílková)*

Cíl:

- Porozumět vtipu.
- Vytvořit osnovu vyprávování.
- Naučit se vyprávět příběh.
- Seznámení s autorkou.

Využití:

- český jazyk
- etická výchova
- rodinná výchova

Pomůcky:

- papírové kartičky se skupinami slov (aktivita č. 9)

1. Žáci napíší volným psaním text na téma HODNÝ ČLOVĚK.

Následuje reflexe, prezentace textů a diskuse.

2. Učitel vede žáky k přečtení a hlubšímu porozumění textu metodou Dvojitý deník. Žáci čtou samostatně potichu část textu po větě „A kde máte to jehně?“ A muž na to: „Někde se ještě pase.“ Zapisují si poznámky do tabulky.

VĚTA Z TEXTU	KOMENTÁŘ (můj)

3. Žáci pokračují ve čtení a porozumění textu ještě ve dvou dalších částech až do konce úryvku, pracují s tabulkou stejnou metodou Dvojitého deníku:

– od věty: „Dobře...“ až po větu: „Ještě nechodte, strýčku, posadte se ještě na chvíli, vyprávějte nám ještě chvíli.“

– od věty: „Jdu, jdu...“ až po větu: „To už jsme se smáli všichni.“

4. Žáci vytvoří větnou osnovu příběhu.

5. Žáci vytvoří vlastní nadpis příběhu.

6. Celá třída vypráví příběh, pomáhá jim vytvořená osnova, jeden žák navazuje na druhého.

7. Učitel vyzve žáky, aby vysvětlili:

- a) V čem spočívá humor povídky?
- b) Jaký vztah měl strýček ke své rodině?
- c) Jak si projevovali vzájemnou náklonnost?

V textu žáci vyhledají a poté přečtou odpovídající pasáže.

8. Žáci odpoví, zda lze najít v textu strýčkovo jméno? Jak zní jeho jméno?

9. Žáci si vymyslí v roli strýčka vlastní příběh, jako strýček si navzájem vyprávějí, mohou využít nabídky skupin slov:

kočka, les, šiška

hruška, potok, podzim

růže, autobus, kolo

10. Žáci z doslechu či vlastní zkušenosti vypravují vtipné zážitky ze života (apríl, žerty...). Následuje diskuse o tom, proč se žerty/naschvály dělají. Variantou může být vyprávění na téma Člověk, kterého mám rád; Člověk, na kterého rád vzpomínám.

11. Učitel na závěr žákům položí otázky:

- a) Co jste se dozvěděli o autorce příběhu?
- b) Vypráví autorka příběh ze svého života?

Ceija Stojka

Vzpomínky 1

Ceijo, když začínáš malovat nějaký obraz, máš ho před očima, nebo obraz vzniká až v průběhu práce?

Ne, já vím, co budu dělat, znám ten obraz předem. Když mám dobrou náladu a v rodině je všechno v pořádku, když v rodině panuje pohoda, tak i mně se dobře daří. A to pak rozkvétají květiny, slunečnice, máky, rozkvétají louky, luční květy a stromy. Protože strom je můj přítel! A stejně tak pole, nebeský stan, obloha a země, které nepatří nikomu, a přece patří všem lidem. Nikdo nemůže říct: „Tohleto je moje!“ Mám v hlavě obraz toho, jaké to bylo kdysi, když jsme s matkou a příbuznými cestovali. Ale mám tam taky obrazy z koncentráků, z Osvětimi, z Bergen Belsenu či z Ravensbrücku. To všechno mám před očima.

A máš, Ceijo, nějakou svou oblíbenou barvu?

Tak to nemůžu říct. Každá barva má svůj význam, ne? Každá barva k člověku nějak promlouvá. Ale je pravda, že moje oblíbená barva je zelená. Je to barva radosti. Dřív jsem si dávala šít zelené sukně.

Romano džaniben, jevend 2003

(Úryvek z rozhovoru Je dobře, že jsou lidé, kteří chtějí vědět, kdo jsem s Mozesem F. Heinschinkem a Miriam Karoly. Z romštiny přeložila Hana Šebková.)

Když vzpomínáš na dětství, na dobu, kdy jsi s rodiči ještě kočovala, na co se ještě pamatuješ?

Pamatuju si pořád spoustu maličkostí. Jezdili jsme často do Wiener Neustadtu, tam bývaly koňské trhy. Romové se tam sjížděli z daleka. Rodiče vždy odstavili vozy za městem, v místě, kde teče dost široký potok, taky byl asi hluboký, říkali jsme mu *šudro paji*, to znamená studená voda. Všechny vozy stály vyrovnané vedle sebe, hezky v řadě nebo do kruhu. Koně se uvázali ke stromům, k ořešákům nebo třešním, potom jsme šli k sedlákům pro seno. Někdy nám ho dali zadarmo, někdy se muselo zaplatit. Bývali jsme tam tak pět šest dní, než koňský trh začal. My děti jsme na něj rády chodily s tátou, tátové koně se sedláky handlovali a taky koně prodávali.

C. Stojka: Žijeme ve skrytu, Argo 2008

(Úryvek z rozhovoru Nesmíš být jiná s Karin Berger. Z němčiny přeložila Jana Zoubková.)

Cíl:

- Uvědomit si význam barev pro prožívání, náladu.
- Získat poznatky o zásadách novinářské práce.
- Uvědomit si vlastní já (zájmy, nadání, prožívání...).
- Seznámení s autorkou a její prací.

1. Učitel začne hodinu netradičně hrou na rychlou reakci. Žáci se rozmístí po prostoru. Učitel začne vyslovením věty „Čáp ztratil čepičku. Jakou měla barvičku?“ Řekne barvu, např. hnědou, a všichni hráči se musí chytit hnědé barvy, která je kdekoliv v místnosti. Žáci pokračují opět říkankou a volbou barvy. Hra se opakuje podle chuti či záměru učitele.

2. Učitel položí žákům otázky:

- a) Jakou máš oblíbenou či neoblíbenou barvu? Proč?
- b) Co ti barva připomíná? Jaké představy vyvolává?

3. Učitel s žáky zahraje hru na asociace na barvy. Říká postupně barvy a žáci k ní rychle přiřadí první slovo, které je napadne:

Modrá – obloha, zmrzlina, chrpa...

Červená – růže, krev, knoflík...

4. Žáci si zahrají hru „Barva mé nálady“. Učitel připraví barevné papíry (zelenou, žlutou, červenou, modrou, hnědou, černou, bílou, fialovou, oranžovou), které rozloží volně po třídě. Žáci si vyberou barvu své nálady a postaví se k danému barevnému papíru. Vytvořené skupinky si povídají o své barvě-náladě.

5. Žáci si vyzkouší, jaké to je být novinářem a dělat interviu. Žáky učitel rozdělí do dvojic pomocí rozstříhaných obrázků (staré pohlednice, obrázky z časopisů) na dvě poloviny, které musí složit k sobě podobně jako puzzle. Poté se ve dvojici jeden stává novinářem, který zpovídá kamaráda, a má zjistit něco zajímavého, co o něm zatím spolužáci nevědí, např. jakou květinu má rád, kde byl nejdále z domova, jakou hudbu poslouchá, co rád jí, čte apod. Po třech minutách se vystřídají. Žáci se učí pokládat otázky. Na závěr si vzájemně řeknou, co zajímavého zjistili.

6. Následuje četba textu ve dvojici v roli novináře a Ceiji. Žáci zůstanou ve dvojicích. Potichu si přečtou text začínající větou: „Ceijo, když začínáš malovat ...“ po větu: „Dřív jsem si dávala šít zelené sukně.“ Poté si zvolí osobu, kterou budou číst. Jde o hromadné čtení dvojic, učitel hlídá velikost hluku, dvojice se nemohou překřikovat. Následuje diskuse o úryvku.

7. Žáci čtou úryvek začínající větou „Pamatuju si pořád spoustu maličností ...“ až po větu: „My děti jsme na něj rády chodily ...“ Následně převypráví autorčin zážitek z dětství.

a) Při druhém čtení žáci podtrhnou v textu větu, která je zaujala, po straně zapíší komentář a zdůvodnění, proč větu podtrhli, co se jim vybavilo, popř. vlastní hodnotící názor.

b) Prezentace ve třídě, diskuse o problematice.

8. Žáci písemně odpovídají na otázky, které učitel napíše na tabuli:

a) Co jste se dozvěděli ze života autorky? Kde žila? S kým?¹

b) Co prožila?²

c) Jak maluje?

d) Informace si doplňte z medailonu o autorce.

Využití:

- český jazyk
- dějepis
- etická výchova
- mediální výchova
- občanská výchova
- výtvarná výchova

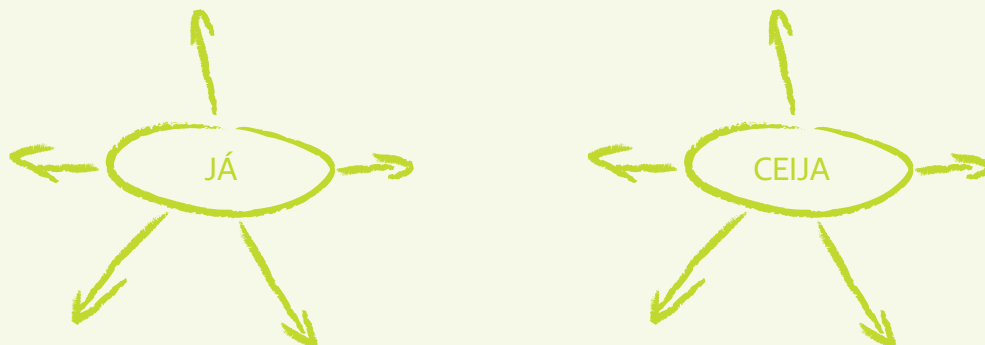
Pomůcky:

- barevné papíry (aktivita č. 4)
- rozstříhané obrázky (aktivita č. 5)
- ukázky obrazů od Ceiji Stojky (aktivita č. 11, 12)

¹ Více o subetnických skupinách kočovných Romů na stranách straně 45 historické části.

² Více o osudech Romů za 2. světové války na stranách 48–49 historické části.

9. Žáci doplní do své i autorčiny myšlenkové mapy k šipkám:
- Zájmy, zážitek z dětství, kde žiji/žila.
 - Talent – co umím/uměla, rodina.
 - Obě mapy srovnají, učitel vede diskusi o shodě či rozdílech.

10. Žáci se pokusí barvami zaznamenat prožitý týden. Každému dni přiřadí barvu, výtvarně zpracují.

11. Učitel ukáže obrázky od Ceiji Stojky (dostupné v knize C. Stojka: *Žijeme ve skrytu*, Argo 2008, nebo v elektronické verzi na vyhledávači www.google.com, v sekci obrázky po zadání hesla Ceija Stojka) a žáci ve slohu budou psát slohový útvar (citově zabarvený popis, esej, kritiku ...) například na téma:

- Co cítím při pohledu na obrazy.
- Porovnej obrazy Ceiji Stojky se současnými výtvarníky, které znáš.

Ve výtvarné výchově lze s žáky diskutovat o kompozici barev, výtvarném vyjádření apod.

12. Učitel vytiskne autorčiny obrazy a připraví „galerii“. Případně tak učiní sami žáci, větší výběr z autorčina výtvarného díla lze nalézt na internetu. Žáci procházejí galerií, poté se rozdělí do dvojic a pracují dle jednoho z nabídnutých scénářů:

- Ve dvojici je jeden Ceija Stojka, druhý novinář. Následuje rozhovor novináře s autorkou obrazů.
- Ve dvojici je jeden novinář, druhý návštěvník. Novinář klade otázky, jak obrazy působí na daného návštěvníka, co by o nich řekl, zda výstavu doporučuje ke zhlédnutí apod.

Tuto aktivitu lze využít ve slohu k napsání novinového článku.

Romská lidová pohádka

Natahuj nohy podle toho, jak dlouhou máš deku

Byl jednou, můj sladký, požehnaný Bože, byl jeden král. Ten král si vyjel na lov. Chodil s pány po lese – a Bůh dal noc. Temná noc, ani měsíc, ani hvězdy, nic, a páni ztratili cestu, zabloudili. Co teď? Nezbývá než přenocovat v lese. Králi byla zima, čím ho přikrýt? Jedno takové mladé páže, gádžovský kluk, povídá: „Králi, já si sundám kabát, a jestli chcete, můžete se s ním přikrýt.“

Král vzal kabát, uložil se na jehličí, jenomže kabát byl krátký. Králi čouhaly buď nohy, nebo ruce.

„Pánové,“ povídá král, „kdo mě tímto kabátem přikryje tak, aby mi nečouhaly ani ruce, ani nohy, toho udělám ministrem.“

Pánové utíkají ke králi, každý by chtěl být ministrem. Jeden pán se pokouší krále přikrýt, přitáhne králi kabát ke krku, jenomže králi čouhají nohy až po kolena. Druhý pán přikrývá krále, přetáhne kabát přes nohy, jenomže teď zůstal králi venku hořejšek skoro až po pás. Pánové obracejí kabát, takhle, takhle, takhle, ale nikdo nedovede krále řádně přikrýt.

Král s sebou bral na lov taky jednoho Roma. Nosil pánům pušky, zbraně. Ten Rom přijde ke králi a povídá: „Kdybyste byl, králi, od té dobroty a dovolil, abych dirigoval já.“

„Dobrá, Cikáne, budiž,“ řekl král, protože už mu byla pořádná zima.

„Lehněte si na bok, králi, a skrčte nohy, jak nejvíc umíte,“ povídá Rom. „Tááák, tááák, tak je to dobře! A teď přitlačte kolena ke svému královskému břichu.“

Král ohnul nohy, přitiskl si kolena k břichu, Rom přes něj přehodil kabát a král byl přikrytý od hlavy až k patě.

„Jejda, Cikáne, kde ses naučil tak krásně přikrejt?“ ptá se král.

„V nouzi se naučíš všemu,“ povídá Rom. Doma měl jednu krátkou, roztrhanou deku, a tak věděl, jak se musí člověk přikrýt, aby mu nebyla zima. „A také se říká: Natahuj nohy podle toho, jak dlouhou máš deku.“ A tak udělal král Roma ministrem, a jestli neumřeli, žijou dodnes.

M. Hübschmannová: Hin man ajsi čhaj, so... Romské hádanky, Fortuna 2003

1. Žáci napíšou volným psaním: KDO JE CHYTRÝ ČLOVĚK.

2. Žáci usuzují, o čem asi bude příběh s názvem „Natahuj nohy podle toho, jak dlouhou máš deku“.

3. Naváží četbou části textu končícího větou: „Pánové“, povídá král, „kdo mě tím kabátem přikryje tak, aby mi nečouhaly ani ruce, ani nohy, toho udělám ministrem.“

4. Žáci se pokusí o rekonstrukci situace. Vezmou si bundu, svetr, kabát. Zvolí krále, ke kterému se budou chovat s úctou, a pokusí se ho přikrýt tak, jak žádá král v textu. Předtím nechá učitel žáky odhadnout, jak situace dopadne. Žáci vyjádří svoje názory a návrhy.

Cíl:

- Porozumět vzniku přísloví.
- Vypravovat podle vytvořené osnovy.
- Vyjádřit obsah přísloví pantomimou.

Využití:

- český jazyk

5. Žáci dokončí četbu příběhu.
6. Vytvoří osnovu příběhu v heslech, vypravují příběh. Úkol lze alternativně zahrát jako etudu – divadelní představení.
7. Skupiny žáků hledají v různých informačních zdrojích význam výrazu PŘÍ-SLOVÍ, poté ho interpretují před třídou:

Poznámka pro učitele:

Příslloví je krátké ponaučení, často přirovnání, jež zprostředkovaně, narážkou, vyjadřuje nějaké zobecnění, pravidlo, poučení vztahující se k určité životní situaci člověka. Většina přísloví se týká zejména způsobů lidského života, mezilidských vztahů, způsobů myšlení, vztahů lidí k událostem vnějšího světa, k přírodním jevům. Část jich vyjadřuje lidovou moudrost.

8. Učitel vede se žáky diskusi na téma Příslloví:

- a) Proč není u přísloví uveden autor?
- b) Jak vznikají přísloví?
- c) Znáte některá současná přísloví, jaká?
- d) Kde jste se s nimi setkali? Ve filmu, v televizi, v životní situaci?

9. Jak žáci rozumí následujícím příslovím?

Jedna vlaštovka jaro nedělá. (české) Lepší je s moudrým zatloukat kamení než jíst buchty s hlupákem. (romské) Ten, co utíkal, i ten, co ho honil, oba se modlili k bohu. (gruzínské) Každý by si měl zamést před svým prahem. (české) Pospíchá-li jazyk, kulhá rozum. (romské) Ranní ptáče dál doskáče. (české) Spojí-li se slabé větry, je z toho tajfun. (vietnamské) Nemusí pršet, jen když kape. (české) Dobrá snacha jí neslané a říká: slané. (romské) Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. (české) Z Mekky jsem přišel já a vyprávíš o ní ty. (ázerbájdžánské) Jablko nepadá daleko od stromu. (české) Kolik řečí znáš, tolikrát jsi člověkem. (české) Lež má krátké nohy. (české) Velká perla bývá v staré mušli. (vietnamské)

10. Na jednotlivá přísloví skupiny žáků vymýšlejí příběhy. Posléze je čtou ostatním a ti hádají, na které přísloví byl text napsán.

11. Skupina žáků zahraje přísloví jako pantomimu, ostatní hádají, jaké přísloví bylo ztvárněno.

Poznámka pro učitele:

Gadžo [*gádžo*] je v romštině označení osoby jiného než romského původu.

7

Aktivty

Gejza Horváth

Můj dědeček

Brzy ráno, když ještě všichni Romové spali, bylo na dvoře slyšet jen ptáky, slepice a husy, tu a tam zaštěkal pes, nad vodou, loukami a lesy se táhla mlha, ve vodě šplouchaly ryby, dědeček vstával a rozdělával oheň v peci. Hodiny byly čtvrtou ranní. Seděl u stolu pod oknem a čistil tabák od silných kořínků, nebylo ho vůbec slyšet. Báł se, aby nás neprobudil. Zapálil si dýmku a celým domem se nesl pach tabáku. Když si mnul dlaně, bylo to slyšet až v pokojíku, ve kterém jsme spali – takové měl na rukou mozoly od kladiva, kleští, od horkého železa a těžké práce. Ale když nás pohladil, bylo to jako by tě pohladil pírkem.

Rukávy na košili měl vykasané, na nohou pevné boty, na sobě tmavé kalhoty, místy propálené od jisker, co odskakovaly od horkého železa, černou vestu, na hlavě klobouk.

Slunce ještě ani nevyšlo a on už rozdělával v kovárně oheň. Měch si tahal sám. S prací měl naspěch, protože ráno si sedláci přicházeli pro podkovy, řetězy, kola na vozy, vidle, pluhy, brány, lopaty, krumpáče, kosy a další železné výrobky. Chodili k němu sedláci z několika okolních vesnic, protože jiný kovář daleko široko nebyl.

Leckdy jsem slyšel, jak dědeček lamentuje, že má moc práce: „Co to má znamenat? Chtějí mě dostat do hrobu, nebo co?“ A babička mu říkala: „Jen buď rád, že máš práci! Podívej, kolik máme dětí! Potřebují jíst!“ A děda na to: „Vždyť ani nemám, kdo by mi bouchal na nůžky!“ A volal na babičku: „Pojď sem, budeš mi tlouct!“ Babička to uměla dobře. Pustila kladivo rovnou na nůžky, udeřila jednou, dvakrát – a železo bylo rázem vedví.

Práce bylo spousta, všude byly pluhy a brány; nikde nebylo k hnutí. Za jeden pluh bral děda pět set korun. A když byl větší, tak i víc. Tehdy to byly velké peníze. Celé prase by za ně pořídil!

Když byla práce hotová, posílal děda babičku k sedlákovi, aby si přišel do kovárny. „Běž už, řekl, že nám dá jídlo!“ Babička pak v plachetce přinášela špek, maso, chleba, mouku, brambory, sádlo. Jednou rukou držela plachetku, v druhé nesla konvičku s mlékem. Sotva se vlekla domů. Už zdálky na dědu volala: „Kde seš, ty mrtvolo? Pojď mi pomoci!“ Dědeček všeho nechal a běžel, aby jí plachetku vzal. „Jak jsi to vůbec mohla unést!? Taková tíha! Nemuselas to brát všechno najednou!“

Někdy přišel sedlák za dědečkem a prosil ho, aby mu pomohl. „Nemám čas. Nemám kdy, mám plno práce.“ A sedlák na to: „Ale Lisu, kam teď půjdu? Až do Levoče? Proboha tě prosím, udělej mi to!“ A vytáhl slaninu a litr pálenky. Dědeček ani nezdvihl hlavu. Sedlák tedy vytáhl peníze. „Tak dobrá,“ povídá dědeček. Postavil sedláka k měchu a ještě ho nechal bouchat kladivem na nůžky. A takto sedlák dědečkovi pomáhal celý den.

Dědeček měl doma jídlo, peníze, všeho měl dost. Ale když práce nebyla, říkával: „Tak kdepak máme naše sedláky? Spí, nebo co? Copak se děje, že žádný z nich nejde?“ A babička na to: „Když nemáš práci, tak si stěžuješ. A když ji máš, stěžuješ si taky. Co bys, prosím tě, chtěl? Jen si sedni, však oni přijdou!“ Dědeček si zapálil dýmku, seděl za stolem a poslouchal rádio. To rádio bylo tak velké, že pomalu nebylo ani kam postavit talíř.

Byl to velmi pracovitý a slavný kovář. Všechno, co bylo ze železa potřeba, to udělal. Býval by vyrobil i jehlu. A uměl také svařovat železo. Dělal to lépe než dnes mnohý autogenem, protože byl velký koumák. Seškrábal na plech suchou maltu ze zdi a přidal k ní prach ze země. Potom rozžhavl železo, až bylo úplně rudé a měkké, vzal tu maltu a prach a vhodil je do ohně na železo. Všechno se slilo dohromady, jako by to udělal sám Pánbůh. Potom železo z ohně vyndal a pilníkem už jen obrousil strusku. Nikdo by nepoznal, že to kdysi byly dva kusy, a nikdo taky neví, jak na to dědeček přišel.

Také Romům vyrobil, co bylo potřeba. Dělal řetězy na dveře, petlice, závlačky, romské hřebíky, nastavil sekeru. A také uměl kovat býky – jen na půl podkovy po vnější straně. Všichni sedláci k němu chodili, protože to dokázal jedině on.

Uměl také stříhat vlasy. Všichni sedláci za ním chodili. Stáli podél zdi nebo seděli na zemi, čekali, až přijdou na řadu – a smrděli. Dědeček se stříháním pospíchal, protože sedláků byla spousta. Ti, co byli ostříhaní, měli hlavy jako kolena. Neodcházeli od dědečka společně, ale táhli za sebou jako husy. Romové se jim potají smáli, dědeček také, ale stříhal dál. Někteří sedláci platili peníze, jiní se nechávali stříhat na dluh, další zas nosili pálenku, máslo, chleba nebo slaninu. Slaninu už nebylo ani kam dávat, a tak ji babička věšela na půdu na provázek.

Sedláci měli z dědečka velký užitek. Uměl také hrát na housle. Měl se svými syny a dalšími Romy kapelu a chodil sedlákům hrát. Ti, když ho viděli, říkali: „Vítej, Lisu.“ Rádi poslouchali, jak hraje. Hrával jim kovářskou píseň a vyťukával přitom do houslí rytmus, jako by bouchal kladivem na kovadlinu. Sedláci z toho byli u vytržení.

Všude, kam přišel, si ho velmi vážili. Když zemřel, přišlo na pohřeb tolik lidí, že ani nešlo dohlédnout konce. Sedláci ze vsi přišli všichni, Romové taky. Ani jedno oko nezůstalo suché. Všichni plakali.

I kdyby člověk prochodil svět křížem krážem, takového kováře by už nikdy nenašel. Chyběl nám. A sedlákům taky. Dodnes na něj ve vsi vzpomínají.

*Čalo vodi / Sytá duše, Muzeum romské kultury 2007
(z romštiny přeložila Jana Kramářová)*

Cíl:

- Popis a charakteristika postavy dědečka.
- Četba s porozuměním.
- Mapování dovedností a činností.
- Seznámení s autorem a posouzení jeho vztahu k dědečkovi.

Využití:

- český jazyk
- dějepis
- etická výchova

Pomůcky:

- tabulka k zápisu (aktivita č. 3)
- výčet náplní romského kováře (aktivita č. 8)

1. Na začátku hodiny učitel napíše na tabuli název povídky a autora. Položí žákům následující otázky:

- a) Co všechno můžete vyvodit z názvu povídky a ze jména autora?
- b) Znáte autora?
- c) Zapřemýšlejte, o čem asi příběh bude.

2. Žáci se pohodlně posadí, zavřou oči, učitel přečte první věty a žáci si je doplní takzvaným „vnitřním“ filmem (na základě narace si představují vše, jako by se dívali na film):

Brzy ráno, když ještě všichni Romové spali, bylo na dvoře slyšet jen ptáky, slepice a husy, tu a tam zaštěkal pes, nad vodou, loukami a lesy se táhla mlha, ve vodě šplouchaly ryby, dědeček vstával a rozdělal oheň v peci.

Následně plní úkoly:

a) Žáci popíší osobu dědečka (podle své představy) – vnější popis. Je možné zakreslit siluetu postavy, žáci dokreslují dědečkův vzhled (skupinová domluva, vzájemná tolerance).

b) Žáci dopíší do věty další zvuky, které by v tuto dobu mohly být slyšet – vznikne tzv. zvětšenina věty, obohacená věta.

c) Žáci doplní text o dědečkovy pocity při vstávání a rozdělávání ohně v peci metodou vnitřních hlasů. Jeden žák se postaví jako dědeček, vznikne socha a poté k ní žáci dobrovolně přistupují a říkají, co se honí dědečkovi hlavou.

3. Žáci čtou individuálně potichu text po větu: „Taková tíha! Nemusela to brát všechno najednou!“

V přečteném úryvku podtrhnou větu, která je zaujala. K větě napíší komentář, proč si větu vybrali. Žáci ve třídě postupně čtou věty, které si vybrali, a čtou k nim své komentáře.

Postupem dvojitého deníku dokončí četbu textu do konce. Je možné využít tabulku k zápisu.

MYŠLENKA	KOMENTÁŘ (můj)

4. Po přečtení textu žáci doplní větu, co všechno dědeček uměl.

Dědeček uměl

5. Žáci najdou v textu věty, ze kterých usoudí, jaký vztah měli sousedé k dědečkovi. Přečtou je nahlas.

6. Žáci vytvoří dvě myšlenkové mapy, dědeček Lisu a Můj dědeček. Zapiší do nich, co všechno se o dědečkovi Lisu dozvěděli a co vědí o svém dědečkovi, vzájemně je srovnají.

7. Učitel žákům přečte úryvek ze vzpomínkového vyprávění Ladislava Gorala, který popisuje další činnosti romského kováře:

„Měli jsme takový dřevěný dům. V něm dělal táta kovařinu. Můj starší bratr mu pomáhal mlátit kladivem. A já dmýchat. Byl jsem malý kluk, čtyř- nebo pětiletý, a už jsem dmýchal. (...) Děvčata takovou práci nedělala.

Po válce byl otec první Rom, který odešel žít do Kremnice. Dělal tam kovářského mistra. U mincovny byla taková dílna a tam v sedmapadesátém stál náš dům.

Před ním byla kovárna, kovadliny, všechno, všecičko bylo doma. Kováři chodívali do lesa pálit uhlíky. Udělali hranici, dozadu namazali hlínu a podpálili ji. Samotné dřevo neshořelo, ale uvnitř bylo rozpálené. Vznítilo se a zůstaly z něj uhlíky. Pak se hlína oddrolila a oheň se uhasil vodou. Od gádžů dostávali staré železo. Vyráběli podkovy, řetězy, silné hřeby na střechy, normální hřebíky na okování, skoby a kramle. Táta dělal ty nejlepší řetězy. Kovali koně gádžům, kteří k nám s nimi chodili. Dostávali za to jídlo, mouku nebo slaninu, brambory a další, ale vždy jen jídlo. Gádžové nám dávali boty. Když šel táta do hospody, pil zadarmo. Tehdy nebyvali mezi gádži kováři, byli jen romští. Romové, to byli v kovařině mistři.“

Romano džaniben, 4/1994

8. Žáci zatrhnou všechny činnosti, které patří k práci kováře. Záleží na učiteli, zda navržené činnosti doplní o další:

Rozdělovat oheň, tahat měch, rozlomit železo, pustit kladivo na nůžky, vykovat železné výrobky, poslouchat rádio, svařovat železo, rozžhavit železo, obrousit pilníkem strusku, stříhat vlasy, kovat býky, bouchat kladivem na kovadlinu, krmit koně, sběr starého železa a pálení dřevěného uhlí.

Poznámka pro učitele:

Sběr starého železa a pálení dřevěného uhlí patřily do souboru prací romských kovářů. (Více o kovářském řemesle v publikacích *Tradiční řemesla, profese a zaměstnání. Muzeum romské kultury, Brno 2008*; nebo Arne B. Mann: *Prvé výsledky výskumu rómskeho kováčstva na Slovensku. In: Neznámi Rómovia. Bratislava 1992.*)¹

9. Podle čeho se dá z textu usoudit, kdy a kde dědeček se svou rodinou žil? (Slovenská vesnice – vodítkem je např. Levoča, popis života na vesnici)

10. Volné psaní na téma MŮJ DĚDEČEK.

Žáci píší naprosto volně na jedno zvolené téma:

- a) Popis a charakteristika dědečka.
- b) Vzpomínka na dědečka.
- c) Co dělám s dědečkem.
- d) Co bych chtěl s dědečkem zažít.

11. Seznámení s medailonem autora.

¹ Více o romském kovářství na stranách 15–16, 36–37, 47–48 historické části.

Elena Lacková

Válka skončila

Válka skončila a všude bylo slyšet: Svoboda! Nový život! Rovnoprávnost! Všichni mají před sebou otevřenou cestu! A my bydleli dál na Korpáši, kam nás za války vyhnali gardisté. V chatrči jedna místnost a komora. Tísnilo jsme se tu otec, matka, babička, bratr Toňu, sestry Hanuša a Vilma, já s Jozefem a dvěma dětmi, třetí na cestě.

Naštěstí se v té době „otevřely Čechy“, jak Romové říkali. Před válkou mnozí Romové od nás ze Slovenska ani nevěděli, že nějaké Čechy existují. Ani sedláci neměli představu, co je to za zemi. Tam, kde byli nasazení čeští četníci jako u nás v Šariši, jsme alespoň poznali, jak Češi mluví a zpívají, to bylo všechno. Po válce bylo potřeba pracovních sil v českých průmyslových městech a už ve čtyřicátém pátém roce se na východním Slovensku začali objevovat náboráři, kteří sháněli alespoň brigádníky. Z gádžů šli jenom ti chudí, co neměli pole, zato Romové se do Čech hrnuli, a když se přijeli podívat zpátky za příbuznými, opěvovali Čechy jako zaslíbenou zemi.

Samozřejmě že Romové jezdili do Čech proto, že se tam dala sehnat obživa a bydlení, ale jak se říká: *Na ča maro the paťiv manušeske kempel* – Člověk potřebuje nejenom chleba, ale i úctu –, a tak naše lidi lákaly do Čech i nadšené zprávy, že Češi cikánům neříkají „cikán“, ale „pane Horváthe, paní Kalejová“ – a vykají nám! Cikán a pán, paní!

Nejvíce našich známých z Prešova i z okolních vesnic odjíždělo do Kladna. Na úřadě nám řekli, abychom počkali. Pak vyšel úředník a povídá: „Poslouchejte, něco bych měl, ale je to jenom nouzový přístřešek. Aby se to vaše dítě mělo kam narodit. Jedna bohatá ženská má dům a nechala by vás v prádelně, kdybyste chtěli.“ Samozřejmě, že jsme chtěli!

Trvalo několik dní, než jsme se s tou paní odnaproti rádně domluvily. Já neuměla česky a ona nerozuměla naší východňárštině. Ptá se mě: „Nepotřebovala byste necky?“ „Ne, děkuju, já si přivezla několikery necky s sebou ze Slovenska!“ povídám, aby si nemyslela, že jsme kór nuzáci a že si nemůžem dovolit ani necky. Jenomže jsem nevěděla, co to „necky“ jsou. Ona se na mě tak divně podívala, ale neřekla nic. A já za chvíli vzdechnu: „Ale potřebovala bych *bodvanu*! Abych měla v čem prát plenky, až se to narodí!“ „Vy perete v *bodvaně* a necky vám nestačej?“ divila se. Nakonec jsme se domluvily, že to, čemu Češi říkají necky, my jmenujeme *bodvana* – a pěkně jsme se tomu zasmály.

Prádelna byla vydrhnutá, ale čtyři holé stěny. Ta hodná sousedka se mnou chodila po ulici a vyptávala se lidí, nemá-li někdo na prodej starý nábytek. Nakonec nám prodal jeden mladík gauč, postel, stůl a čtyři židle. To všechno jenom za čtyři stovky ve starých penězích.

Sotva jsem rozestavěla nábytek – bylo to čtvrtého dubna –, přišly na mě porodní bolesti. Bylo tehdy velice teplé jaro, měli jsme otevřené dveře, protože okénkem u stropu se vzduch sotva protáhl. Paní odnaproti měla také otevřené dveře. Já začala naříkat, ona přiběhla: „Co je ti? Co je ti?“ Hned zavolala sanitku. Já naříkám, že nemůžu jet, kam bych dala děti, muž je v práci. „Já se ti o děti postarám, neboj se,“ utěšovala mě sousedka. Sanitka přijela, já chci nastoupit, jenomže Máňa se dala do usedavého pláče. Byla zvyklá jenom na mě, neuměla než romsky, protože u nás doma se mluvilo jenom romsky. Plakala a začala si trhat

vlasý, jak to viděla v osadě u našich ženských. Seběhla se celá ulice a lidé koukali, co to dítě provádí. V životě nic podobného neviděli. Nakonec mě sanitka odvezla, protože nic jiného nezbývalo. Sotva jsme dojeli, narodila se Evička. Evička se zázračnou hlavou. Měla husté, dlouhé, černé vlasý, celý personál se seběhl a zavolali na ten div i primáře. Primář řekl, že takové případy se vyskytují málokdy. Řekli, že ráno se na Evičku přijdou podívat ještě nějaké jiné kapacity, jenomže já mezitím utekla z porodnice. Přece nenechám děti doma samotné.

*E. Lacková: Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, Triáda 1997
(text byl pro potřeby žáků redakčně zkrácen)*

Cíl:

- Pochopení důvodů migrace.
- Zvládnání jazykových bariér.
- Projevení úcty k druhému člověku.

Využití:

- český jazyk
- dějepis
- etická výchova
- občanská výchova
- rodinná výchova

Pomůcky:

- slovník cizích slov (aktivita č. 4)
- schéma migračních pohybů (aktivita č. 4)
- sada lístků pro hru Let balonem (aktivita č. 8)

1. Žáci zavřou oči a představí si zemi, kde by chtěli žít, jak by místo vypadalo, jaké rostliny by je obklopovaly, jak by se stravovali, v čem by bydleli, jak by vypadala jejich škola/práce. Kým by byli?

2. Žáci píší metodou Volného psaní na téma ZASLÍBENÁ ZEMĚ.

3. Následuje četba volného psaní, diskuse na téma Jaká by byla zaslíbená země pro lidi bez práce, pro nemocné, pro nevidomé, hudebně či výtvarně nadané, pro milovníky psů, hadů?

4. Žáci pracují se slovníkem cizích slov a hledají význam slova migrace:

migrace – přemístění obyvatel, jednotlivců a skupin, které je spojené se změnou trvalého bydliště. Dojíždění za prací, službami, do škol a za rekreací je forma územního pohybu, při kterém dochází k opakovanému přemísťování mezi místním bydlištěm a místem pracoviště nebo poskytování služeb, rekreace. Migrace může mít či má značné ekonomické, kulturní a populační důsledky, je to jeden z nejdůležitějších regionálních procesů.

migrace trvalá (s konečnou změnou trvalého pobytu)

migrace dočasná (přesídlení na omezenou dobu)

migrace sezónní (přemísťování během určitých období roku)

migrace denní (pravidelné dojíždění za prací a do škol)

migrace vnější (za hranice státu, mezistátní).

K vnější migraci patří **emigrace** (vystěhování) a **imigrace** (přistěhování). Vnější migrace je motivována hlavně ekonomickými, politickými a náboženskými důvody.

U **migrace vnitřní** (v rámci státu, vnitrostátní) se jedná o stěhování z oblastí s horšími životními podmínkami do oblastí, kde jsou podmínky příznivější: více pracovních příležitostí, možnosti uplatnění kvalifikace, vyšší mzdy, rozvinutější a přístupnější služby. Během 20. století šlo o přesun z venkova do měst (urbanizace), ze zemědělských oblastí do průmyslových a obchodních center. V současné době je typické stěhování z městských center na okraje měst.

migrace = stěhování
emigrace = vystěhování
imigrace = přistěhování

- a) Žáci uvedou příklady migrace (emigrace) obyvatel v minulosti: zámořské objevy, osídlení Austrálie, osídlování pohraničí po 2. světové válce; v současnosti: stěhování z velkých měst na vesnici.
- b) Vysvětlí a srovnají pojmy *migrace*, *emigrace*, *imigrace*.
- c) Žáci nastudují pojmy, vysvětlí je před třídou. Třidu je možné rozdělit na skupiny. Každá skupina pak vyhledá a zpracuje jeden pojem.
- d) Každá skupina sehraje vlastní etudu, na jejímž příběhu prokáže správné pochopení pojmu.
- e) Žáci vysvětlí následující schéma:

5. Žáci čtou potichu text až po větu: „... a vykají nám! Cikán a pán, paní!“ Následně vyhledají a nahlas přečtou v textu místa, která znamenala pro Romy obrat v jejich poválečném životě.

6. Každý žák vybere z nabídky ty možnosti, které podle něj byly pro Romy při jejich migraci do Čech důležité: mít byt; žít společně s celou rodinou, i když pouze v jedné místnosti; rozumět češtině; žít u sedláků; oslovení pane, paní; šance nalézt v Čechách zaměstnání; nabídka pracovních míst v průmyslových městech.¹

7. Diskuse řízená učitelem na téma ÚCTA K ČLOVĚKU. Žáci se zamyslí nad tím, jak je možné projevat druhému člověku úctu a naopak někoho ponížit, chovat se neuctivě. Ve dvojici si sdělují svoje osobní zkušenosti, hledají příklady v tisku či v událostech kolem nich. Vzhledem k citlivosti tématu může učitel vyzvat dobrovolníky, kteří by se chtěli o svoji osobní zkušenost podělit s ostatními.

¹ Více o poválečné migraci Romů ze Slovenska do Čech na straně 49 historické části.

8. Žáci vytvoří skupiny, zahrají hru Let balonem, díky níž snáze pochopí, co je pro ně v životě důležité. Každá skupina pracuje se stejnou sadou lístků, na kterých jsou napsány věci/hodnoty, kterých se musí postupně zbavovat, vyhazovat je z balonu, aby balon neklesl příliš nízko. Věci na lístečcích odstraňujeme tak dlouho, dokud v balonu zůstane jen jedna, na které se skupina domluví. Vyučující vypráví dramatický příběh o letu balonu ve vichřici, jak postupně praskají lana, na kterých je koš s lidmi upevněn, a jak balonu hrozí, že se zřítí z výšky na zem či do moře.

Pro určení věcí učitel zvolí variantu a) nebo b) podle věku a vyspělosti žáků:

a) kartáček na zuby, kniha, baterka, příbor, sardinky, 5 rohlíků, kompas, nůž, zrcátko, mýdlo, pitná voda, svetr, televize, počítač, fotky rodiny, pes, mapa

b) přátelství, dobrá nálada, soucit, láska, kuchařské umění, dovednost číst, silné nervy, smutek, úcta, svoboda, rodina.

9. Po skončení hry probíhá diskuse. Žáci odpovídají na otázky:

a) Jak se vám pracovalo ve skupině?

b) Měli všichni členové skupiny stejný či odlišný názor? Proč?

c) Zapište si pro sebe tu věc/hodnotu, která je pro vás důležitá. Svoji volbu zdůvodněte.

10. Žáci čtou potichu část textu, ve kterém si ženy nerozumějí. Jedna mluví česky, druhá romsky. Následně plní úkoly:

a) Převyprávějte situaci.

b) Vzpomeňte si, zda a kde jste zažili obdobnou situaci – například při návštěvě v zahraničí, při rozhovoru s cizincem?

c) Zakreslete epizodu do obrázkové osnovy nebo jako komiks.

d) Jak je pro vás obtížné zvládat cizí jazyk?

11. Žáci čtou text do konce.

a) Hledejte v textu vysvětlení, proč žena utekla z porodnice hned první den, a označte správnou odpověď:

- bála se lékařů
- měla strach o Evičku
- nechutnalo jí jídlo
- bála se o svoje děti, které zůstaly doma
- nezáleželo jí na dítěti
- přála si být s celou rodinou

b) Vytvořte Pětílístek na téma RODINA.

RODINA

2 přídavná jména

3 slovesa

věta se 4 slovy

_____ synonymum, vztahuje se k 1. řádku

12. Žáci vypracují písemné vypravování z poslední části povídky, vytvoří pro něj vlastní název (například Porod, Rodina, Pomoc, Evička...).

a) Žáci vytvoří osnovu příběhu.

b) Dívky vyprávějí děj jako Máňa – dívka, která plakala, nechtěla opustit maminku.

c) Chlapci vyprávějí příběh jako tatínek dětí.

d) Příběh je možné vyprávět jako nezávislý pozorovatel.

e) Příběh žáci napíší do sešitů, využijí přímé řeči, přirovnání, zajímavých výstižných sloves.

13. Následuje autorské čtení napsaného příběhu před třídou. Žáci kladou důraz na mluvený projev, tempo řeči, zaujetí posluchačů vtipným vyprávěním.

14. Provedou záznam do sešitu. Co nového se žáci dozvěděli?

VĚDĚL/A JSEM	DOZVĚDĚL/A JSEM SE

Vlado Oláh

Akáty

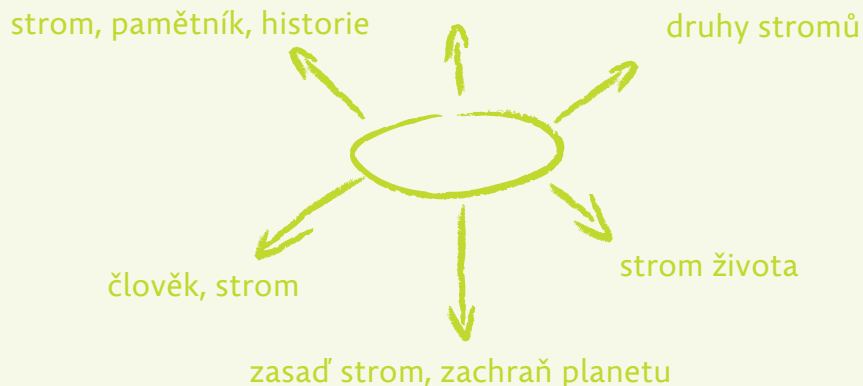
Můj děda Kinik byl skutečný
hospodář. Před domem měli jsme
pole, na něm se sázela kukuřice,
brambory a dýně. Choval prase,
husy, kozu, slepice, psa a kočku.
S dobrotivým srdcem po té černé
zemi kráčel. Každému člověku
dobré činil. Lidé ho měli rádi.
Hrával na basu. Jednoho dne
přinesl z lesa akáty, zavolał na nás,
děti, abychom je šly s ním zasadit.
Řekl: „Už nám Ondava nebude
vymílat kopec a nebude nám pole
ubývat.“ Šel kolem nás jeden
gádžo, Senaj, malíř pokojů.
Dědovi řekl: „Dobře děláš, Jano,
i já si akáty takhle vysadím.“
My jsme rostli a akáty s námi,
ale Ondava už nikdy kopec
nepodmlela. Bratři i já jsme
všichni zestárli, akáty s námi.
V létě z nich sladká vůně vychází.
A když se na ně podívám, před
očima vidím svého dobrého dědečka.

P. S.

Voda si každým rokem odnesla
kousek z políčka. Na jaře. Skoro
každý druhý rok přišla velká voda.
Romům se nestalo nic, ale pole si
řeka odnášela. A ty akáty zpevnily tu zem,
takže pak ji už voda
neodnesla.

*V. Oláh: Le khameskere čhave / Děti slunce, Matice romská 2003
(z romštiny přeložila Lada Viková)*

1. Žáci vytvoří asociační řetězec ze slov. První slovo je STROM.

Cíl:

- Žáci pochopí sílu vzpomínky.
- Naučí se popsat vlastnosti člověka.
- Porozumí příslovím.
- Seznámí se s autorem.

Využití:

- český jazyk
- dějepis
- etická výchova

Pomůcky:

- lístečky s příslovími (aktivita č. 11)

2. Žáci ze svých těl vytvoří sochy – stromy (metoda dramatické výchovy):

a) Podle zadání učitele předvedou kvetoucí třešeň, jabloň se zralými jablky, kaštan na podzim, smrk.

b) Podle vlastní volby předvedou konkrétní strom, ostatní usuzují, o jaký se jedná.

3. Volné psaní na téma CO TĚ NAPADNE, KDYŽ SE ŘEKNE AKÁT?

4. Četba textu ve dvojici s otázkami.

5. Žáci vypíší z textu klíčová slova (např. dědeček, Ondava, akáty).

6. Žáci vymyslí vlastní nadpis.

7. V textu vyhledají místa, kde je neobvyklý slovosled – rytmičovaná próza (před domem měli jsme pole, po té černé zemi kráčel, z nich sladká vůně vychází).

8. Po přečtení textu žáci odpoví na následující otázky:

a) Jaký byl dědeček? Co všechno uměl? Jak se choval k lidem?

b) Ke komu vnuk dědečka přirovnává? Proč?

c) Porovnej, co mají společné, co odlišné.

	DĚDEČEK	AKÁTY
společné		
odlišné		

9. Vysvětli, proč je děda hospodář, najdi úryvek v textu, kterým tvrzení doložíš.

10. Vysvětli přísloví: Sotva povyk vzešel – vzápětí pohasl. (čínské) Kde se hospodaří, tam se dobře daří. (české) Kdo se stydí za svůj jazyk, stydí se i za svou matku. (romské) Prodavač medu mívá kolem brady mračno much. (arabské) Práce šlechtí člověka. (české) Pod košilí je každý nahý. (romské) Bez práce nejsou koláče. (české) Dobré slovo je jako chleba. (romské) Nabílená vrána bílou dlouho nezůstane. (čínské) Jaká práce, taková odměna. (české) Práce kvapná, málo platná. (české) Nejsou děti, není štěstí. (romské) Černé duši nepomůže ani zlatý jazyk. (mongolské) Kdo příliš dá na vítr, nebude sít, kdo hledí na mraky, nebude sklízet. (české) I list padá zpět ke kořenům stromu. (čínské)

11. Skupina žáků si na lístečku vytáhne jedno přísloví, ztvární ho pantomimou, spolužáci poznávají, o které přísloví se jedná. Žáci by se měli dopředu s příslovími seznámit, mohou pro ně být málo známá.

12. Žáci na základě zadání:

a) Vypraví o člověku, kterého si váží. Vysvětlí proč.

b) Vyjádří se k otázce Jaký/á chceš být ty, aby si tě lidé vážili?

13. Žáci budou reflektovat vzpomínání na zemřelé blízké:

a) Kdy vzpomínáme na zemřelé?

b) Proč na ně vzpomínáme?

c) Jak si zemřelé připomínáme?

d) Máte sami některé předměty, které vám někoho připomínají?

e) Připomínáte si v rodině nějakou událost či významný čin související se zemřelým blízkým člověkem?

14. Žák či skupina si vybere jakékoli místo ve svém regionu nebo bydlišti (známé, zcela neznámé, něčím nevšední, zamilované...). Dohledá:

- Historii místa.
- Informace o lidech, kteří v dané lokalitě žili.
- Historiky a legendy o místě (mohou se vázat i k rodině žáka, přátelům apod.).
- Dobové fotografie nebo obrázky a pokusí se vyfotit místo ze stejného úhlu, poté fotografie srovná.

Učitel dá žákům týden času na zjištění a zpracování daných informací. Po týdnu žák či skupina žáků prezentuje práci před třídou. Ze získaných fotografií je možné udělat školní výstavu.

Ceija Stojka

Vzpomínky 2

A proč myslíš, že jsi přežila?

Přežila jsem proto, že mi pomohl Bůh, to je úplně jisté. Víra v Boha pro nás byla velkou posilou, víra, že nespravedlnost jednou skončí a spravedlnost zvítězí. To byla pořád naše naděje. A taky to, že jsme měli vůli k životu, vůli přežít. Brali jsme všechno tak, jak to přicházelo, a snažili se nebýt moc na očích, a bylo jedno, jestli v Osvětimi nebo v Březince nebo v jiném koncentráku, abychom nebyli tolik bití. Jedli jsme, co nám dali a co jsme našli. Neexistuje jediná prázdná skulina, dokonce i z domovní zdi vyrůstá někdy lísteček, pampeliška. Máma pro nás v koncentráku vyhrabávala kořínky, ty jsem jedla. Byly šťavnaté a mléčné, někdy taky hořké, to bylo ještě lepší.

A nějakou dobu nám taky hodně pomáhal bratr Karli. Byl přidělený do kantýny a musel esesákům čistit holínky a přišívat knoflíky. Z kantýny směl občas přinést čaj, silný černý čaj. Byl tam pytel s cukrem, sběračkou ho naházela do konvice, tři čtvrtiny cukru a jen trochu čaje. To nosil domů a my jsme to pili. Cukr dává přece sílu. Dělal to dlouho, dokud ho neobvinili, že ukradl mýdlo. Potom dostal těch pětasedmdesát ran býkovcem.

Ale my děti jsme stejně neměly žádné velké nároky, ani venku ne, nebyly jsme rozmazlené. To nám hodně pomohlo. Odjakživa jsme se s mámou musely starat. Už tenkrát, když jsem prodávala šerík, jsem věděla, že když ho prodám, může máma ráno obstarat mlíko nebo koupit chleba. Dřív mi často říkala: Ty jsi ty, Ceijo, nesmíš být jiná, musíš se snažit, aby sis uchovala to, co ti pánbůh dal, musíš si říkat: já jsem já, co ode mě chceš? – Kdybych to nedělala a seděla jen v koutě, nemohla bych ze svého života nic udělat. Kdybych vždycky jen někam zalezla, kam bych to přivedla? Nejspíš bych zůstala v Osvětimi. Ale takhle jsem vždycky koukala, kde je nějaká brambora, kde můžu něco sehnat, jestli v některé kóji někdo neumřel a nezůstal u něj ještě kousek chleba. Ten jsem si vzala, on už ho nepotřeboval a nezlobil by se na mě. Kdyby mi máma neřekla, ty jsi ty, tak bych si vůbec netroufla.

C. Stojka: Žijeme ve skrytu, Argo 2008

(Úryvek z rozhovoru Nesmíš být jiná s Karin Berger. Z němčiny přeložila Jana Zoubková.)

1. Učitel položí žákům otázku, zda si vzpomenou na hračku, kterou měli v dětství nejraději, a na hru, kterou hrávali nejčastěji. Volná beseda k tématu.
2. Žáci doplní tabulku a poté odpoví na otázku: Jak se mění hračky s dobou? Následuje diskuse.

Cíl:

- Informace o dětských hrách.
- Četba textu s otázkami.
- Interpretace textu.
- Seznámení s autorkou.

Využití:

- český jazyk
- dějepis
- etická výchova
- občanská výchova
- rodinná výchova

Pomůcky:

- tabulka (aktivita č. 2)
- tři rozstříhané obrazy Ceiji Stojky (aktivita č. 3)

Moje dětské hračky.	
S čím si teď hraji.	
S kým si hraji.	
Kde si hraji.	
Hračky mých rodičů.	
Hračky mých prarodičů.	

3. Učitel rozdělí třídu do tří skupin (metoda puzzle), připraví tři rozstříhané obrazy Ceiji Stojky, použije jak ty s květinovými motivy, tak obrazy z koncentračních táborů (dostupné v knize C. Stojka: *Žijeme ve skrytu*, Argo 2008, nebo v elektronické verzi na vyhledávači www.google.com, v sekci obrázky po zadání hesla Ceija Stojka).

a) Každá ze skupin pracuje s jiným textem vzpomínkových vyprávění Ceiji Stojky na dětství z knihy *Žijeme ve skrytu*: „Moji rodiče především ...“; „Táta sedával uprostřed ...“; „Když máma vařila ...“ Nejprve každý žák sám doplní následující tabulku (z textu vybere dvě konkrétní vzpomínky, ke kterým se vyjádří).

Moment / věc / prostředí, na který Stojka vzpomíná	Konkrétní vzpomínka Stojky	Moje zážitky vztahující se ke stejnému momentu/prostředí/věci

b) Následuje debata ve skupině:

- Který moment si kdo vybral?

Text č. 1

„Moji rodiče především velice milovali své děti, nebyli bohatí. Museli se snažit, aby mělo šest dětí co jíst, aby měly co na sebe, aby bylo postaráno o koně. Jejich trpělivost s námi byla obdivuhodná, zvláště když si uvědomíme, že nás vychovávali na tak malém prostoru a kvůli nám se leccého museli vzdát. Kino a podobné věci moje máma vůbec neznala. Občas se stalo, že v nějaké vsi pořádali bál, krojový nebo hasičský, no dobře, tak ji táta vzal s sebou.

My děti jsme také nebyly nijak náročné. Co se například šatů týká, máma mi většinou upravila starou sukni po sobě nebo po babičce, sama mi z ní ušila krásnou sukni, dole s volánem, a k tomu blůzičku. Někdy jsme od lidí dostali nějaké šatstvo, od ostatních lidí. Ale většinu šatů nám šily máma a babička. A boty nám šil táta, byl moc šikovný. I ze starých bot dokázal dělat nové. Vůbec si nás v tomhle ohledu hodně hleděl. Dokonce nám později sám ušil i podvazkové pásy. Byli jsme už ve Vídni, bylo mi sedm a táta zašel se mnou a mým bratříčkem Ossim do obchodu, koupil široké růžové pásy a knoflíky, z toho nám je ušil. Byla jsem hrozně pyšná, že mám podvazkový pás. Dospělé ženy měly mnohem krásnější, ale pro mě jako dítě to byla úplná pohádka.“

C. Stojka: Žijeme ve skrytu, Argo 2008 (z němčiny přeložila Jana Zoubková)

Text č. 2

„Táta sedával uprostřed, a když přinesl něco k jídlu nebo nějaké překvapení, každé dítě něco dostalo, aby nebyl nikdo smutný. Sedávali jsme všichni pohromadě a máma nevěděla, komu má dřív nandat jídlo, tomu nebo tomu. My děti jsme spolu vycházely docela harmonicky a s rodiči taky. Máma byla veselá, byla to ještě mladá ženská. Ráno, když vstala a rozplétala si copy, hned začala zpívat. Učesala se a zpívala dál. Ale nejlíp ze všech uměla zpívat moje sestra Mici, škoda, že neměla možnost si hlas vyškolit, byla to úžasná zpěvačka. Ještě dneska se všichni scházíme, například o Vánocích nebo Velikonocích, tyhle svátky Romové velmi slaví. Celá rodina se sejde u hostitelky. Ta udělá *bokoli*, cikánský chleba, uvaří *šach*, cikánské zelí, a všechno možné další, pečení, slepici, řízky, vepřové. Muži se postarají o pití, všichni mladí přinesou nějaký dárek, někdo deset láhví piva, jiný pět láhví vína, ten zas udělá bowli, a tak se prostře veliký stůl. Někdo dá znamení a už se pronáší proslov. Vzpomíná se i na ty, co už nejsou mezi námi, a že jsme prožili zase další rok. Někdo zanotuje, někdo začne tancovat, a tak se to pomalu stupňuje.“

C. Stojka: Žijeme ve skrytu, Argo 2008 (z němčiny přeložila Jana Zoubková)

Text č. 3

„Když máma vařila, my děti jsme byly na lukách. Tak jsem se naučila spoustu věcí, které se mi později hodily. Děti už takové jsou, že si pořád strkají něco do pusy, tak jsem brzo ochutnala poprvé i šťovík a taky divoký česnek. No a zjara na poli mladé obilí, a když procházíš mezi klasy, najdeš dobrý salát, divoký salát, úplně malinký, má fantastickou chuť.

Když jely pohromadě tři čtyři vozy a nějaká máma byla nemocná, a tak nemohla nic dělat, zaskočila za ni jiná a uvařila. Večer dala každá máma děti spát a pak se všichni dospělí sešli u té rodiny, která neměla děti. Tam si povídali nebo hráli karty, vyprávěli si staré příběhy, historky o svých dědech a pradědech. A někdy si taky šíleně vymýšleli, vylhali a vybájili si nějakou historku tak, aby byla pořádně šokující. My děti nechtěly spát a chodily jsme poslouchat. Díky tomu jsem taky leccos zažila. Vždycky jsem se držela táty a máma říkala, nech ji, jen ať si tady chvíli posedí.“

C. Stojka: Žijeme ve skrytu, Argo 2008 (z němčiny přeložila Jana Zoubková)

¹ Více o osudech Romů za 2. světové války na stranách 48–49 historické části.

4. Žáci čtou vzpomínku Ceiji Stojky začínající slovy: „Přežila jsem proto...“
 - a) Čtou potichu text, při čtení na lístek zaznamenají otázku, která je napadne při čtení.
 - b) Po přečtení textu jdou hledat odpovědi na svoje otázky, vyhledávají v knihách a na internetu.
 - c) Se závěry hledání seznámí ostatní spolužáci.
 - d) Následuje diskuse řízená učitelem, který podle potřeby doplňuje nezodpovězené otázky.¹
5. Učitel podle situace ve třídě zváží, zda zařadí následující aktivitu. Žáci se zamyslí a zkusí si vybavit moment ze svého života, který byl pro ně těžký a nutil je chovat se více dospěle, kdy se museli potýkat s něčím nepříjemným, rozhodnout danou situaci a nést za ni odpovědnost.
6. Žáci interpretují text formou zápisu do deníku v roli bratra, maminky, Ceiji. Text napíší nanečisto, čtou si ho nejdříve ve dvojicích, poté si navzájem řeknou připomínky, text opraví a potom přepisují načisto.
7. Žáci se seznámí s autorkou, jejím medailonem.
 - a) Reflektují přečtené texty autorčina osudu.
 - b) Odpoví, do které části autorčina života by umístili následující větu? K čemu se asi vztahuje? „Ten okamžik, kdy byl táta doma a přijelo to auto, ten bych proklela.“
 - c) Odpověď je možné si ověřit na následujícím úryvku z autorčina vyprávění:

„Jednoho dne si pro našeho tátu Karla Wackara Horvatha přišlo k nám na dvůr gestapo. Gestapáci přijeli v malém autě a tátu nacpali dovnitř. My děti jsme stály a brečely, že odvázejí tátu. Ještě jednou nám zamával, potom auto odjelo. Bylo to v roce 1941 a z toho dne mám na tátu poslední vzpomínku. Nikdy jsme ho už neviděli. A nám dětem teď zakázali chodit do školy. Gestapo postavilo kolem dokola našeho dřevěného domku španělskou mříž a zakázali nám, abychom chodili za ni. A tak jsme Osvětim pocítili už na svobodě.“

C. Stojka: Žijeme ve skrytu, Argo 2008 (z němčiny přeložila Jana Zoubková)

8. Zpracované texty s autorčíným příběhem půjdou žáci vyprávět spolužákům z dalších ročníků.
9. Učitel může alternativně pracovat s tématem víry, přítomným v autorčině textu. Klade žákům problémové otázky:
 - Jak chápete slovo víra?
 - Co pro vás znamená víra, duchovno?
 - Jak rozumíte pojmu zateizovaná společnost?
 - Proč se o naší republice říká, že jsme z velké části ateistickou společností?

Romská lidová pohádka

Co povídá ten pták?

Můj sladký, požehnaný, jeden kovář šel se svou ženou do města. Šli pěšky, ne, dřív autobusy nejezdily jako dnes, a lid chodil pěšky. Slunce pálilo, do města bylo ještě daleko, muž povídá: „Pojď, ženo, sedneme si na chvíli a trochu si odpočineme.“

Dobrá. Posadili se pod strom. Najednou se ozvalo něco jako zpěv. Muž se podívá nahoru – a až nahoře v koruně stromu seděl veliký pták a zpíval.

„Poslouchej, ženo, jak ten pták zpívá! Jen si poslechni, co povídá: Měch, kleště, kladivo! Měch, kleště, kladivo!“

Žena poslouchá, poslouchá. „Ale kdepak, člověče! Víš, co ten pták říká? Nůž, mísa, hrnec!“

„Ženo má, jsi hluchá! Pořád jen se točíš v kuchyni, děláš s nádobím, a myslíš si, že takový vznešený pták bude mluvit o hrncích jako ty?“

„Muži můj, to ty nedoslýcháš! Od rána do večera tlučeš do kovadliny, a zkrátka jsi ohluhl.“

Tak se dohadovali a dohadovali a pták pořád seděl nahoře v koruně stromu a křičel.

Tou cestou šli také dva muzikanti, otec se synem, otec housle pod paždí, syn nesl kytaru. Vzájemně se pozdravili, kam jdeš, kam jdeš? A kovář povídá: „Poslouchejte, strejčku, vy jste hudebník, vy máte dobrý sluch – co to povídá ten pták nad náma?“

Starý poslouchá, poslouchá a pak povídá: „Zahraj mi mou písničku, zahraj mi mou písničku!“

„Promiň, tati, nezlob se, ale ten pták říká: Je ta kytara tvoje? Je ta kytara tvoje?“ Kluk si vypůjčil kytaru od kamaráda, který nebyl doma, a teď si dělá výčitky, co kamarád řekne, až se vrátí a uvidí – kytara nikde.

Šel tamtudy farář. Kovář povídá: „Lidi, zeptáme se faráře. Farař je učený člověk, ten nám to vysvětlí.“

Farař přijde, Romové ho pěkně pozdravili, jak se sluší a patří: „Pochválen buď Ježíš Kristus.“

„Až na věky,“ odpověděl farář.

„Faraři,“ povídá kovář, „vy jste studovaný člověk, hele, poslouchejte, co povídá ten pták.“

Farař poslouchal, poslouchal, oči obrácené k nebi, a pak zazpíval silným hlasem: „Držte se křesťanské víry!“

Tak dlouho se přeli, až pták uletěl.

Každý soudí podle své zkušenosti. Každý hledí na svět svými očima. Každý ví své. Každý věří svému.

A co tedy říkal ten pták? Kdo ví. Jenom Bůh a ten, kdo rozumí ptačí řeči.

M. Hübschmannová: Hin man ajsi čhaj, so... Romské hádanky, Fortuna 2003

1. Učitel pustí žákům zvuky ptáků. Teprve potom se jich zeptá, co slyšeli za zvuky. Rozeznají jednotlivé ptáky?

2. Žáci prostudují odborný text. Na jeho základě zjistí, kde a jak se tvoří ptačí hlas.

3. Žáci vyberou správnou odpověď na otázku: Jak se jmenuje odborník na ptactvo?

a) ornitolog

b) ptákolog

c) birdolog

Cíl:

- Získání informací z odborného textu.
- Interpretace příběhu a její zdůvodnění.
- Hledání hlavní myšlenky.

Využití:

- český jazyk

„Lidé a ostatní savci vydávají zvuky pomocí hlasivek, vazivového orgánu umístěného v hrtanu. Hlasový orgán ptáků leží hlouběji, v místě, kde se průdušnice větví na průdušky. U zpěvných ptáků tomuto místu říkáme syrinx. Na zvuk ptačího hlasu má také vliv stavba a velikost těla.

Ptáci dovedou rozlišovat tóny, které následují velice rychle po sobě. To, co my lidé vnímáme při poslouchání ptačího zpěvu jako jediný zvuk, může být ve skutečnosti až deset tónů, které následují rychle jeden za druhým. Zdá se, že ptačí zpěv v sobě nese daleko víc informací, než zachytí lidské ucho.

Hlasové projevy jsou nejdůležitější formou komunikace pro mnoho druhů ptáků. Velice důležitou roli hraje hlas v lesích, kde není možné udržovat optický kontakt. Pouze během období námluv můžeme slyšet vlastní ptačí zpěv. Tento zpěv vymezuje hranice teritoria a má zaujmout samičku. Při námluvách zpívá pouze sameček. Samička zpívá, pokud se podílí na obhajování teritoria.“

(Zdroj: www.chovatelka.cz)

Pomůcky:

- odborný text pro žáky (aktivita č. 2)
- tabulka (aktivita č. 6)

4. Žáci pracují s textem Co povídá ten pták.

a) Tiché čtení.

b) Žáci přečtou text v rolích postavy příběhu.

c) Následně zodpoví otázky:

- Kdo je autor? (poznámka pro učitele: lidová pohádka)
- Jaká je hlavní myšlenka příběhu?
- Jak by se dala pojmenovat závěrečná moudrost?

5. Žáci interpretují příběh, zdůvodní jednotlivé odpovědi. Čím byly podmíněny?

6. Žáci doplní do tabulky, co by slyšeli v ptačí řeči. Mohou využít nabídnuté osoby, případně si je mohou sami doplnit.

ŘIDIČ AUTOBUSU	
KADEŘNICE	
UČITEL	
RODIČ	
LÉKAŘ	
ŽÁK	
.....	

7. Žáci ve skupinách na základě textu přehrají diskusi pod stromem. Povolání si zvolí sami.

8. Žáci hledají specifika žánru pohádky:

a) Kdo je oslovený v první větě: „Můj sladký, požehnaný“ (Pozn. pro učitele: Bůh)
b) Žáci podtrhnou další formulace v textu, které jsou podle nich typické pro žánr pohádky.

c) Doplní další, které znají z četby českých pohádek. U každé z nich uvedou, o jakou formulaci jde (úvod, závěr, zaklínadlo, pozdrav, výhrůžka...)

d) Žáci zkusí napsat svoji pohádku – předem si rozmyslí:

- Prostředí, kam ji zasadí.
- Hlavní postavy/hrdiny: mají nějaké zvláštní nadání, vlastnosti, zkušenost?
- Úkol/problém či protivník, se kterým se musí hrdina utkat.
- Kdo a jací budou hrdinovi pomocníci.
- Formulace, které chtějí použít.

9. Žáci si pozorně přečtou níže uvedená přísloví a odpovídají na otázky:

a) Souvisejí následující přísloví s obsahem textu? Jak?

- Podle peří poznáš ptáka, podle řečí nezdrováka.
- Kolik řečí znáš, tolikrát jsi člověkem.
- Tichá voda břehy mele.

b) Podle času i zkušeností je možné přísloví ztvárnit pantomimou, přihlížející budou hádat, které přísloví skupina předvádí.

c) Žáci poznávají přísloví převedená do tzv. vědecké řeči. Například:

- Kdo neodolá pokušení podlehnout touze nechat dřímat svoji vlastní energii, bývá zahrnut chlorofylem.
- Vzdálenost bodu A, což je místo, kde končí puze gravitační silou malvice od bodu B, což je místo na kolmici od bodu započetí její dráhy, je limitována.

d) Žáci převádí „do vědecké řeči“ obdobným způsobem přísloví a nechávají je hádat spolužákům.

10. Skupiny v následující soutěži mají za úkol v časovém limitu napsat co nejvíce názvů pohádek či příběhů, kde se člověk dorozumíval se zvířaty (Zlatovláska, Arabela apod.) Vyhrává skupina s největším počtem pohádek.

11. Žáci besedují a diskutují o zvířecích mazlíčcích:

- a) Jak se s nimi dorozumíváme?
- b) Rozumíme si navzájem?
- c) Proč se říká „domácí mazlíček“?

12. Třída se rozdělí do dvou skupin. Skupiny se budou mezi sebou dorozumívat zástupnou řečí či gesty. Sdělují si informace, které jsou velmi závažné, například hodinu a místo schůzky, pozvání do divadla apod. (informace si vymýšlí skupiny). Záleží naprosto na žácích, jak se budou dorozumívat. Důležité je pochopení informace a odpověď na ni. Učitel jen připomene důležitou roli mimiky, gest, pohybu těla apod.

8

Aktiviti

Ilona Ferková

Půjčka

Nedaleko Plzně je jedna vesnice a v ní žije spousta Romů. Bydlela tam taky jedna Romka, které se říkalo Kali. Jednou jela Kali na nákup do Plzně a tam se od Romů dozvěděla, že na poště dávají půjčky. Když se vrátila domů, hned běžela za Margitou:

„Margit, kdybys věděla, jak si ti Romové v Plzni žijou! Topí se v penězích a utrácí je za hlouposti.“

„Nepovídej, a odkud mají tolik peněz?“ ptá se Margita.

„Odkud? Nejsou takoví zabeďněnci jako my tady, co o ničem nevíme. Na poštách prý půjčují peníze. Vědělas o tom? No vidíš! Nic na tom není, zaplatíš jim dvě stovky a za týden ti pošlou šeky a můžeš si vybrat až dvacet tisíc. A jestli mi nevěříš,“ pokračuje Kali, „klidně se jdi zeptat Romů z Plzně ... Tak co, Margito, neseď, jdem.“

A zařídily se tak, jak Kali slyšela. Za týden jim opravdu přišly šeky.

„Margit, už mi to poslali, co tobě?“ ptá se Kali.

„Jo jo, mně taky, ale Kali, řekni mi, když si ty peníze vezmu, jak to potom zaplatím? Vždyť je to hromada peněz a já mám jenom důchod.“

„Neboj se, poplatíš to, jak budeš moct. Jednou jim pošleš tři stovky, pak zas pět a takhle jim to pomalu postupně splatíš, buď v klidu.“

„No dobře, tak pojď, jedem,“ povídá Margita.

Jely do Plzně a každá si vyzvedla dvacet tisíc. Kali byla celá šťastím pryč, že jí za její dvě stovky dali tolik peněz. A ani nepotřebovala ručitele.

Přišla domů a tancovala kolem muže: „Zlato, dneska ti uvařím báječnou večeři, koupím ti lahvinku a ještě i ty ameriky, cigarety – jak se jim říká, barboroky, nebo jak?“

„Počkej, brzdi,“ povídá na to její muž, „nejdřív mi pověz, kdes na to všechno vzala peníze?“

A tak mu pověděla, jak to udělala. Hned se začal chytat za hlavu: „Já jsem si fakt vzal tu nejblbější ženskou, co jsem mohl! Víš, cos udělala? Ty jsi snad vážně blbá. Vždyť tě za to můžou zavřít. Pročs mi neřekla, že chceš něco takovýho udělat? Já o těch poštách dávno vím, ale schválně jsem ti to neřekl, bylo mi jasné, jak to dopadne. A ty se necháš takhle oblnout. To máme na kontě tolik, že sis šla vybrat? Vždyť to je podvod! Vědělas, že tam žádné peníze nemáš, a vybrala sis takovej balík!“ Vzteky jí dal takovou facku, až Kali upadla.

„Kohos do toho ještě namočila, co?“ hned se jí ptá.

„Jenom Margitu, taky si vzala dvacet tisíc.“

„Tak tys do toho zatáhla ještě i starou Margitu? Já se z tebe zblázním. No však až se to dozvědí její děti, tak ti taky přijdou říct svoje a dobře udělaj. Teď mě dobře poslouchej. Hned zítra vezmeš ty bílý papíry, co je na nich napsáno vklad, a všechny ty peníze pošleš nazpátek. Rozumělas? Až přijdu z práce domů, nechci tu z těch peněz vidět už ani korunu.“

„Dobře, jak chceš,“ povídá uplakaná Kaři. „Jen by mě zajímalo jak to, že plzeňský Romové si ty peníze taky vzali a nic se jim nestalo. Co? Ty se prostě jen pořád všeho bojíš, Feri.“

„Tak ty nepřestaneš, Kaři? Já už fakt nevím, co ti na to mám říct. Mluvím snad čínsky? Žádný peníze na poště nemáme, a žádný půjčky tam nedávají. Mohla by sis ji vzít, jen kdybych si nechal pravidelně strhávat z výplaty deset tisíc a měl bych to u nich uložený. Pak by sis tam mohla chodit vybírat. Ale sama víš moc dobře, že tolik nevydělám. Takže nic takovýho udělat nemůžeš.“

Kaři se dívá na svoje peníze. Přišlo jí líto posílat zase všechno nazpátek, ale strach z muže byl silnější.

„A já teď jdu za Margitou, jen doufám, že to všechno už nerozdala dětem! Koukej ty peníze někam uklidit, já jsem hned zpátky,“ řekl Feri, ještě celý rozzlobený.

„Margit, jsi doma?“

„Ano, jen pojď dál, Feri,“ ozývá se zevnitř.

„Tak co, už jste si něco pořídili? Můžu ti říct, že máš moc chytrou ženu. Kdo by to byl řekl, že mi někdo dá peníze, mně důchodkyni, a bez ručitele.“

„Margito, poslouvej dobře, co ti teď řeknu. Ty peníze nejsou tvoje! Musíš je vrátit, jinak ti budou každý měsíc narůstat takový úroky, že je nikdy nesplatíš. A ještě by tě mohli zavřít, že jsi je podvedla. Rozumíš, co ti říkám?“

Kouká na něj s otevřenou pusou: „No to mi ta tvoje Kaři opravdu bezvadně poradila. Že seš tu ty, tak se budu držet, jinak bych si nebrala servítky. A já blbá jsem ji poslechla! Vidíš to, Feri? Jak jsem stará, tak jsem hloupá. To jsem si to hezky zavařila. Ještě mě na starý kolena zavřou.“

„Neboj, když to hned zítra pošleš zpátky, tak se ti nic nestane, jen jestli ty peníze ještě všechny máš.“

„Jo, mám, ještě jsem je neutratila.“

„Tak to je hlavní,“ ulevilo se Ferimu.

Druhý den se Margita s Kaři zase sešly na poště a všechny peníze poslaly zpět. Nikdo se jich na víc neptal, a tak odešly.

„Tak mi zase někdy přijď povídat, jak si žijou Romové v Plzni a jak nevědí, co s penězma,“ směje se Margita.

„Celá vesnice se nám teď bude smát, jak jsme si půjčily dvacet tisíc na jeden den,“ smála se Kaři na celé kolo.

Gádžové, kteří je míjeli, jenom kroutili hlavou: „Ta Romka se asi zbláznila.“

„Margit, jeď domů, já se ještě stavím k Mancí. A tomu mýmu vyříd, že přijdu až k večeru.“

„Jak chceš, Kaři, tak já jdu,“ otočila se Margita a vydala se na nádraží.

„Mancí, potřebovala bych s tebou mluvit, mohla bych se stavit?“ říká Kaři do sluchátka.

„Kde jsi? To víš, že jo, ráda tě uvidím, jen přijď.“

Kaři zavěsila a pospíchala k Mancí.

„Co se stalo?“ ptá se Mancí hned ve dveřích.

„Ale nic, jen jsem našťvaná na toho svýho, jak je ze všeho dopředu podělanej. Mancí, teď jsem držela

v ruce dvacet tisíc a musela jsem je poslat nazpátek,“ vyprávěla rozzlobená Kaľi a sedla si na židli. „Počkej, řekni mi *savoro* od začátku, *so pes* stalo. Povídej, já zatím udělám kafe,“ říká Mancí. „Jaj, Mancí, prosím tě, nemluv takhle, napůl romsky, napůl česky. Víš, že já nemám ráda, když...“ „To je dobrý,“ ozývá se z vedlejšího pokoje, „tak už hlavně *vaker*.“

A tak jí Kaľi řekla, co udělala a co jí na to řekl muž.

„A tys ty *love* fakt vrátila *pale*? Ty si pako: já bych je nedala ani náhodou. Já ti řeknu, že tvůj starej je *dilino*, a velkej. *Dikh*, my jak žijeme. A z čeho? Jen z kšeftů. Však *dikh*, v jaký žiješ díře. A když sis mohla trochu polepšit, tak to zkazí ten *tiro* blbec poctivej. Vykašli se na něj, *čhaje*, a pojď bydlet k nám do Plzně. Že máš dítě? No a co? Buď ráda, že jich nemáš víc, protože byste u toho tvýho všichni pochtípali hlady. Naši chlapi jsou všichni *bare* kšeftaři, ti umí vydělat velký *love*.“

„Mancí,“ skočila jí do řeči Kaľi, „pověz mi jedno, ty už fakt neumíš mluvit normálně romsky, nebo co?“

„Umím, neumím, ze mě už to takhle jde samo, protože tady takhle mluví všichni.“

„A to mluvíš takhle půl napůl i s děckama?“

„Hele, obrať list, přišla sis pro radu nebo ne? *Dikh*, tady si *Roma tiž* vzali půjčky, a ne jednou. Vzal si chlap, ženská, děti a *khere* se jim sešlo kolem osumdesát tisíc. Nikdo z nich nedělá a nikdo se ničeho nebojí. Co se jim může stát? Však jim ta bába *pre pošta* nemusela nic dávat. Její chyba. Měla si ověřit, jestli mají *love* na kontě, ne, vole.“

Kaľi už neposlouchala, nechala Mancí vykládat tou její hantýrkou, chlubit se, že má všechno, a co dělá její muž, jak mu jdou obchody a jak se jim daří. Myslela na svého muže. Kdyby ji neměl rád a nebál se o ni, klidně by si ty peníze doma nechal, klidně by řekl – je mi fuk, co se stane, ať si tě zavrou. Můj muž není podělanej. Je poctivej a taky chce poctivě žít.

„Kaľi, Kaľi, ty mě vůbec neposloucháš! Tak já tě zdokonaluju a ty jsi v duchu *varekaj* úplně *avrether*. Co po mně vlastně chceš?“

„Už nic, Mancí, teprve teď mi došlo, jakého mám muže. Ty máš všechno, jsi bohatá, ale já jsem bohatší. A víš proč? Peníze nejsou všechno. Vy tady nejste ani Romové, ani gádžové. Kazíte náš jazyk. A myslíte si, bůhvíjak mluvíte. A ještě ti něco řeknu: já sice žiju v té díře, jak říkáš, ale všichni si tam rozumíme, protože tam všichni mluvíme stejným jazykem a ne takovou hantýrkou jako vy tady. Jsi, Mancí, možná bohatá, ale nejsi šťastná. Každý den se klepeš, jestli se ti vrátí muž z práce, nebo ne. Žiješ ve strachu. Já se ale bát nemusím, vím, že můj muž se z práce domů každý den vrátí. Ten *tiro* – abych ti to řekla, tak jak to říkáš ty – je totiž pořád jednou nohou v kriminále. Fuj, to je hrozná řeč,“ odplivla si Kaľi, otevřela dveře a vyběhla ven.

Teď už skoro litovala, že nejela hned s Margitou, domů, za mužem. Už se na něj nezlobila. „Měl pravdu, když mi jednu vrazil. Taková blbost!“ Rozeběhla se na nádraží, aby byla co nejdřív doma, u muže a u svých Romů, kteří ještě nerezignovali na svůj jazyk.

*Čalo vodi / Sytá duše, Muzeum romské kultury 2007
(z romštiny přeložila Helena Sadílková)*

Cíl:

- Pochopit princip půjček.
- Rozbor chování a jednání postav.
- Zaznamenat pronikání cizích slov do jazyka.
- Seznámení s autorkou.

Využití:

- český jazyk
- etická výchova
- rodinná výchova

Pomůcky:

- rozstříhané slovo na písmena (aktivita č. 1)
- tabulka (aktivita č. 3)

1. Hledání tématu hodiny. Učitel rozstříhá slovo **půjčka** na jednotlivá písmena a ta rozmístí po třídě. Žáci mají za úkol písmena najít, přečíst si je, nechat na místě pro další a postupně skládat klíčové slovo. V další aktivitě se pokračuje až poté, co někdo dané slovo složí.

2. Řízená diskuse na téma PŮJČKA:

- Co si lidé nejčastěji půjčují a proč?
- Jaké výhody a nevýhody půjčka má?
- Je někdy výhodné využít půjčky? Za jakých okolností a podmínek?
- Půjčili si něco žáci? Co to bylo? Jak řešili vrácení půjčky?

3. Samostatná práce.

- Četba textu, při čtení žáci provádí zápis do tabulky.
- Učitel vede diskusi o chování žen na základě vyplněné tabulky.
- Co bylo příčinou jednání Kaři a Margit? Hledání argumentů.

Chování a jednání Kaři	Posouzení jednání správné + nesprávné - neumím se rozhodnout ?	Zdůvodnění
1. Kaři jede na nákup do Plzně		
2. Běžela za Margitou		
3. Přesvědčovala Margit k vypůjčení peněz na poště		
...		

Poznámka pro učitele:

Žáci sami přemýšlí, hledají důvody a argumenty – Margit potřebovala nutně peníze. Nečestnost. Kaři byla nezkušená, nevzdělaná. Nezaměstnanost Feriho atd.

4. Žáci čtou rozhovor Mancí a Kaří od věty: „Mancí, potřebovala bych s tebou mluvit...“ po větu: „Měla si ověřit, jestli mají love, ne, vole.“ Následuje rozbor textu:

- a) Reprodukce rozhovoru mezi ženami.
- b) Žáci vyhledají romská slova, podle kontextu hledají synonymní české výrazy.
- c) Jak zdůvodňuje Mancí, že do rodného romského jazyka vkládá slova česká i převzatá?
- d) Co si myslí Kaří o současném životě Mancí?
- e) Žáci najdou v textu věty, ve kterých jasně zazní názor Kaří.¹
- f) Rozhovor dvou žen je možné zahrát jako etudu.
- g) Žáci uvedou příklady, jak do češtiny pronikají slova z cizích jazyků. Učitel může navést žáky na:
 - lexikální přejímky (lídr, manažer, tým, supermarket, outlet apod.)
 - kalky (vezmu autobus, apod.)

5. Řízená diskuse učitelem na téma ŠPATNÁ ZKUŠENOST, CHYBA V ŽIVOTĚ. Žáci se zamyslí nad chybou či špatnou zkušeností, kterou zažili, co pro ně znamenala, jak je ovlivnila, zda se z ní poučili apod.

6. Test finančních znalostí:

ANO

NE

- a) Utratím víc peněz, než je moje kapesné.
- b) Pravidelně si půjčuji peníze.
- c) Na poště mohu uložit peníze.
- d) Hypotéka je léčba-terapie koňmi.
- e) Úvěr je koupě na dluh.

Slova, kterým žáci nerozumí, najdou ve slovníku.

7. Učitel seznámí žáky s autorkou. Podle času může třídu rozdělit do skupin a žáci budou sami hledat informace na internetu. Učitel nalezené informace pouze doplní.

¹ Více o politice asimilace vůči Romům v komunistickém Československu na stranách 49–50 historické části.

Margita Reiznerová

Čistota

Čistota v životě
a v srdci láska,
o zvíře pečovat,
člověku úctu dát,
milovat Zemi,
před stromem pokleknout
a líbat listí...

(Praha 1990)

M. Reiznerová: *Suno / Sen, Triáda 2000*
(z romštiny přeložila Milena Hübschmannová)

Cíl:

- Poznat lidské hodnoty.
- Porozumění básni.
- Přednes.
- Seznámení s autorkou.

Využití:

- český jazyk
- etická výchova
- občanská výchova

Pomůcky:

- myšlenková mapa
- (aktivita č. 2, 5)

1. Žáci na přímce postojů vyjádří svůj postoj k následujícím či jiným výrookům, které učitel předčítá:

- Vážím si lidí, kteří mluví vždy pravdu.
- Pochopím lež.
- Milosrdná lež je nutná.
- Lidé, kteří mají hodně peněz, jsou šťastní.
- Nejdůležitější v životě je zdraví.
- Šťastní lidé se smějí.

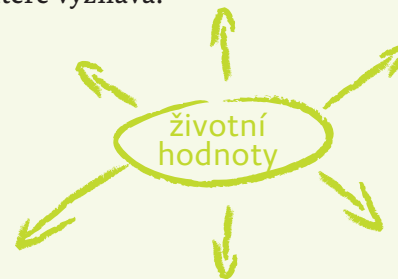
ano, souhlasím

nevím

ne, nesouhlasím

2. Žák zaznamená hodnoty v životě člověka, které vyznává:

3. Četba básně:
 - a) polohlasem
 - b) nahlas, přednes
4. Žáci se zamyslí a zdůvodní, proč ve slově **Země** autorka zvolila velké písmeno. Jako vodítko lze použít autorčin úryvek ze sbírky *Kale ruži*, uvedený v závěru medailonu na straně 55 literární části.
5. Žáci doplní do myšlenkové mapy lidské hodnoty, které se vyskytly v básni. Řízená diskuse.
6. Učitel vede se žáky rozhovor na témata:
 - a) péče o zvíře jako hodnota
 - b) vztah člověka a zvířete
 - c) chov zvířat v domácím, hospodářském prostředí a prostředí zoologické zahrady
 - d) zvíře a svoboda
 - e) zvíře jako majetek
 - f) význam zvířete pro člověka (rodina, starý člověk, dítě)
 - g) zvíře jako terapeutický prvek.
7. Učitel upozorní žáky na datum vzniku básně a na změny, které probíhaly v celé společnosti na všech úrovních, především se zaměří na změnu vztahu člověka k přírodě. Učitel reaguje na žáky a s jejich pomocí srovnává dobu před rokem 1989 se současností.
8. Lze usoudit, jaký je autor básně? Jaké lidské hodnoty vyznává?
9. Četba medailonu, srovnání života autorky s myšlenkami v básni.

Margita Reiznerová

Chudá píseň

Jednou mě a mou sestru zastihla noc v jakési malé vesničce. Na cestě jsme uviděly romského chlapce. Povídáme, aby nám ukázal, kde tu bydlí Romové. Chlapec nás zavedl k jedné ženě. Zaradovaly jsme se, protože jsme ji znaly.

„Margit, Helen, co tu děláte?“ zlíbala nás, jako by to byla naše sestra.

Řekly jsme, že cestujeme dál, ale že nám ujel vlak. Hledáme, kde přespát.

„Budete spát u mě! Jsem ráda, že vás vidím. Musíte mít hlad! A já nemám, co bych vám dala. Zejtra něco seženu.“ Styděla se, že nám nemá co dát.

„Haňo, nedělej si starosti, my jedly.“ Nebyla to pravda, měly jsme hlad.

Připravila nám místo na spaní. Děti uložila na zem, nás na postel. Ze všech koutů koukala nouze. Sestra usnula, já si s Haňou ještě povídala. Vyptávala jsem se, jak žije. Měla těžký život. Byla sama se čtyřma dětma, muž ji nechal.

„Ještě že tu mám příbuzné, aspoň trochu mi pomůžou. Romové jsou tu na tom špatně. Není práce.“ Byla by povídala dál, ale viděla, že se mi klíží oči, a tak mi dala dobrou noc.

Připadalo mi, že jsem ve snu. Slyším tak nádherné, žalostné písně, až se mi srdce sevřelo. Někdo mě budí. Sestra. „Vstávej, poslouchej, jak krásně zpívají!“

Oblékla jsem se a potichu jsme pootevřely dveře do přední jizby. Místnost byla plná Romů. Zpívali. Na tvářích jim bylo vidět, jak jsou chudí. Uviděli nás, zastyděli se, povídáme, že zpívají krásně, jen ať se nestydí a zpívají dál. Prohlíželi si nás, ptali se, odkud jsme. Haňa řekla, že nás zná a že jsme z panského rodu. Přicházeli další Romové, posedali si, kam se dalo, nebo zůstali stát.

Haňa povídá: „Počkejte, jsem tu hned.“

A Romové začali zase zpívat a hrát. Poslouchaly jsme se slzami v očích.

Haňa se vrátila, sehnala někde chleba a kus masa. Děti uviděly chleba a v okamžiku byl pryč. Haňa uvařila maso a dala je na stůl. Pobízela nás, abychom jedly. V životě nezapomenu na oči těch Romů, jak se dívali na jídlo. Povídám, nebudou-li jíst oni, my že taky jíst nebudeme. Jeden dva přistoupili ke stolu, a pak to nevydrželi ani ostatní, přišli a jedli. Sestra a já jsme si vzaly každá dvě sousta, ostatní jsme jim nechaly.

Najedli se a spustili veselejší písničky. Najednou se jedna žena dala do zpěvu a zpívala, že všichni začali plakat. Ptám se Hani, co se děje, proč všichni pláčou? Povídá: „My jsme se teď aspoň trochu najedli, ale víš, kolik Romů nejedlo? Pláčeme pro ty, co mají hlad.“

Srdce mi pukalo. Sundala jsem z ruky hodinky, podávám je Haně. Nechtěla si je vzít. Povídám: „Haňo, kup dětem jídlo.“ Nakonec je s pláčem vzala.

Odcházely jsme od těch Romů s těžkým srdcem. Celou cestu jsme ani já, ani sestra nepromluvíly. Měly jsme je před očima a v uších nám zněly jejich písničky a pláč. Bolelo nás srdce.

*Čalo vodi / Sytá duše, Muzeum romské kultury 2007
(z romštiny přeložila Milena Hübschmannová)*

1. Co žáky napadá, když vyslovíme název literárního textu **Chudá píseň**? Varianty zpracování úkolu:

a) Brainstorming – žáci vyslovují všechny nápady, popřípadě je zapisují na předem připravený balicí papír. Vše je správné.

nebo

b) Volné psaní na téma chudá píseň. Časový limit 5 minut.

2. Řízená diskuse ve třídě pod vedením učitele nad pojmem **CHUDOBA**.

3. Na přímce postojů žáci vyjádří svůj názor na následující výroky, případně si učitel doplní podle potřeby:

- Na světě je hodně chudoby.
- Za chudobu si může každý sám.
- Zpěvem se lze chudoby zbavit.
- Rozumím pojmu chudoba.
- Chudoba mi nevadí.
- Chudoba je být bez peněz.
- Chudoba je být bez přátel.

Učitel reaguje na situaci, ptá se, proč žák stojí právě na tom místě apod. Na závěr následuje diskuse vedená učitelem.

ano, souhlasím

ne, nesouhlasím

4. Samostatné čtení textu **Chudá píseň**. Nejdříve čtou potichu, druhé čtení již polohlasitě. Text žáci rozdělí na epizody pomocí nadpisů, vytvoří tím osnovu. Na jejím základě připraví příběh.

5. Ztvárnění obsahu jednotlivých epizod pomocí etud. Žáci se rozdělí do šesti skupin a pomocí metod dramatické výchovy každá skupina zahraje jednu epizodu. Epizodu si vylosují. Tím přehrají celou báseň.

- a) Dívky žádají o nocleh.
- b) Srdečné přijetí.
- c) Spánek.
- d) Smutný zpěv.
- e) Pohoštění.
- f) Dar.

6. Diskuse nad různými rovinami slova **dar**:

- a) Proč dáváme lidem ve svém okolí dary?

Cíl:

- Seznámení s pojmem chudoba.
- Četba, vypravování.
- Ztvárnění příběhu etudou.
- Seznámení s autorkou.

Využití:

- český jazyk
- etická výchova
- hudební výchova
- občanská výchova

Pomůcky:

- papírky s názvy epizod (aktivita č. 5)
- píseň *Soven, čhave, soven* (aktivita č. 9)

- b) Jak rozumíš slovnímu spojení „dar od boha“?
- c) Co by byl pro tebe největší dar?
- d) Je možné najít souvislost mezi slovy **dar** a **charita**? Jakou?
- e) Proč lidé přispívají na charitu?
7. Žáci vysvětlí rčení: Bolí mě srdce. Píchno mě u srdce. Co na srdci, to na jazyku. Ve kterých životních situacích se s výroky můžeme setkat?
8. Žáci odpovídají:
- a) Jak se jmenují smutné písně ze života?
- b) Jak a proč balady vznikají?
- c) Které balady znáte?
9. Žáci zavřou oči a zaposlouchají se do smutné romské písně *Soven, čhave, soven* (Spěte, děti, spěte), která je v podání interpretky Lenky Horváthové s hudebním doprovodem Milana Horvátha (housle) a Ladislava Horvátha (akordeon) umístěná k poslechu na webové stránce www.youtube.com (po zadání názvu písně do vyhledávacího pole). Jedná se o záznam hudebního vstupu v rámci pietního aktu v Muzeu romské kultury 8. 3. 2010. Nahrávku poskytlo Muzeum romské kultury v Brně. Pro zajímavost uvádíme i originální romskou verzi s českým překladem.

Soven, čhave, soven
 ča te chal ma mangel.
 Joj, sar te chal mandar mangena
 žalatar merena.
(romský text písně v podání Lenky Horváthové)

Spěte, děti, spěte
 jen jíst nežádejte.
 Jaj, jak o jídlo poprosíte,
 zemřete žalem.
(český překlad)

Soven, čhave, soven
 ča te chal ma mangel.
 Bo tumari phuri daj
 andr'odi kaľi phuv.
(originální romský text písně)

Spěte, děti, spěte
 jen jíst nežádejte.
 Protože naše maminka
 (leží) v té černé zemi.
(český překlad)

- a) Žáci odhadují, o čem píseň je.
- b) Učitel přehraje skladbu ještě jednou a žáci zapisují na papír některá romská slova, která pochyťí. Po skončení písně společně slova hledají v romsko-českém slovníku.
- c) Po zjištění významu vyhledaných slov se pokoušejí vytvořit český text na hudbu písně.
- d) Učitel žákům představí český text písně a společně porovnají, nakolik správně odhadli jeho význam.

Ceija Stojka

Vzpomínky 3

Já a sestra jsme právě seděly v naší hezké obytné kuchyni a měly jsme milou návštěvu, Burliho a Rubertu. Vyprávěli jsme si o minulosti. Máma nebyla doma. Jela tramvají k mé kmotře Ceije, chtěla se jí zeptat, jestli se u nich někdo nedozvěděl něco o našich bratrech, Karlim a Hansim, protože u nás nebyla taková možnost se něco dozvědět. K mojí kmotře chodilo na návštěvu mnohem víc lidí a nejrůznějších známých. Sestra Mici dostala od jedné hodné sousedky cikorkovou kávu a misku sušeného mléka. Právě dělala kávu a k tomu trhanec, ale hrozně se zlobila, protože měla málo tuku. Smáli jsme se jí a říkali: *Tu keres tu i bari romňi, akana sikav, so žanes!* (Děláš ze sebe dospělou, tak se teď ukaž!) Trhanec i káva byly přesto báječné. Byl to vůbec moc pěkný den. Já a Katy jsme spravovaly staré věci, když najednou někdo zazvonil. Mici otevřela dveře, stál tam neznámý muž. Zeptal se: „Jsem správně u rodiny Stojkových?“ Mici ho uvedla do kuchyně. Byl to dost mladý muž. „Přijel jsem z Německa,“ řekl. „Byl jsem s oběma vašimi bratry v koncentráku, osvobodili nás spolu. Hansimu a Karlimu se daří dobře, jsou ještě v Německu. Chtěl jsem jen zjistit, jestli z jejich rodiny někdo přežil, protože jinak bychom ty kluky nenechali samotné. Mohli by zůstat u mě a mého staršího bratra. Víím, jaké to je, když už člověk nemá rodiče. Ale díkybohu mají ještě moc milé sestry a matku, která své chlapce už dlouho toužebně očekává.“ Tahle zpráva byla prostě ten nejkrásnější dar boží. Každý si umí představit, co pro nás znamenal tenhle den, po kterém jsme tak toužili. Brzy se nám touha vyplní. Nedokázali jsme svoje city potlačit, dali jsme jim volný průchod a smáli se a plakali a tancovali. Mici začala zpívat cikánské písničky a pořád tomu úžasnému člověku nabízela trhanec a kávu. Chutnalo mu stejně jako nám. Vyprávěl, jak statečně naši kluci přežívali v koncentráku a jak spolu drželi. Byli nerozluční, nikdo je nedokázal rozdělit. Když jeden z nich dostal v koncentráku nějakou práci, druhý šel hned s ním, dělili se o každý kousek chleba. Taky řekl: „Ti kluci jsou úžasní, vždyť jsou to ještě děti a od matky je odtrhli tak záhy. Už brzo můžete slavit veliké shledání.“ V naší útulné kuchyni to bylo pořád krásnější. Dobrá zpráva o klucích a vůně kávy nám pořádně rozbušila srdce. Ale ne strachy, nýbrž velikým těšením. Ten muž z Německa u nás zůstal několik dní. Když jsme mámě tu novinku řekly, svalila se na podlahu. Nebylo snadné ji uklidnit. Smála se a říkala: *Mure duj šave! O svunto Del taj sa či bisterdas ame.* (Moji chlapečkové! Pánbůh na nás přece jen úplně nezapomněl.) Netrvalo dlouho a už nás bylo šest, dva kluci, tři holky a máma. Ossi a táta v koncentráku zahynuli. Přesto jsme byli moc šťastní, že z naší rodiny nás tolik peklo koncentráku přežilo. Nám dětem ale táta moc chyběl, protože nám všem dával sílu a sebedůvěru. Máma pro nás nemohla moc udělat, sama neměla žádné školní vzdělání, byla jen báječná máma. Přesto jsme se všichni snažili přizpůsobit se ostatním. Ve Vídni začalo poválečné budování. Měli jsme střechu nad hlavou, ale uběhlo několik měsíců a my od různých lidí slyšeli, že lidé, kteří během obsazení Vídne v roce 1945 opustili svoje byty, se do nich zase budou vracet. Domáci naší mámě řekl: „Musíte se zase vystěhovat, protože za pár dní se vrátí nájemníci vašeho bytu.“ Máma a Mici se zase pustily do hledání bytu, ale všechno snažení bylo marné, nikde nás nechtěli. Na bytovém úřadě jim řekli: „Dáme vám nějaké body, co se týká nároku na byt, až jich budete mít dost, tak vám byt přidělíme.“ Nezbylo nám nic jiného, než se zase přestěhovat do obytného vozu. Ve 20. okrese jeden člověk takový vůz měl a byl ochoten ho levně prodat. Máma

a sestry se tam rozjely. Ten člověk byl moc milý. Máma mu vyprávěla, v jaké jsme situaci, a jeho to tak dojalo, že mámě vůz daroval a ještě k tomu jsme ho mohli nechat na jeho pozemku. To bylo zase dobré znamení, že nemáme úplně propadat zoufalství. Nějak to půjde i dál. (...) A tak šel náš život.

C. Stojka: Žijeme ve skrytu, Argo 2008

(Úryvek z kapitoly Je tohle celý svět. Z němčiny přeložila Jana Zoubková.)

(text byl pro potřeby žáků redakčně zkrácen)

Cíl:

- Uvědomit si hodnoty v životě člověka.
- Seznámit se s historií internace Romů v nacistických koncentračních táborech.
- Vypravování.
- Seznámení s autorkou.

Využití:

- český jazyk
- dějepis
- etická výchova
- občanská výchova

Pomůcky:

- prázdné papírky (aktivita č. 4)

1. Učitel napíše na tabuli slova **dárek** a **dar**. Žáci se zamyslí nad významem těchto slov a následuje Volné psaní na téma NEJKRÁSNEJŠÍ DAR (časový limit 5 minut). Poté naváže dobrovolné čtení textů ve třídě a řízený rozhovor se žáky, co je pro ně dar. Rozhovor učitel vede k zamyšlení, co je například nejkrásnějším darem pro nemocného, ochrnutého nebo slepého člověka; co pro člověka na okraji společnosti; člověka, který ztratí někoho blízkého apod.

2. Četba textu v roli dívky. Čte učitelka nebo dobrá čtenářka žákyně, která si však čtení textu dopředu připraví.

3. Žáci poslouchají, přečtenou část příběhu převyprávějí. Učitel zvolí způsob převyprávění – po kruhu, ve dvojicích, předávání slova.

4. Žáci samostatně potichu čtou text po větě: „... Přesto jsme se všichni snažili přizpůsobit se ostatním.“

a) Při čtení si zaznamenávají na lístečky otázky, které je napadnou a na které by chtěli znát odpověď.

b) Všechny lístečky se smíchají, každý žák si tahá otázku a pokusí se na ni odpovědět. Jestliže nezná odpověď, pomůže s ní učitel či jiný žák. Neznámá problematika se může stát východiskem pro další práci.

5. Žáci odpovídají na otázky:

a) Co bylo největším darem pro romskou rodinu?

b) Které doby a jakých událostí se vzpomínky týkají?²

c) Kdo příběh vypráví?

d) Koho se vzpomínky týkají?

e) Co jsme se o postavách z úryvku dozvěděli?

6. Žáci zaznamenávají do osnovy časové úseky života rodiny, kdy se co odehrálo. Podle osnovy postupně nahlas příběh vyprávějí. Je možné pracovat formou řetězení, kdy na sebe žáci v ústním vypravování navazují.

² Více o osudech Romů za 2. světové války na stranách 48–49 historické části.

9

Aktiviti

Vojtěch Fabián

Suchá pláňka

Zelený pláňátka
na suchý pláňce visely,
kdo jde kolem, uplivne si,
že jsou kyselé.

Kdo jde kolem, utrhne si,
žízeň cestou zahání,
ale pro tu suchou pláňku
nemá slov uznání.

Jeden hodí kamenem,
druhý větev ulomí,
pláňátka si rostou dál
na tý suchý jabloni.

*Romane gila / Romské písně. Sborník romské poezie, Obvodní kulturní dům v Praze 8 1979
(do češtiny přeložili Milena Hübschmannová a Vladimír Sloup)*

1. Žáci zatrhnou správné označení pro výraz **pláňka**. Diskutují, co to pláňka je, vysvětlí si ostatní významy:
 - a) rozlehlá rovina – planina
 - b) drobouncí živočichové vznášející se ve vodě – plankton
 - c) **planý ovocný strom** – pláň, -te, s, zdrobnělina
 - d) plán vytvořený na jeden den
 - e) jedno z prkének tvořící plot
2. Četba básně.
3. Žáci vypíší klíčová slova z celé básně.
4. Utvoří slovníková hesla ke klíčovým slovům, pracují metodou postupného zpřesňování významu, metodou Řeky, ověřují ve Slovníku spisovné češtiny.

Cíl:

- Pochopit vztah ke starým lidem, menšinám ve společnosti.
- Práce se Slovníkem spisovné češtiny.
- Rozpoznání nespisovných výrazů.
- Seznámení s autorem.

Využití:

- český jazyk
- etická výchova
- občanská výchova

Pomůcky:

- Slovník spisovné češtiny (aktivita č. 4)

JABLOŇ

CESTA

ŽÍZEŇ

PLÁŇKA

5. Žáci hledají odpověď na otázky, diskusi řídí učitel:

- a) Můžeme najít paralelu v životě pláňky a člověka?
- b) Které období nebo situace lidského života může zahrnovat? Žáci nejprve sami jmenují, učitel může poté napomoci – dospělé děti odejdou z domova; rodiče zůstanou sami; člověk zestárne a nemůže pracovat; žena bez dětí; podceňovaný, vysmíváný či z kolektivu vyloučený jedinec; postižení lidé; nemajetní lidé; lidé propuštění z vězení; menšina lidí či etnikum ve společnosti.
- c) Jak tito lidé žijí? Jsou šťastní, nešťastní?
- d) Jaké postoje a chování k nim různí lidé zaujímají a proč?
- e) Jak a v jaké situaci mohou takoví lidé změnit způsob, jak o nich jejich okolí smýšlí a jak s nimi jedná?

6. Diskuse o stereotypech, učitel může variovat podle třídy a potřeby:

- a) Vytvářejí se o menšinách/skupinách vyjmenovaných v bodě B předcházejícího úkolu předsudky? Jestliže ano, jaké?
 - b) Jak vznikají?
 - c) K čemu slouží?
 - d) Jak o dané skupině vypovídají?
 - e) Jaké další stereotypizované skupiny lidí by žáci uměli vyjmenovat? (brýlatí, zrzaví, obézní, blondýny, důchodci, podnikatelé, fanoušci fotbalu, policisté, indiáni ...)
 - f) Našli by žáci protipříklady lidí (z okolí, z médií apod.), kteří do výše jmenovaných skupin patří, ale stereotypu se vymykají?
 - g) Jakou konkrétní, vlastní osobní zkušenost mají žáci s někým, koho by do některé ze skupin jmenovaných v bodě B zařadili?
 - h) Kteří z lidí v bezprostředním okolí žáků (příbuzní, kamarádi, známí) by mohli být zařazeni do některé z výše jmenovaných skupin?
 - i) Mohou sami tito lidé ovlivnit postoje, které k nim ostatní lidé na základě stereotypu zaujímají? Jakým způsobem je možné tyto postoje měnit?
7. Žáci hledají v básni nespisovné výrazy. Opraví je. Proč je autor asi používá?
8. Mohl mít autor vlastní podobnou zkušenost? Jakou?

Andrej Giňa

Ve vlaku

V Rokycanech žil jeden světský Rom, jmenoval se Vojtěch Dužda. V celé republice ho všichni znali jako Pagura. Byl to hudebník, jaký se rodí jednou za sto let. Mohli jste mu dát do ruky cokoliv, a on vám na to zahrál. Nejlíp hrál ale na violu. Natočil i gramofonovou desku, hrál dokonce v televizi a ve filmu Bomba. Pagur ale nebyl jenom hudebník, byl to taky velký vtipálek. Měl strýce, který bydlel hned vedle něho. Říkali mu Dolejší a byl to prolhaný chvástal. Pravdu vám řekl snad jenom tehdy, když o sobě nevěděl. Pracoval v Plzni ve Škodovce a do práce jezdil vlakem.

Jednou v létě jel Dolejší z práce domů, posadil se k oknu, a vtom se ve dveřích objevil Pagur. Uviděl Dolejšího a posadil se k němu.

„Z práce?“ zeptal se a otřel si obličej kapesníkem. Potil se. Nebylo divu. Byl malý, silné postavy a venku bylo horko.

„Z práce. A vy?“ opáčil mu Dolejší.

Pagur se na něj nechápavě podíval a zarazil se. Copak mu přeskočilo, že mi vyká? Asi dělá, že mě nezná, pomyslel si. Nechal to tak a řekl si: Počkám, co si to vzal do hlavy, co z něho ještě vyleze.

„Ále, byl jsem koupit struny na violu. Mají vynikající, tomasitky.“

„Vy hraje na violu?“ zeptal se Dolejší, jako by Pagura viděl poprvé.

Pagurovi to přišlo k smíchu, už chtěl Dolejšímu říct, co to mele, ale když viděl, jak lišácky se tváří, jako by to všechno byla pravda, nedal na sobě nic znát a řekl si: Dobře, hochu. Když mě neznáš, tak já tě taky neznám.

„No, hraju, ale jen trošku. Jen tak doma, sám pro sebe,“ odpověděl Pagur.

„A jakou máte violu?“ zeptal se Dolejší.

„Ále, jen takovou obyčejnou, Prokopku,“ odpověděl Pagur.

„Tak to není obyčejná viola, to je mistrovská viola. U nás žije jeden Rom, říkají mu Pagur, ten má taky Prokopku, ale ta vám hraje jako varhany! Neslyšel jste o něm?“

„Slyšel, slyšel,“ odpověděl Pagur. „Mezi Romy se říká, že hraje dobře. Já sám jsem ho ale ještě neslyšel.“

„Co dobře! Je to nejlepší violista! Ale řeknu vám, přede mnou má nahnáno. Já ho umím pěkně doběhnout, když na něj spustím písničky, u kterých jsou potřeba hbité prsty.“

„No, neříkejte,“ povídá Pagur. „Opravdu?“

„Ať mě do rána trefí šlak, jestli si vymýšlím,“ zapřísahá se Dolejší.

„A vy jste odkud?“ ptá se Pagur.

„No, vždyť jsem vám to už říkal – z Rokycan.“

„Aha. No, nevím, jestli ho budete znát, ale v Rokycanech žije jeden Rom, říkají mu Dolejší, anebo Hořejší, teď už vám ani nevím,“ povídá Pagur, „ale ten je vám tak nafoukaný, že nafoukanější a prolhanější člověk snad ani nežije. Kdybyste jen viděl, jakého ze sebe dělá muzikanta, jak se vytahuje, tak si snad řeknete, že ten Rom musí být z Pešti. A přitom když vezme do ruky housle, tak rychle zahodí peníze a uteč! To se nedá poslouchat. A kontrovat s ním nebo ho doprovázet na violu? Vůbec neudrží tón. Hrál jsem s ním jednou svatbu a Romové nás tam málem přizabili.“

Dolejší Pagura přejel pohledem a bylo na něm poznat, že ho ta slova pěkně dopálila. Navenek ale nedal nic znát.

„Ale řeknu vám, že ten Dolejší, nebo jak mu říkají, je přece jen frajer. Když se někde hraje, je tam jako první. A jak se jde do hospody, všechno zaplatí. Kolikrát se už domů vrátil úplně bez koruny.“

„No, to Pagur taky není zas tak špatný,“ povídá Dolejší. „Dal by vám svou košili, kdybyste byl v nouzi.“ Potom zavedli řeč na housle. Ani se nenadáli a už byli v Rokycanech.

„No, tak já půjdu, už jsem doma,“ povídá Dolejší. „A vy jedete vlastně kam?“ zeptal se Pagura.

„Já bydlím v Holoubkově.“

Vlak zastavil a Dolejší vystoupil. Čekal, co Pagur udělá, jestli opravdu pojedje až do Holoubkova. Ale Pagur vystoupil druhou stranou. Obešel vlak a přišel k Dolejšímu zezadu.

„Jé, Bélo, kdes byl? Už jsem tě dlouho neviděl,“ povídá Dolejší.

„Ale, jedu z Plzně. Seděl jsem ve vlaku s takovým ulhaným chlapíkem. Škoda, že jsem tě neviděl.“

*Čalo voďi / Sytá duše, Muzeum romské kultury 2007
(z romštiny přeložila Jana Kramářová)*

Cíl:

- Vtip v literatuře.
- Práce s textem.
- Vypravování.
- Seznámení s autorem.

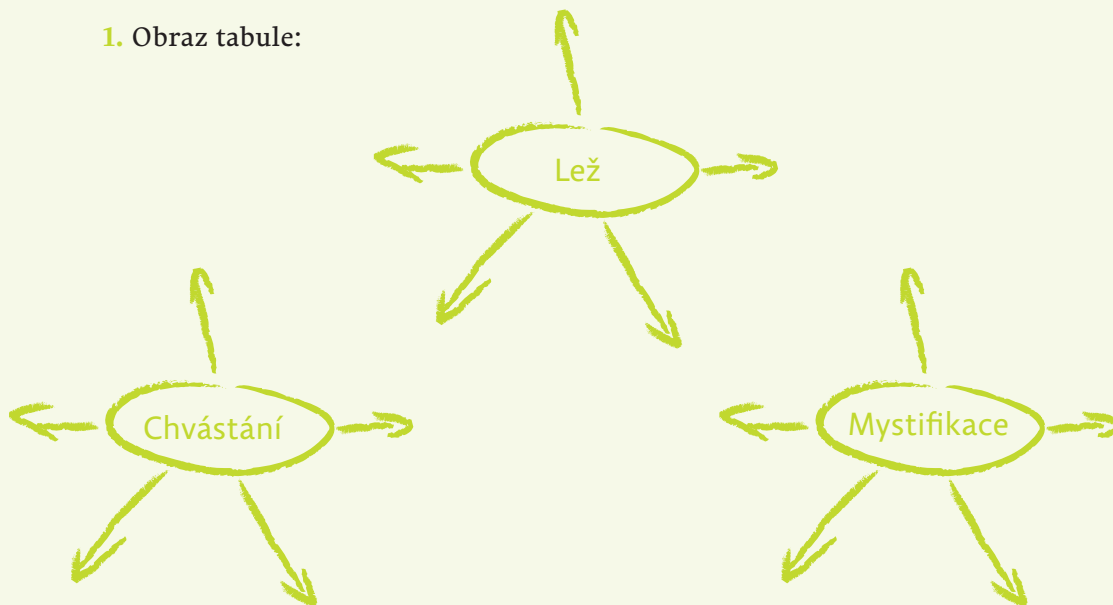
Využití:

- český jazyk
- etická výchova
- občanská výchova

Pomůcky:

- tabulka (aktivita č. 2)

1. Obráz tabule:

Žáci postupně dopisují do myšlenkových map k šipkám slova, která je po přečtení rámečku napadají. Na základě slov si každý doplní do sešitu:

Chvástání _____

Lež _____

Mystifikace _____

2. Samostatná práce s textem.

a) Žáci vyhledávají situace, kdy si postavy pohrávají s pravdou a lží.

Četba textu, vyhledávání odpovědí na otázky z tabulky. Zápis do tabulky.

Co říká Dolejší	Jak je to doopravdy	Co říká Pagur	Jak je to doopravdy

b) Rozhovor učitele se žáky:

- V čem spočívá vtip příběhu?
- Jaké jsou znaky vtipu, anekdoty? Pomozte si hledáním ve slovníku.
- Žáci ve dvojicích na základě tabulky simultánně přehrají rozhovor Dolejšího a Pagura. Upraví si podle sebe.
- Proč se Dolejší a Pagur takhle chovají?

3. Znáš přirovnání, které by vystihovalo chování obou mužů? (Jeden za osmnáct, druhý bez dvou za dvacet. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.)

4. Žáci mají za úkol:

a) Říct o sobě před třídou tři věty, které nemusí být pravdivé. Spolužáci hádají, které z nich jsou pravdivé a které nikoliv. Žáci budou soutěžit v tom, kolik lidí napálili. Za každého napáleného spolužáka získají bod.

b) Na příkladu povídky sestavit vlastní rozhovor se spolužákem na podobné téma, při němž si budou dělat legraci ze sebe i z ostatních, zkusí vtipně odpovídat a reagovat.

5. Soutěž v pohádkách a pohádkových příbězích.

Žáci vytvoří čtyři skupiny a jejich úkolem je vzpomenout si na co nejvíce pohádek či pohádkových příběhů (včetně filmových zpracování), kde hrdina vítězí vtipným řešením problému a svou chytrostí. Napíší jejich názvy (Chytrá horákyň, Královna koloběžka, Hrátky s čertem, Létající Čestmír, Fimfárum apod.). Skupina musí umět převyprávět pohádku či příběh včetně vtipu a chytrosti, které jsou v něm obsažené. Vítězí skupina s největším počtem pohádek a příběhů.

6. Vtip se stává vtipem tehdy, když ho umíme správně vyprávět. Žáci dobrovolníci mohou pobavit spolužáky svým vtipem.

Elena Lacková

Cikánský tábor

Osoby

Miko, starý Cikán

Angela, jeho dcera

Gejza, Šejin ženich

Šeja, Gejzova nevěsta, Šándorova dcera

Šándor, Cikán

Marčuša, jeho žena

Laci, primáš

Anton, stavitel

Andrej, stavitel

1. četník

2. četník

Velitel

Cikánská osada

MIKO Jak jsem se dozvěděl, vy dva se chcete vzít.
Já, starý Miko, vás mám oddat. Souhlasíte, abych vás oddal?

ŠEJA

GEJZA Souhlasíme.

MIKO Odproste rodiče za všechno zlé, co jste jim v životě udělali.
(Šeja líbá Marčušu, Šandora, pláče. Gejza stojí bokem, utírá si slzy.)
Vidím, že vaši rodiče souhlasí, abyste kráčeli společnou cestou.
Nedávám vám požehnání ani na rok, ani na dva.
Musíte žít spolu do smrti a děti, které vám Bůh požehná, musíte vychovávat v lásce a svornosti.
Svůj společný slib vložte teď do mých rukou.

ŠEJA

GEJZA Slibujeme, že se do smrti neopustíme.
(Miko si sundá kravatu a slavnostně jí sváže pravice snoubenců.)
(Všichni zpívají a přitom pláčou. Laci, když se všichni do sytosti vypláčou, hraje veselý čardáš.
Šeja a Gejza vytrhnou ruce z kravaty, tancují.)

Výstup 10

Předchozí osoby, četníci

1. ČETNÍK Ej, ale vám je veselo. No, už vám nebude! Jiné písničky budete zpívat.

2. ČETNÍK *(Zábava ustane, jako když utne; všeobecné zděšení.)*
(na pušce se mu leskne bodák)
Ve jménu zákona, nastupte do dvoustupů. Ženy zůstanou.
Muži jsou přiděleni do tábora nucených prací. Je to rozkaz městského velitelstva.
(Ženy se s pláčem vrhají mužům do náručí.)

ŠEJA Gejzo můj drahý, holoubku můj, já tě nepustím. Ach, devla, proč to všechno.
(1. četník odhání ženy pendrekem.)

MIKO Proč nás odvádíte, nikomu jsme nic neudělali, neukradli.

2.ČETNÍK *(udeří Mika)*
Zmlkni, zloději. Ani slovo, my vás už naučíme pořádku.
(Křik, pláč.)

OPONA

II. DĚJSTVÍ

I. OBRAZ

Tábor nucených prací. Dřevěné baráky, v pozadí les.

Výstup 1.

Andrej, Anton

ANDREJ *(ve dveřích baráku)*
Kdo by to byl řekl, že se ti tak brzy vyplní sny. Cikáni dostali práci.

ANTON *(sedí před barákem)*
Přestaň, Andreji, a nevysmívej se. Práci dostali, ale jakou.
Pracují jako otroci – za pomýje a výprask. Hle, to je ta tvoje láska k bližnímu.

ANDREJ Jaká nemoc, takový lék. Zbiješ Cikána, bohumilý skutek učiníš. Hned seká dobrotu.

Výstup 2.

Andrej, 1. četník, Angela, Anton

(1. četník přichází, sleduje okolí)
(Angela přichází s uzlíčkem v ruce, vypadá unaveně.)

ANTON *(poslouchá přibližující se zpěv)*
Angelo, vaši jdou, schovejte se, aby vás četníci neviděli.
Nezapomeňte povzbudit chlapy. Počkám na vás u cesty. Dejte na sebe pozor.
(Odchází.)

ANGELA *(opře se unaveně o stěnu baráku)*
Děkuji vám.
(Dívá se na přicházející.)

Už jdou. Gejza, Šándor, Andriš a tam, bože, to není možné... otec, a jak zmučený.
(*S pláčem se jde skrýt za barák.*)

Výstup 3.

Četníci, Miko, Laci, Gejza, Andriš, Šándor, Angela

1. ČETNÍK Rozchod!
(*Cikáni si sedají do trávy.*)
2. ČETNÍK (*čte seznam jmen*)
Ján Miko, Ladislav Horváth, Gejza Kaleja, Šándor Dužda, Ján Tatár, Julius Makula.
(*Cikáni jeden po druhém vstávají, ohlašují se: tady!*)
1. ČETNÍK Kde jsou Tatár a Makula? Kde jsou, povídám?! Utekli a vy jste jim k útěku dopomohli!
Ale já vás naučím, pakáži černá!
Zakazují jakékoli vzdálení se z tábora. Kdo neposlechne, bude namísto zastřelen.
(*Odchází.*)
- ANGELA (*vrhne se otci do náručí*)
Tatínku můj zlatý!
- MIKO Angelo, dcero moje, jak ses sem dostala? Jak tě tu četník uvidí, zabije tě.
(*Laci vydává chléb z Angelinina batůžku, rozděluje ho všem.*)
- ANGELA Nezabijí, otče. Nebojím se, vždyť tohle je horší než smrt.
(*Ztišila hlas.*)
Němci ustupují, všude se o tom mluví. Musíme vydržet!
- ŠÁNDOR (*zoufale*)
Že Němci ustupují? Než skončí válka, všichni zemřeme.
(*Odhrne si košili.*)
Podívej. Zbili mě jak prašivýho psa. Kvůli hladu jsem nezvládal pracovat.
Není pro nás záchrany, není.
- ANGELA Nesmíte zoufat, strýčku, i doma je zle. Hladovíme.
Do vesnice nesmíme a v táboře zuří břišní tyfus.
(*K otci.*)
Kousek chleba pro vás, otče.
(*Miko vezme chléb, váhavě se podívá na ostatní.*)
- LACI Jen jezte, Miko, my jsme si už vzali.
(*Skrýje tvář do dlaní, plačtivě zpívá – melodie „Cigánský pláč“.*)
(*Postupně se všichni přidávají.*)

Výstup 4.

Předchozí osoby, četníci, později velitel

1. ČETNÍK *(Angele)*
Podívej se, jaká je to okatá holka. Jak ses sem dostala? Co tu děláš?
Nevíš, že do tábora je vstup přísně zakázaný?
- ANGELA *(vstane, utře si slzy, které jí vyčarovala na tvář smutná píseň)*
Šla jsem hledat otce. Matka je nemocná a děti hladové.
2. ČETNÍK Co je nám do tvé smradlavé matky? Zmiz odtud, ale už! Tady máš dárek.
(Uhodí ji.)
Podruhé dostaneš víc.
- MIKO *(vstane ze země)*
Nebijte mi dítě, raději mě.
- ANGELA *(padne otci do náruče)*
Nech toho, táto, neodmlouvej jim. Šetři se.
1. ČETNÍK *(odtrhuje Angelu od otce)*
Zmiz odtud!
(Angela s pláčem odchází.)
2. ČETNÍK Velitel je tu. Navštíví i náš úsek. Zakazuji jakékoli stížnosti!
Běda tomu, kdo se opováží!
- VELITEL Zdá se mi, že tu není disciplína. Práce nejde. Časté pokusy o útěk.
Zpřísňujeme opatření. Kdo se pokusí o útěk, bude namísto zastřelen. Rozuměli?
(Miko zvedne ruku.)
Co chceš?
- MIKO Pane veliteli, rozkazujete, abychom pracovali, ale jak se dá pracovat s prázdným žaludkem?
Pomyjemi nás krmí, a když nemůžu, podívejte,
(odhrne košili)
holí nás trestají. Pane veliteli, vždyť i my jsme lidi, i nad námi je pán bůh.
A co naše ženy, děti? Chcete nás snad všechny zahubit?
(rozhořčeně)
To se vám nepodaří. I my jsme lidi.
- VELITEL *(četníkům)*
Odveďte ho, darebáka!
(Odejde.)
1. ČETNÍK Draho ti přijde tvoje opovážlivost! Rebelante!
(Kopne ho.)
Marš!
- MIKO Řekl jsem jen pravdu, jako že je bůh nade mnou.
(Vzpírá se.)
2. ČETNÍK *(smývá s ním)*
Buřiči, ono tě přejde to držkování.

Výstup 5.

Předchozí osoby, Angela, Anton, Miko, četníci

- (Angela přichází a bojácně se rozhlíží.)
LACI Angelo drahá, dobře, že jsi se vrátila. Otce ti odvedli četníci.
ANGELA (s úžasem)
Co se stalo? Co udělali?
GEJZA (Angele)
Řekl velitelovi, že nás tu mučí hladem a bitím.
GEJZA Podívejte! Bože, vždyť je to Miko!
ANGELA Chlapci, běžte, zachraňte ho!
(Klesne na zem.)
(Laci – Gejza utíkají pro Mika.)
ANTON (skočí k Angele)
Angelo, vzpamatujte se!
(Ostatní Cikáni běží naproti Mikovi.)
(Laci – Gejza položí bezvládného Mika na trávu.)
ANGELA (vrhne se k otci a vzyká)
Tatínku můj drahý, otevři oči a podívej se na svoji malou Angelu... jsem tu s tebou...
no, řekni slovíčko...
MIKO (umírající)
Sbohem... dcerko... pomáhej matce... už jdu Angelo... Ilono... Janko... děti moje...
zapomeňte na svého otce... a pomstěte mou... smrt...
(Klesne.)
ANGELA (klečí a drží otce v náruči)
Otče náš, neumírej... vždyť ty musíš žít... Bože... je mrtvý, mrtvý...
(Kvílí a trhá si vlasy.)
2. ČETNÍK (chytí Angelu za vlasy)
Teď je řada na tobě!
ANGELA (odstrčí četníka)
Zabili jste mi otce, zabijte i mě!
(Potom se vrhne na četníka.)
Bijte je, chlapci!

OPONA

E. Lacková, Československé divadelní a literární jednatelství 1956

(Úryvek z divadelní hry Cigánsky tábor.

Text byl pro potřeby žáků zkrácen. Ze slovenštiny přeložila Jitka Votavová.)

1. Žáci vyjmenují významné okamžiky v životě člověka, uvedou tradiční zvyky, které doprovázejí tyto události: narození dítěte, první den ve škole, svatba, ukončení studia, narozeniny, smrt, pohřeb.

a) Ve skupinách se domluví na pantomimickém ztvárnění situace, předvedou ve třídě před spolužáky.

b) Učitel klade žákům otázky, společně se zamýšlejí nad tím, jaký význam má konkrétní událost pro člověka.

c) Žáci vytvoří svoji vlastní životní polopřímku, prvním bodem bude jejich den narození, dál na ní zaznamenají svoje důležité životní události a vytvoří prognózu, jak se podle jejich představ bude jejich život dál vyvíjet. Stanoví si mezníky, kdy nastane předpokládaná událost – 15 let, 20 let, 25 let apod.

2. Vyučující položí žákům otázku, v čem se liší divadelní hra od románu, v čem si jsou podobné?

Žáci nejdříve pracují samostatně, shody a rozdíly zaznamenají do diagramu. V aktivitě je možné postupovat buď metodou Řeka (Sněhová koule) a ve skupinách prezentovat výsledek domluvy, nebo fakta uvést před třídou.

3. Žáci čtou 1. dějství divadelní hry Cikánský tábor, v němž se odehrává svatba.

a) Každý žák si přečte nejdříve sám potichu, po straně textu píše nejasnosti, otázky.

b) Žáci si s pomocí učitele vyjasní děj, popíší charakteristiky postav, uvedou, které postavy je zaujaly a proč, vyhledávají svatební zvyky v textu (ruce svázané kravatou; kdo dřív vypije pohárek, bude pánem v domě; hraní smutných písní).

c) Následuje četba hry v roli postav.

d) Žáci ztvární svatbu jako divadelní etudu – dramatizace.

4. Žáci získávají informace z odborného textu o pracovních táborech v Protektorátu Čechy a Morava,¹ v nichž byly soustřeďovány subetnické skupiny českých a moravských Romů. Realita pracovních táborů v období Slovenského štátu a osudy tamních Romů byly odlišné od reality v Protektorátu.

a) Žáci text zpracují metodou: I.N.S.E.R.T.

Cíl:

- Zamyšlení nad závažnými situacemi v životě člověka.
- Srovnání divadelní hry a románu.
- Získání odborných informací o pracovních táborech.
- Porozumění obsahu divadelní hry – interpretace.
- Seznámení s autorkou a jejím dílem.

Využití:

- český jazyk
- dějepis
- etická výchova
- občanská výchova

Pomůcky:

- tabulka I.N.S.E.R.T.U. (aktivita č. 4)
- doporučená literatura (aktivita č. 4, 5)

¹ Více k tématu na stranách 48–49 historické části.

✓	–	+	?

V březnu 1942 bylo vydáno nařízení o preventivním potírání zločinnosti, podle kterého mohli být lidé, jejichž chování natolik vybočovalo z normy, že se jimi společnost cítila být ohrožena, označeni za tzv. asociály a preventivně uvězněni, aniž spáchali nějaký kriminální čin. Záminkou pro zatčení mohl být pouhý fakt, že byli přistiženi mimo své úředně uznané bydliště. Mezi asociály byli zařazováni také Romové. Politika vůči Romům se nadále vyostřovala. V létě 1942 vydala protektorátní policie výnos o potírání cikánského zlořádu, tedy opatření zaměřené již výhradně na Romy. Byl proveden soupis všech Romů a rovněž romských míšenců. Nebral se už ohled na způsob života, zda dotyční kočují nebo žijí usedle, nakořik jsou začleněni do většinové společnosti. Rozhodující byl etnický původ. Napočítáno bylo zhruba šest a půl tisíce Romů a romských míšenců. Všem odňali občanské průkazy a místo nich dostali cikánské legitimace jako doklad o tom, že nejsou rovnoprávní občané jako ostatní. Tato evidence svědčila o záměru nacistů docílit „konečného řešení“, tedy totálního vyhlazení všech Romů. Všichni museli velmi tvrdě pracovat v kamenolomech, v lese nebo na stavbě silnic, vězni pro nedostatek jídla trpěli podvýživou, navíc někteří dozorcí ještě z toho mála potravin zabavovali část pro sebe. Otřesné ubytovací podmínky a nedostatek hygieny zavinily propuknutí epidemie břišního a ještě nebezpečnějšího skvrnitého tyfu. Veliké množství Romů tak i proto pobyt v cikánském táboře nepřežilo.

(www.romanovodori.cz)

² Více o osudech Romů za 2. světové války na stranách 48–49 historické části.

b) Jaké další otázky žáky při čtení napadají? Odpovědi získávají v historické části příručky, případně v doporučené literatuře historické části.²

5. Žáci čtou text od 2. dějství, odehrávajícího se v pracovním táboře.

a) Charakterizují postavy Andreje a Antona.

b) Hledají místa, kde Anton projevuje svoje idealistické smýšlení.

c) Zhodnotí chování Andreje, na přímce postojů vyjádří svůj názor na jeho chování – Andrej si udělal neškodnou legraci z Antona. Bylo správné vše nahlásit. Andrej Antonovi způsobil závažné problémy. Zachoval/a bych se taky tak. Další tvrzení doplní učitel podle potřeby a charakteru třídy.

6. Četba poslední části divadelní hry: 5. výstup, odehrávající se opět v pracovním táboře.

a) Žáci interpretují obsah textu.

b) Hledají souvislosti a více informací o daném období na Slovensku v historické části příručky, případně v pramenech či doporučené literatuře historické části příručky.

c) Zamýšlejí se nad nelidským chováním žandárů.

7. Seznámení s autorkou Elenou Lackovou, jejím dílem a jeho významem pro romskou literaturu.

Erika Olahová

Kar

Stáli jsme v síni a každý z nás se tupě díval na rakev. Člověk, který tam ležel, nám už vůbec nepřipadal jako člověk. Starý bezmocný osmdesátipětiletý muž. Vlastně už má svůj věk. Nač tedy předstírat zoufalství, záchvaty smutky a slz. Nikdy nebyl bohatý, ale už dávno, ještě když žil, měl své oblíbené. Proto ti, kteří věděli, že jim zůstane alespoň něco, teď pokyvovali hlavou a ženy se snažily vytlačit alespoň krev do hlavy, aby bylo vidět to podstatné – slzy. Nikdo však neuronil ani kapku té slané a vždy velice účinné vody. Vše se urychlilo a poslední loučení, které mělo přijít, znělo chladně a neosobně.

Byl to můj děda. Chodila jsem k němu a nosila mu jídlo, někdy mu i poklidila. Vždycky mě poznal. „To jsi ty, koračka!“ Špatně vidím, jako dítě jsem šilhala. Po smrti babičky bydlel v takové díře bez záchodku. I když měl hodně synů a dcer, byl sám. Když jsem k němu chodila, pozorovala jsem pobožné obrazy v místnosti, stůl, zakrytý novinami. Neměl už zuby a chleba si namáčel do černé kávy. Špatně viděl, už zamlada měl zelený zákal, později šedý – nikdy by to však nepřiznal. Měl vysokou štíhlou postavu, šedozelené oči a hrdost z něj přímo čišela. Kalmán – tak se jmenoval – byl opravdu svůj až do konce svého života. Někdy mě nechtěl s jídlem pustit dál, někdy byl zlatý a dal by mi vše, co měl.

Vidíš, už zase vzpomínám.

Když mi bratranec řekl, že zemřel v domově důchodců, málem jsem omdlela. Chudák – tolik dětí měl a nikdo si ho k sobě nevzal. Tak moc si přál zemřít doma, a nikdo ho nevyslyšel.

Bylo mi to líto. Kar se konal tak neoficiálně – budeme rádi, když nepřijdete. Já si však myslela své a šla domů a cestou přemýšlela o životě a o smrti. Z myšlenek mě vytrhla velká černá kočka. Nenávidím je, štítím se jich celý život. Jiná zvířata mi přitom nevadí. Postavila se doprostřed cesty a já neměla úniku. Zůstala jsem stát jako solný sloup, chtěla jsem sebrat nějaký kamínek a hodit ho po ní, ale nešlo to. Jako bych byla přimrzlá. Poprvé v životě se mi zatmělo před očima a pak jsem se najednou ocitla u dědy v bytě. Nadával na svoje děti, na mou mámu, na celou rodinu. Pak vytáhl červené víno a nalil mi. Víno podal ze starého kredence, kde měl velkou fotku babičky. Ta se za sklem laskavě usmívala. Bylo mi s dědou dobře. Sice už asi deset let nekouřil, ale na stole měl sparty. Potom mi rozestlal postel, čtyři paplóny dole, dva nahoře, polštáře až dovrchu. Měla jsem dojem, že se někam propadám. Bylo mi hezky, děda vyprávěl, a já už neměla sílu, tak jsem jen přikyvovala a šeptala: Jó, dědo, máš pravdu.

Zrovna jsem ležela v nemocnici, když přišel můj muž a řekl mi, že děda Kalmán včera zemřel. Zírala jsem na něj a napadlo mě, že jsem se zbláznila.

Kar se dělá mrtvým, ale já jsem si ho prožila ještě dřív, než děda zemřel. Daroval mi ho snad?

Když jsem se vrátila z nemocnice domů, prohlížela jsem si fotografie, které mi měly ukázat dědečkovu poslední cestu. S úžasem jsem se dívala na fotky. Vždyť tady, v poslední řadě, to jsem já! Přitom ve skutečnosti jsem byla daleko, v nemocnici! Jak je to možné, že se má smutná a uplakaná tvář objevila na fotce? Každý z rodiny se tomu divil. Mě to až tolik neudivilo. Děda mě u sebe nechal přespat v den své smrti. Co na tom, že jenom ve snu.

Čalo voďi / Sytá duše, Muzeum romské kultury 2007

Cíl:

- Získat informace o karu.
- Četba povídky.
- Rozlišit realitu a fantazii.
- Vyjádřit postoj ke starým lidem.

Využití:

- český jazyk
- etická výchova
- občanská výchova

Pomůcky:

- Slovník slovenského jazyka (aktivita č. 1)
- tabulka (aktivita č. 2)

1. Žáci se seznámí s pojmem **kar**. Samostatně vyhledají ve Slovníku slovenského jazyka a udělají si zápis do sešitu.

Poznámka pro učitele:

Kar – pohřební hostina, konala se nejčastěji v domě zemřelého krátce po skončení pohřbu. Hostiny se zúčastnili příbuzní, kmotři, sousedi a známí, také osoby, které hrály důležitou roli při vykonávání pohřbu. Název kar je odvozený z latinského slova *carmen* označujícího modlitbu. Průběh karu ovlivňovala jednak slovanská předkřesťanská tradice bohaté a veselé hostiny, jednak křesťanská tradice vážné slavnosti spojené s modlením a zpíváním náboženských písní. Hosty zvali pozůstalí na hřbitov. Postupně narůstal reprezentační význam hostiny.

2. Samostatná práce. Žáci čtou příběh. Vyhledávají pasáže, kde příběh zaznamenává realitu, skutečnost a vedle toho nereálné až nadpřirozené prožitky. Vše zaznamenávají do tabulky:

SKUTEČNOST	NADPŘIROZENOST

- Společná prezentace záznamů z textu.
- Žáci vysloví své postoje, názory k obsahu povídky.
- Jak rozumí slovu koračka? Vysvětlí význam slova.

Poznámka pro učitele:

Koro znamená v romštině slepý. Výraz koračka lze tedy volně přeložit jako slepá; ta, která je slepá apod.

3. Žáci se rozdělí do 4 skupin. Každá skupina pracuje na svém úkolu, vyhledává odpověď k jednomu z nadpisů na tabuli.

Obraz tabule

1. skupina Jak vypadal dědeček	2. skupina Dědečkovy zvyky	3. skupina Dědečkovy chování	4. skupina Chování příbuzných

Po časovém limitu (podle vyspělosti třídy) zástupce skupiny doplní zápis na tabuli. Společně zpracovávají charakteristiku dědečka.

4. Diskuse na téma:

- a) chování příbuzných k dědečkovi
- b) vztah ke starším lidem
- c) Jedna matka se postará o deset dětí, ale deset dětí se nepostará o jednu matku (romské přísloví)
- d) postavení a role seniorů ve společnosti a její proměny (například fenomén sendvičové generace – model rodiny, kdy osoba/y pečuje/í o své děti i staré rodiče)
- e) vztah k prarodičům; srovnání osobního vztahu k babičce, dědečkovi a ke skupině anonymních seniorů
- f) téma seniorů v umění (filmy, hudební videoklipy apod.)

5. Práce ve dvojicích. Žáci vyhledávají v textu příklady o vztahu autorky příběhu k dědečkovi. Po časovém limitu 5 minut prezentují výsledek práce.

6. Žáci se seznámí se základními daty ze života autorky.

7. Shrnutí práce, při kterém lze pracovat s hodnotovým žebříčkem. Volná beseda na témata:

- a) Kdo mě v současné době nejvíce ovlivňuje?
- b) Mám nějaký vzor, idol?
- c) Kdo pro mě hodně znamená? Jaká osoba, jaké místo, kam se rád vracím, kniha, film, hrdina?

Ceija Stojka

Vzpomínky 4

Potulovala jsem se po táboře a došla až ke strážní věži. Nahoře stál ozbrojený esesák. Byla jsem od něj asi deset metrů daleko a najednou jsem slyšela, že na mě volá: „Hele, maličká, pojď sem nahoru, něco ti dám.“ Zdálo se mi nemožné, že by myslel mě, ale pak jsem to slyšela ještě jednou: „Pojď přece ke mně nahoru! Nemusíš se mě bát. Opravdu ti chci něco dát.“ Měla jsem takový strach, že jsem celá ztuhla. Esesák mluvil dál. „Podívej, co pro tebe mám,“ řekl a hodil mi dolů bílý balíček. Byla to jeho svačina. Věděla jsem, že je v tom zabalené nějaké jídlo, ale neodvažovala jsem se to vzít. Ale on říkal: „Podívej, já ti vážně nic neudělám, mám taky takovou dcerušku, jako jsi ty. Tak si to seber a sněz to!“ Zvedla jsem balíček, ukázala mu ho a zeptala se: „Mám to přinést nahoru?“ – „Ne, sněz si to.“ – „A vy mě nezastřelíte?“ – „Ne,“ zněla jeho odpověď.

Stála jsem tam a v ruce držela chleba se sádlem. Právě když jsem chtěla jít za mámou, uslyšela jsem obrovský rachot. Nejdřív nalevo ode mě, potom napravo. Rachot se pořád blížil. Obrovské jedle v lese padaly jedna za druhou a dunění bylo pořád silnější. Protože přes hromady mrtvol nebylo vidět, máma neviděla mě a já neviděla ji. Máma ještě vařila ty dvě brambory. Pak se ozval úplně největší rámus a obrovitý tank prorazil drátěný zátaras. Tank dojel až ke mně a metr ode mě zastavil. Třásla jsem se po celém těle. Na druhé straně ode mě stály už taky dva tanky, byly všude. Já stála jako ochrnutá. Z tanků vyskakovali vojáci, hodně vojáků. Jeden přišel ke mně a řekl mi: „Já jsem Angličan. Všichni jste teď volní. Odkud jsi?“ Odpověděla jsem: „Austria.“ Ale myslela jsem tím papírnu v 16. okrese ve Vídni, která byla poblíž Peltzgasse a jmenovala se právě Austria. Jinak jsem nic neznala. Ale bylo to správné slovo. Angličan řekl: „Brzo půjdeš domů. Musíme ještě ve městě Bergen-Belsen vyhnat esesáky z kasáren, potom vás budeme evakuovat.“ Přinesl z tanku roztrhaný prapor a uvázal mi ho jako zástěru. Potom mi dal chleba, spoustu konzerv, sýr a cigarety. Chleba se sádlem jsem taky ještě měla. Potom jsem běžela za mámou. Ta si ničeho z toho nevšimla. Měla málo dřeva a brambory se pořád ne a ne uvařit. Běžela jsem k ní a spustila zástěru. Konzervy, sýr a chleba se před ní vysypaly na zem do prachu. Máma z toho měla šok. „Teď nás zastřelí. Kdes to ukradla?“ A já jí řekla: „Nic jsem neukradla, mami. Už jsou tady Angličani. Musíš jít přes ty hromady mrtvých, pak je uvidíš.“ Máma se šla podívat a já se vrhla na konzervy, byla mezi nimi i jedna masová. Někaké ženy mi pomohly. Já a Burli jsme nedokázali s jídlem přestat. Čekala jsem, že se máma brzo vrátí, ale byla pryč delší dobu. A já najednou přestala vidět, oslepla jsem. Když se máma vrátila, hned se mě zeptala: „Jedla jsi maso z konzervy?“ – „Ano, mami, jedla.“ Načež máma řekla: „Počkej tady, hned se vrátím.“ Za chvíli přišla s nějakým Angličanem. „Pojď, ten Angličan nám postavil stan přímo uprostřed krásné louky.“ Vedli mě za ruce a šli jsme tam. Angličan mi pak řekl: „Sedni si a vyplázni jazyk.“ Dal mi malý prášek a vodu na zapití. Naznačil mámě, že musí mít strpení. Uběhlo několik minut a mně se zrak zase vrátil a máma byla zase šťastná.

Angličani shromáždili všechny esesáky a esesačky a přikázali jim, aby pohřbili mrtvé. Na tuhle práci jim Angličani rozdali rukavice.

Já se potom šla porozhlédnout po táboře. Viděla jsem, že všude v táboře je množství řepy a spousta brambor. Leželo to jen tak venku. To všechno bychom nesnědli ani za pět let. Potom mě uviděl Angličan, který

mě už znal, a zeptal se mě: „Který esesák tě tady bil?“ Na jednoho jsem ukázala. „Tehle udělal velkou bolest mojí mamince.“ Angličan mu poručil, aby šel k němu. Měla jsem ho pistolí uhodit do hlavy. Angličan mi ukázal, jak to mám udělat, ale já to nedokázala.

*C. Stojka: Žijeme ve skrytu, Argo 2008
(Úryvek z kapitoly Je tohle celý svět. Z němčiny přeložila Jana Zoubková.)*

1. Žebříček hodnot. Žáci dostanou na listu papíru napsaných deset hodnot a uspořádají je do žebříčku tak, že označení 1 znamená nejdůležitější hodnotu, označení 10 nejméně důležitou. Touto činností si uvědomují hodnoty a jejich místo v svém osobním žebříčku hodnot.

Hodnoty si může každý učitel zvolit sám, neboť by měly vycházet z charakteru a potřeb třídy. Například:

- čestnost
- upřímnost
- kamarádství
- adrenalinové zážitky
- láska
- peníze
- vzdělání
- rodina
- dodržování slova
- hmotný majetek
- tolerance
- víra

2. Učitel jednotlivé hodnoty napíše na papír velikosti A4 a volně je rozloží po třídě. Vyzve žáky, aby se šli postavit k té hodnotě, kterou označili číslem jedna. Tak to pokračuje až k číslu 10. Skupina, která se u dané hodnoty sejde, si řekne, proč ji dala na toto místo a jak je pro ně důležitá.

3. Četba textu po jednotlivých odstavcích, epizodách. Vytvoření názvů epizod, například:

- a) svačina
- b) tanky
- c) konzervy
- d) máma
- e) pohřbívání a trest.

Bod E může znamenat příliš dramatickou situaci, třeba proto nechat čas na doznění a prožití, na vyjádření vlastních pocitů.

Cíl:

- Uvědomit si hodnoty v životě člověka.
- Seznámit se s historií internace Romů v koncentračních táborech.
- Vypravování.
- Seznámení s autorkou a její tvorbou.

Využití:

- český jazyk
- dějepis
- etická výchova
- občanská výchova

Pomůcky:

- list papíru s napsanými deseti hodnotami (aktivita č. 1)
- listy papíry s napsanými hodnotami (aktivita č. 2)

4. Práce skupin. Každá ze čtyř skupin upravuje text – doplňuje jeho obsah, vkládá do textu vlastní představy a asociace. Text žáci takzvaně „zvětšují“ dle metody zvané Zvětšenina:

- a) zvětšenina – doplnění všech detailů
- b) zvětšenina – doplnění zvuků
- c) zvětšenina – rozšíření o detaily chutí a vůní
- d) zvětšenina – zaznamenání vnitřních pocitů matky

5. Prezentace práce. Četba vzniklého textu, komparace s původním.

6. Samostatná slohová práce, možno zadat jako domácí úkol. Žáci zpracují tento příběh jako vzpomínku, vyprávění třetí osoby či subjektu. Ty si zvolí z následujících možností:

- matka
- sestra
- strom
- kámen

Učitel nechá volbu na žácích, z jakého pohledu budou vyprávění psát. Zvolená osoba si doplňuje příběh podle pocitů, vnímání a vlastní představivosti.

7. Seznámení s autorkou a její tvorbou. Zápis do sešitů.¹

¹ Více o osudech Romů za 2. světové války na stranách 48–49 historické části.

Seznam bibliografických odkazů na použité literární díla

- T. Fabiánová: Těším se domů. In: *Romano džaniben 1–2/2000*, s. 116.
- V. Fabián: Suchá pláňka. In: *Romane gila / Romské písňe*. Praha: Obvodní kulturní dům v Praze 8, 1979, s. 28.
- I. Ferková: Půjčka. In: *Čalo vodi / Sytá duše*. Brno: Muzeum romské kultury, 2007, s. 362–370.
- A. Giňa: Ve vlaku. In: *Čalo vodi / Sytá duše*. Brno: Muzeum romské kultury, 2007, s. 357–361.
- G. Horváth: Můj dědeček. In: *Čalo vodi / Sytá duše*. Brno: Muzeum romské kultury, 2007, s. 53–58.
- Co povídá ten pták. In: Hübschmannová, Milena. *Hin man ajsi čhaj... Romské hádanky*. Praha: Fortuna, 2003, s. 42–43.
- Natahuj nohy podle toho, jak dlouho máš deku. In: Hübschmannová, Milena. *Hin man ajsi čhaj... Romské hádanky*. Praha: Fortuna, 2003, s. 168.
- E. Lacková: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda, 1997, s. 147–151.
- E. Lacková: *Cigánský tábor*. Praha: Československé divadelní a literární jednatelství, 1956, s. 19–31.
- E. Olahová: Kar. In: *Čalo vodi / Sytá duše*. Brno: Muzeum romské kultury, 2007, s. 379–380.
- V. Oláh: Akáty. In: *Le khameskere čhave / Děti slunce*. Praha: Matice romská, 2003, s. 42.
- M. Reiznerová: Čistota. In: *Suno / Sen*. Praha: Triáda / Společná budoucnost, 2000, s. 34.
- M. Reiznerová: Chudá píseň. In: *Čalo vodi / Sytá duše*. Brno: Muzeum romské kultury, 2007, s. 190–192.
- M. Reiznerová: Náš strýček. In: *Čalo vodi / Sytá duše*. Brno: Muzeum romské kultury, 2007, s. 275–278.
- C. Stojka: *Žijeme ve skrytu*. Praha: Argo, 2008, s. 16, 52–53, 58–60, 70–71, 74, 80–81, 83–84.